

F L R

FØROYSKT LÓGAR RIT
FAROESE LAW REVIEW

vol. 5, no. 1, desember – 2005

Valdsbýti og tulkning av stjórnarlögum

Rúni Rasmussen:

Valdsbýti

Birita S. Samuelsen &
Gunn Ellefsen:

Færøsk valgret og valgbarhed

Zakarias Wang:

Upprunin til stjórnarskipan Grønlands og Føroya

FØROYSKT LÓGAR RIT
FAROESE LAW REVIEW

vol. 5, no. 1, desember – 2005

Valdsbýti og tulkning av stjórnarlögum

Rúni Rasmussen: Valdsbýti

Birita S. Samuelsen &
Gunn Ellefsen: Færøsk valgret og valgbarhed

Zakarias Wang: Upprunin til stjórnarskipan Grønlands og Føroya

Føroyskt Lógar Rit (Faroese Law Review) vol. 5 no. 1 – 2005.
© 2005, Felagið Føroyskt Lógar Rit og greinahøvundarnir. Æll rættindi vard.
Tað er ikki loyvt á nakran hátt at endurgeva úr ritinum uttan skrivligt loyvi frá
høvendum og ritstjórn.

Vanligar ávísingar eru loyvdar. Vit mæla til henda hátt: 5 FLR (2005) 95

Ritstjórnin: Bárður Larsen, Brita Samuelsen, Brita L. Poulsen, Bogi Eliasen,
Jóhanna Arge, Jóanna Djurhuus, Kári á Rógví, Oyvindur av Skarði, Birta Biskopstø,
Rúni Rasmussen.

Tilskrift: postboks 2093, 165 Argir
Teldupostur: bardurlarsen@kallnet.fo

Ongin ábyrgdan fyri gerðir hjá persónum ella stovnum grundað á tilfar í hesum
riti verður viðurkend.

ISSN 1601-0809

Umbrótting, prent og hefting: Føroyaprent

Føroyskt Lógar Rit (Faroese Law Review) vol. 5 no. 1 – 2005.
© 2005, Føroyskt Lógar Rit and the respective authors. All rights reserved.
No parts of this publication may be reproduced in any way without the prior
written permission of the authors and the editors.

Usual citations are allowed. We recommend this mode: 5 FLR (2005) 95

Editors: Bárður Larsen, Brita Samuelsen, Brita L. Poulsen, Bogi Eliasen, Jóhanna
Arge, Jóanna Djurhuus, Kári á Rógví, Oyvindur av Skarði, Birta Biskopstø, Rúni
Rasmussen.

Address: P.O. Box 2093, FO-165 Argir, Faroe Islands.
Email: bardurlarsen@kallnet.fo

No responsibility for loss to any person or body acting or refraining from acting
as a result of any contents of this publication will be accepted.

ISSN 1601-0809

Printing: Føroyaprent

Innhald / Content

Bárður Larsen

Oddagrein / Editorial

Síða / Page

4

FLR

At halda FLR / Subscribing to FLR

Síða / Page

8

Lógin / by-laws

Síða / Page

9

Rúni Rasmussen

Valdsbýti

Síða / Page

10

Birita S. Samuelsen & Gunn Ellefsen

Færøsk valgret og valgbarhed

Síða / Page

27

Zakarias Wang

Upprunin til stjórnarskipan Grønlands og Føroya

Síða / Page

62

Rætting til FLR, Vol. 4, No. 3, mars 2005

Síða / Page

88

Valdsbýti og tulting av stjórnarlögum

Við hesi útgávu verður hol sett á fimta árgangin av Føroyiskum Lógar Riti. Í seinastuni hevur ginggað heldur striltið at fáa tilfar til vega, og er hetta orsókin til, at fyrsta útgávan av árgangi 2005 ikki kemur fyrr enn nú, árið er farið at halla. Ritið kann tó ikki dúva upp á, at limirnir í ritstjórnini lata allar greinarnar, ella at mesta tilfarið stavar frá einstökum tiltökum sum ráðstevnum og líknandi. Einum riti sum lögarritínum verður bara lív lagað, um støðugur áhugi er millum føroyskar lögfrøðingar at framleiða og lata ritinum tilfar, og júst her liggur trupulleikin framvegis, tí tað tykist ikki liggja til føroyskir lögfrøðingar at skriva um lögfrøði.

Í ritinum hesa ferð eru tríggjar greinar, og sum so mangan mala evnini um politikk, sögu og stjórnarrætt.

Rúni Rasmussen hevur forvitnisliga grein um valdsbýtislæruna, ið fyrr er prentað sum partur av Fyrra Flaggdagsáliti. Rúni fer heilt aftur til politiskt-heimspekiligu røturnar hjá hesi læru og fylgir henni síðan fram í tíð og vísið við døminum seinna stýriskipanarlógin á, hvussu óheppið tað er, tá hugtök og lærur fáa sjálvsagda virðing og óumhugsað og óhóskandi verða nýtt í øðrvísi samanhangi.

Zakarias Wang er helst fremsti kennari av stjórnarsógu Føroya á lívi í dag. Fyrr hevur Zakarias skrivað mikið um, at Føroyar og Grønland av røttum mugu metast sum partar av gamla Noregs Ríki heldur enn verandi Danmarkar Ríki. Í greinini hesa ferð tekur Zakarias eitt skilt, men kortini øðrvísi, evni upp, har hann grundgevur fyri, at Kongslógin frá 1665 ongan rætt hevði sum stjórnarlög. Sambært Zakariasi voru røttu stjórnarlóginar fyri Danmarkar og Noregs Ríki, stjórnarlóginar, *sanctio pragmatica*, ið voru samtyktar av stættunum í báðum ríkjunum í 1661/62. Sambært upprunaligu ætlanini góvu hesar sonnu stjórnarskipanir als ikki kongi einaveldi í tí absolutta týdningi, ið seinni varð lagt í Kongslóginu frá 1665; heldur var talan um svikaráð frá sjálvsóknum kreftum, ið onki mandat høvdú til at skipa hesi stjórnarviðurskifti. Hesi sjónarmið hjá Zakariasi eru óvanlig og sögufrøðiliga áhugaverd og áttu tí at vakt ans eisini uttan fyri føroysku landoddarnar.

Triðju greinina hesa ferð hava Birita S. Samuelsen og Gunn Ellefsen skrivað.

Evnið, tær báðar taka upp, er um heimarætt ella ríkisborgarárætt og ásetingina í heimastýrslögini um at vera heimahoyrandi í Føroyum. Tær megna at vísa, at hugtakið „heimahoyrandi í Føroyum“ er meira samansett, enn tey flestu mugu geva sær far um. Serliga er áhugavert at lesa samanberingina við álendsku heimastýrisskipanina, ið vit kunnu læra nógv av, tá tað snýr seg um ríkisborgarárætt og heimarætt.

Í sambandi við seinastu útgávu, FLR, Vol. 4, No. 3, mars 2005, vóru vit so óansin at gera eitt mistak í sambandi við greinina hjá Trinemiu Johannesen, „Offentlige fonde på Færøerne“. Prentsmiðjan kom at strika seinastu tvær síðurnar í greinini, og tá samskiftið millum prentsmiðjuna og ritstjórnina ikki var nóg gott, varð mistakið ikki rættað. Tí komu niðurstøðan og seinastu fýra reglubrotini áðrenn niðurstøðuna ikki við í tað prentaðu greinina, ið sostatt endaði uttan enda. Vit eru sera kedd av hesum mistaki og biðja høvund og haldarar halda okkum til góðar. Vantandi síðurnar í greinini „Offentlige fonde på Færøerne“ verða prentaðar til seinast í hesi útgávu.

Separating Powers and Interpreting Constitutions

With this publication we have finally reached the first issue of the Fifth Volume of The Faroese Law Review. Lately we have experienced some difficulties gathering materials. We can not, alas, rely on the editors to produce most of the materials or expect single events like conferences to be the dominating source. The law review can only survive in the long run if we see some genuine and lasting interest among Faroese lawyers to write and publish. This, apparently, is the centre of the problem, as it does not seem to come easy to Faroese lawyers to engage in scholarly activities. In this issue we present three articles, and as so often before the topics relate to the fields of politics, history and constitutional law. Rúni Rasmussen has written an interesting piece on the doctrine of the separation of powers. Ramussen's article has previously appeared in the Fyrra Flaggdagsálit (containing among other things a draft Faroese Constitution from the Chairman of the Faroese Constitutional Committee). Rúni traces the doctrine all the way back to its political and philosophical roots. He then follows it forward in time and illustrates with the example of the Faroese System of Government Act how concepts and doctrines can come to live their own lives and without reflection be implemented unsuitably into unrelated political systems.

Zakarias Wang is probably the foremost expert on Faroes constitutional history. Previously, Wang has written extensively on his belief that The Faroe Islands and Greenland rightfully must be considered as the remaining parts of the Old Norwegian Kingdom rather than part of the existing Danish Kingdom. Taking on a related issue, Wang argues that the King's Acts from 1665, installing Absolutism in Denmark and Norway, never had any legitimacy as Constitutional Acts. The rightful constitutions for the Kingdoms of Denmark and Norway were the Foundational Acts that were ratified by the estates in both Kingdoms in 1661-62. According to the original intention, these true Constitutional Acts never bestowed Absolute Powers on the King to the degree that King's Acts later were later to be construed; rather this was an incidence of deceitfulness from intransigent political forces with no mandate to (re)organise these foundational matters in their Kingdoms. These insightful views of Zakarias ought to be of interest to others than the Faroese.

Birita S. Samuelsen and Gunn Ellefsen have written an article on Faroese citizenship relating to the „At Home“ Clause of the Home Rule Compact. Samuelsen

and Ellefsen are able to show us how this Clause is much more complex than we often believe. It is particularly interesting to read the comparison with Aaland, an autonomous polity from which the Faroe Islands could learn the most from in terms of citizenship.

In our last publication, in FLR, Vol. 4, No. 3, march 2005, we were so unfortunate to make a technical error in printing Katrina Maria Johannessen's article, „Offentlige fonde på Færøerne“ („Public foundations and institutions in the Faroe Islands“). Because of an omission from the printing house, the last two pages of the article were lost; and when, in addition, we the editors communicated less than optimal with the printing house, the mistake was not corrected and the article was consequently published without a conclusion. We feel bad about this mistake and hope for forbearance from the side of the writer and subscribers. The missing last pages of the article „Offentlige fonde på Færøerne“ will be printed at the end of this issue.

At halda FLR

Kostnaðurin at gerast haldari er kr. 300,00 fyri árgangin.

Haldarar kunnu gjalda á konto okkara sum lýst niðanfyri.

Ritini kunnu eisini keypast í leysasølu fyri 130,00 kr. fyri riti.

Subscribing to the FLR

Each volume of the Faroese Law Review (3 issues) costs DKK 300 in subscription,
payable to:

Account no. 6460-162.300.3

Bank: P/F FØROYA BANKI

SWIFT Code: FIFB FO TX

Bank Address: Húsagøta 3, P.O. Box 3048. FR-110 Tórshavn

Lógin hjá Føroyiskum Lógar Riti

- § 1. Føroyskt Lógar Rit (FLR) er óheft lögfrøðiligt tíðarrit.
- § 2. FLR skipar fyri at útgeva tilfar, ið lýsir og greinar mál av týdningi fyri føroyska lógarøkið.
- § 3. FLR verður stýrt av eini ritstjórn, sum er hægsti myndugleiki.
- § 4. Ritstjórnin verður vald á hvørjum ári. Øll lóggóði og stjórnarkóði kunnu móta á fundi at velja ritstjórnina. Fráfarandi ritstjórin skipar fyri valinum eftir vanligari mannagongd.
- Hesir limir skulu veljast:
- A. Ritstjórin
  - B. 5 - 9 lóggóði- ella stjórnarkóði.
  - C. Eitt umboð fyri lögfrøði- ella samfélagsdeildina á Fróðskaparsetrinum, sum er sjálvvolt og verður roknað sum partur partur av teim 6-10 ritstjórnarlimunum.
- § 5. Blaðið verður fíggjað við stuðli frá almennum myndugleikum og privatum stuðlum. Eftir samráðingar við nevndu stuðlar ger ritstjórnin eina fíggjarreglugerð at galda fyri umsitingina av øllum pengum og fæi hjá FLR. Verður felagið avtikið, skal allur peningur, ið felagið eigur, fara til Granskingargrunn Føroya.

Galdandi frá 9. juni 2005.

Aðalfundur var 9. juni 2005, har nýggj ritstjórn varð vald.

Í ritstjórnini sita:

- A. Bárður Larsen
- B. Birita Samuelsen
- B. Birita L. Poulsen
- B. Bogi Eliasen
- B. Jóhanna Arge
- B. Jóanna Djurhuus
- B. Kári á Rógví
- B. Oyvindur av Skarði
- B. Birta Biskopstø
- C. Rúni Rasmussen

Valdsbýti**

English Summary:

This article describes the historical and the philosophical origin of the separation of powers doctrine. From ancient political thoughts on mixed constitutions to the political philosophies of John Locke and Charles de Montesquieu, the separation of powers doctrine is traced up to our day. The two great models, the parliamentary and presidential systems are compared and discussed. It is underlined that there is a fundamental difference between the parliamentary and presidential systems in relation to separation of powers. There is no separation of powers between the legislative and the executive branch in a parliamentary government system. The Faroese government system is described and analyzed in this context. The author concludes that there is no real separation of powers between the legislative and the executive branch in the Faroese system even though the Frame of Government proclaims the separation between the legislative, the executive and the judicial branch. This has to be taken into account in the Faroese constitutional process so that lessons are learned from history and the study of other government systems becomes part of creating a good and enduring constitution for the Faroe Islands.

Spurningurin um valdsbýti er viðkomandi fyri allar stjórnarskipanir, og ikki minst fyri Føroyar í sambandi við arbeiðið at smiða eina føroyska grundlög ella stjórnarskipan. Tí er ein greining og viðgerð av valdsbýtlæru sera viðkomandi fyri føroysku stjórnarskipanartilgongdina og tey, sum annars fáast við stýrisskipanarviðurskifti. Støða skal jú takast til, hvussu valdið skal býtast og tilevnast í stjórnarskipan okkara, og hetta er ein spurningur, ið krevur eina góða viðgerð og eitt livandi orðaskifti um hesi viðurskifti.

Henda grein er ein roynd at geva lesaranum eitt stórri innlit í valdsbýtlæru, tí ein hevur varhugan av, at vitanin um evnið er avmarkað bæði hjá lerdum og

* Rúni Rasmussen hevur tikið B.S.Sc.-prógy í stjórnmálafrøði og BA-prógy í sögu og mentanarfrøði á Fróðskaparsetri Føroya. Hann er í lötuni M.S.Sc. lesandi í stjórnmálafrøði á Fróðskaparsetri Føroya.

** Henda grein varð upprunaliga prentað í Fyrra Flaggdagsálitum. Nakrar smávegis broytingar og rættingar eru framdar.

ólærdum. Vanliga vitanin tykist at vera, at valdið skal vera tríbýtt sambært lær Montesquieus, men ikki verður hugsað um, hvør upprunin til valdsbýtislærar er, og hví valdið skal býtast sundur. Ofta tykist talan at vera um eina misskiljing í samband við valdsbýti í ávikavist parlamentariskari skipan og forsetaskipan.

Eg fari stutt at vísa á, hvør upprunin til valdsbýtislærar okkara er. Eisini lýsi eg stutt eftirlit og jávnvág í samband við valdsbýti við stöði í amerikonsku stjórnarskipanini. Viðgjört verður, á hvønn hátt valdið er skipað í ávikavist parlamentariskari skipan og forsetaskipan. Greinað verður, hvussu valdið er skipað í føroysku stjórnarskipanini, og viðgjört verður, um vit í Føroyum veruliga hava eitt tríbýti av valdi ella ei.

Uppruni

Tað er neyðugt at granska klassiku heimspekingarnar og tekstir teirra til tess at fáa greiði á, hvør upprunin til valdsbýtislæruna er.¹ Hóskandi er at byrja við stutt at lýsa hugsan Platons um, hvussu besta samfelagið skuldi skipast. Sambært Platon var neyðugt at blanda valdið til tess at forða fyri valdsmisnýtslu.² Talan skuldi vera um eina blanding av fólkaraði og fámannaraði til tess at skapa stabilitet, tí at áhugamálini hjá öllum bólkum í samfelagnum tá verða vird.³

Hjá Aristoteles er tað góða samfelagið eisini ein blanding av fámannaraði og fólkaraði. Hesa stýrisskipan nevnir hann *politeia*, sum merkir stjórnarskipan (forfatning ella konstitutiún). *Politeia* stendur fyri tað „góða“ meirilutastýrið, blandað við þortum av fámannaraði og stýri undir lögini. *Politeia* er tað stýrisskipanarslagið, har fólk ið stýrir til felags gagn. Ein slík blandingsstýrisskipan skapar eina valdsjavnvág.⁴

¹ Hóskandi er at allýsa tvey týdningarmikil hugtök, ið fara at verða nevnd í greinini. Tey eru *blandingsstýrisskipan* (á enskum mixed government) og *valdsbýtislæra* (separation of powers). Ástöðið um blandingsstýri er grundað á ta sannföring, at høvuðsáhugamálini í samfelagnum skulu saman taka lut í stjórnarfunksjónunum, so at ongin kann tvinga sín vilja á onnur. Ástöðið um valdsbýti býtir stjórnarfunksjónir millum partar av stjórnini, og avmarkar hesar partar til at útinna ætlaðu funksjónina. Grundarlagið fyri ástöðinum um blandingsstýri er klassaspurningurin. Allir klassar skulu vera umboðaðir í stýrinum. Klassaspurningurin hevur als ikki sama leiklut í valdsbýtisástöðinum. Sambært hesum ástöði er grundgevingin fyri valdsbýtinum, at rættastrygdir verður tryggjað. Blandingsstýrisskipan og valdsbýti er sjálvsagt hvørt sítt, men kortini eru fyribrigdini bæði knýtt at hvør øðrum. Ástöðið um valdsbýti er ein menning frá ástöðinum um blandingsstýrisskipan. Sí Vile, 1998, s.37-38.

² Rasmussen, 2003, s. 3-5.

³ Henda stýrisskipan verður nevnd blandingsstýrisskipan.

⁴ Rasmussen, 2003, s. 5-6.

Klassisku heimspekingarnir lögdu stóran dent á at skipa eitt stýri, har valdið ikki bleiv misnýtt og fólkvið ikki kúgað. Loysnin var at smíða eina blandingsstýrisskipan.

Tað var við stóði í ensku stjórnarskipanini, at læran um valdsbýti og valdstríbýti varð ment. Tað, sum eyðkendi ensku stjórnarskipanina í 1600-talinum var stríðið millum kong og ting. Stríðið snúði seg um, hvør stjórnarskipan skuldi vera galdandi í Onglandi, absolutisma ella sokallað konstitutionelt monarki. Kollveltingin, nevnd *Glorious Revolution*, fór fram í árunum 1688 og 1689, og hevði hon við sær, at konstitutionelt monarki varð sett á stovn. Evsta vald lá hjá tinginum. Hugmyndin handan kollveltingina er at finna í *Second Treatise of Civil Government* eftir politiska heimspekingin John Locke (1632-1704). Umstøðurnar í Onglandi høvdu stóra ávirkan á valdshugsan Lockes.

Locke vísir á fýra stjórnarfunksjónir, ta löggevandi, ta útinnandi, ta dømandi og ta fóderativu, umframta at nema við ta fíggjarligu (fimtu) funksjónina, men valdsskákan hansara av valdi er tvíbýtt: löggevandi og útinnandi stovnarnir skáka hvør annan. Hetta býtið er neyðugt til tess at forða fyri valdsmisnýtslu.⁵ Locke er undangongumaður fyri tríbýtinum av valdinum, hóast tvíbýttu satanina, tí hann vísir á týdningin av at býta sundur valdið til tess at skapa eina valdsjavnvág.

Franski heimspekingurin Charles de Montesquieu (1689-1755) var í Onglandi frá 1729-1731, og har savnaði hann royndir og tilfar, sum fingu avgerandi týdning fyri sjónarmiðini, ið gjørðust grundarlagið fyri stjórnarástøðiliga høvuðsverkinum *De l' Esprit des Lois* frá 1748. *Um Andan í Lógunum* er ein umfatandi samanberandi greining, har hann roynir at finna fram til tey viðurskifti og meginreglur, ið hava ávirkan á ymiskar lógar og stýrisskipanir, og hvussu broytingar í teimum fara fram.

⁵ Um sambandið millum löggevandi og útinnandi vald sigur Locke: „Men fordi de love, der nok laves på en gang og på kun kort tid, har varig kraft og kræver en vedvarende udøvelse eller overvågelse, er det derfor nødvendigt, at en magt altid er trådt sammen, som skal se til, at udøvelsen af de give love også forbliver i kraft. Og således går det til, at den lovgivende og den udøvende magt skiller ad.“ Locke, 1996, § 144.

⁶ Byrjanin til lýsingina av ensku stýrisskipanini, sum er at finna í 11. bók og kapittul 6, er henda: „Der er i hver stat tre slags myndighed: den lovgivende myndighed, den udøvende myndighed med hensyn til sager der hører under folkeretten, og den udøvende myndighed over sager som hører under den borgerlige ret.I kraft af den første giver fyrsten eller øvrigheden love der gælder for en tid eller altid, og forbedrer eller ophæver dem som er givet.I kraft af den anden slutter han fred eller fører krig, sender eller modtager gesandskaber, opretholder sikkerheden og forhindrer invasioner. I kraft af den tredje straffet han forbrydelser eller dømmer i private stridigheder. Vi vil kalde denne sidste den dømmende myndighed, og den anden helt enkelt statens udøvende myndighed.“ Montesquieu, 1998, bind I, s.167-168.

Kendasti parturin í verkinum er um stýrisskipanina í Onglandi. Tað er í hesum parti, at kenda tríbýtið av valdinum er orðað.⁶

Endamálið í ensku stýrisskipanini, sambært Montesquieu, er politiskt frælsi, og í hesi stýrisskipan er valdið tríbýtt: löggevandi, útinnandi og dømandi vald – hesi bæði seinnu lýsir hann tó sum Locke hevði lýst ávikavist tað fóderativa og tað útinnandi valdið. Men tó at hann vavdi definitiðnirnar saman, víst hann á, hvussu álvarsamar avleiðingar tað kann fáa, um vøldini verða løgd saman. Neyðugt er at skipa viðurskiftini á rættan hátt; valdsjavnvág skal vera millum löggevandi vald (aðalting og umboðsmannating) og útinnandi vald (kong). Hesir partar skulu skáka hvør annan, tingdeild móti tingdeild, ting móti kongi, og dómsvaldið skal døma viljaleyst og óheft av hinum vøldunum.⁷ Talan er um eina innanhýsis valdsskákan millum umboðsmannatingið og aðaltingið.

Serliga hevur John Locke havt stóra ávirkan á valdsfatan Montesquieus.⁸ Men eisini klassiku heimspekingarnir hava verið við til at mynda valdsfatan hansara. Greitt er, at hóast Montesquieu hevur orðað væl kenda tríbýtið av valdinum, so hevur hann tó ikki uppfundið læruna um valdsbýtið. Nógvir ymiskir politiskir heimspekingar hava havt ein týðandi leiklut í menningini av tríbýtinum av valdinum, ið Montesquieu orðaði.

Valdsbýti og eftirlit og javnvág

Valdið skal býtast í tríggjar partar: löggevandi, útinnandi og dømandi vald. Hetta er valdstríbýtlærar, sum Montesquieu orðaði. Hetta tríbýtið av valdinum hevði stóra ávirkan á amerikanska grundlögarsmíðið við James Madison á odda. Hugsanirnar hjá Montesquieu voru týdningarmikil íblástrarkelda hjá amerikonsku grundlögarsmiðunum.⁹ Amerikanska stjórnarskipanin er besta dømi um valdsbýti við støði í hugsan Montesquieus og sjálvsagt eisini við støði í fleiri øðrum keldum.

⁷ Um sambandið millum aðaltingið, umboðsmannatingið (löggevandi vald) og kong (útinnandi vald) sigur hann: „*Da den lovgivende forsamling består af to dele, vil den ene holde den anden i ave gennem deres fælles mulighed for at nedlägge veto. De vil begge være bundet af den udøvende myndighed, som selv er bundet af den lovgivende. Disse tre myndigheder bør være i ligevægt eller i inaktivitet.*“ Montesquieu, 1998, bind 1, s. 176.

⁸ Vile, 1998, s.95

⁹ Í *The Federalist* nr. 47 staðfestir James Madison, at Montesquieu altíð verður endirgivin og lisin í samband við spurningin um valdsbýtið og varðveislu av frælsinum. Madison sigur: „*The oracle who is always consulted and cited on this subject is the celebrated Montesquieu. If he be not the author of this invaluable precept in the science of politics, he has the merit at least of displaying and recommending it most effectually to the attention of mankind*“

Löggevandi valdið hevur kongressin (umboðsmannatingið og senatið), útinnandi valdið er í hondunum á forsetanum, og dømandi valdið liggur hjá dómstólunum. Orsókin til, at grundlögarsmiðirnir býttu valdið sundur var, at teir bóru ótta fyrir valdsmissnýtslu. Føderativa valdið – utanlandsvaldið – er hjá forsetanum, sum tó skal virka eftir ‘ráðum og góðkenning’ frá tinginum, meðan tingið hevur tað figgjarliga valdið. Hesar funksjónirnar hjá Locke fáa tó ikki eins týðiligt pláss sum trúbýtið. Harumframt hevur amerikanska stjórnarskipanin eitt íborðið vatnrætt valdsbýti millum samveldið og londini, ið hvørgin av teimum báðum Locke ella Montesquieu hevði lýst annað enn óbeinleiðis.

Grundlögarsmiðirnir vóru ikki talsmenn fyrir einum reinum valdsbýti. Reint valdsbýti merkir, at hvørt vald sær hevur óavmarkað og treytaleyst vald á sínum myndugleikaøki. Smiðirnir fórdu fram, at neyðugt var at hava okkurt slag av eftirliti og javnvág (checks and balances) millum vøldini til tess at forða fyrir eini savnan av øllum valdinum á einum staði. Hetta skuldi, sambært James Madison, gerast við at geva ymisku vøldunum grundlögartergjáðar heimildir til at hava eftirlit við hvør øðrum og skapa eina valdsjavnvág. Forsetin kann sostatt sýta at undirskriva lógin (upprunalaiga bert um hann segði tær vera ímóti grundlögini, men tíðliga fóru forsetarnir at brúka hetta sum politiskt våpn móti lögum, teir ikki tóku undir við). Kongressin kann tó við serligum meiriluta seta til viks sýting forsetans. Hægstirættur og lægru rættirnir skuldu døma óheftir av hinum vøldunum. Seinni var hetta í venju fatað soleiðis, at rættirnir kunnu døma um útinnan forsetans ella lógin kongressunar stríða ímóti við stjórnarskipanini. Forsetin skjýtur upp dómarar, sum senatið góðkennir. Kongressin kann ákæra og koyra dómarar úr embæti. Talan er um eftirlit og javnvág. Vøldini hava eftirlit við hvør øðrum og skapa eina javnvág, so at einki vald gerst ráðandi. Eisini er ætlanin við eftirlit – og javnvágskipanini at skipa viðurskiftini á ein slískan hátt, at einki vald útinnir annað enn ætlaða starvið. Til dømis skal kongressin smíða lógin og ikki døma eftir teimum, tí tað starvið hevur hægstirættur.

Havast skal í huga, at eftirlit-og javnvágskipanin í forsetaskipan og parlamentariskari skipan ikki er hin sama, sum Montesquieu umtalar, tí hann lýsir eina skipan, har kongur hevur útinnandi valdið, og kongur er sum kunnigt ikki fólkavaldur.¹⁰ Eisini er stórir munur millum parlamentariska skipan og forsetaskipan í samband við eftirlit og javnvág.

Tingraði (parlementarisma)

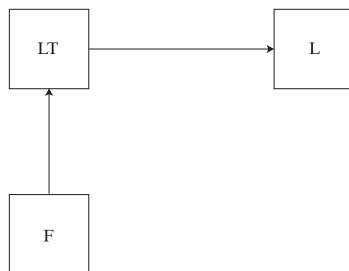
Eitt ting er ein samkoma, sum umboðar fólkioð í einum ávísum øki. Tosað verður tí um eina fólkauumboðan. Funksjónin hjá einum tingi er fyrst og fremst at smíða lógin.

¹⁰ Tað er ikki ein kelda til amerikonsku grundlögina, men fleiri fjölbroyttar keldur. Dømi um keldur eru Bíblian, klassisku heimspekingarnir, enskir politiskir heimspekingar, hendingar úr kolonisøguni, frælsisyvirlýsingin, konfederatiúnin o.s.fr.

Tingræði er ein politisk stýrisskipan, har tingið hevur vald yvir, hvør myndar stjórnina.¹¹ Kjarnin í tingræðinum er, at stjórnin ikki kann tilnevnast, ella framhaldandi hava valdið, um ein meiriluti í tinginum annaðhvort ikki gevur stjórnini sín stuðul ella er ímóti stjórnini. Stjórnin stendur sostatt til svars fyrir tinginum. Vanliga verður tingræði sett í tveir bólkar: negativt og positivt tingræði. Í londum við positivum tingræði er tað neyðugt hjá stjórnini at hava eitt fleirtal aftan fyrir seg, tá ið hon verður tilnevnd.¹² Í londum við negativum tingræði, kann stjórnin tó sita við valdið, um hon bara ikki fær ein meiriluta ímóti sær.¹³

Eisini er vert at leggja til merkis, at lond við positivum tingræði prinsipielt eru komin longri á einum fólkaraðisligum menningarstiga enn lond við negativum tingræði. Negativt tingræði gevur frammanundan tí verandi útinnandi myndugleikanum, stjórnini, ein serligan rætt, tí stjórnin noyðist ikki at hava tingsins beinleiðis stuðul, bert má ikki vera greitt, at tingið beinleiðis er ímóti henni. Hesin serligi rættur í sambandi við negativt tingræði er söguliga ein arvur frá tíðini, tá kongur hevði veruligt stjórnarvald. Henda arv hava londini við positivum tingræði kastað av sær, og har krevst tí, at stjórnin beinleiðis verður stuðlað av tinginum.

Í samband við spurningin um fólkaraðisligan legitimitet er eisini áhugavert at hyggja at, hvussu hesin verður fingin til vega eini tingræðisligari skipan. Í hesi skipan er tað fólkvið, sum velur síni umboð til tingið, og síðani tilnevnir tingið so ella so stjórnina. Sostatt velur fólkvið stjórnina óbeinleiðis. Hetta kann vílast við hesi mynd av fóroyksu skipanini:

LT: Løgtingið

L: Landsstýrið

F: Fólkvið

¹¹ Alf Ross hevur eina góða lýsing av valdsbýti, Montesquieu og broyttu stýrisskipanarligu fyritreytunum í *Dansk statsforfatningsret I* s. 198-202 (1983).

¹² Pedersen o.a. (ritstj), 1997, s. 166.

¹³ Dómi um lond við positivari parlamentarismu: Belgia, Spania, Týskland, Finland, Írland, Italia, Póland, Ungarn. Sí Rasch, 2000, s. 20.

Myndin vídir, at demokratiski legitimiteturin hjá landsstýrinum (stjórnini) er óbeinleiðis, tí fólkid velur síni lögtingsumboð, sum síðani velja lögmann. Síðani tilnevnir lögmaður landsstýrismenn sínar. Í samband við valdsbýti er tað viðkomandi at hyggja at, hvussu sambandið er millum löggevandi valdið (tingið) og útinnandi valdið (stjórnina). Í tingræðisligari skipan er í mestan mun talan um eina samanrenning millum löggevandi og útinnandi vald.¹⁴ Talan er ikki um eitt veruligt valdsbýti, tí stjórnin hefur bæði útinnandi og löggevandi vald og „stríðandi“ partarnir eru stjórn og meiriluti ella samgonga á tingi móti minniluta ella andstóðu á tingi. Gjøgnum síni umboð ella samgongulimur í tinginum hefur stjórnin eisini löggevandi vald. Formliga er tað á ein hátt talan um valdsbýti, og verða Føroyar tiknar sum dömi, so er tað greitt sambært § 1 í stýrisskipanarlögini, at lóggávuvaldið er hjá lögtinginum og lögmanni í felag, og at útinnandi valdið er hjá landsstýrinum. Formliga hefur lögtingið sum stovnur löggevandi valdið saman við lögmanni, og landsstýrið hefur sum stovnur útinnandi valdið. Í veruleikanum er tó ikki talan um eitt valdsbýti, men um eina valdssamanrenning. Hetta sæst best við at hyggja at sýtingarrættinum hjá lögmanni ella rættinum at skriva út val. Staðfestir lögmaður ikki samtykta tinglög, fær hann tingið ímóti sær, og hesum kann hann ikki liva við, tí hann situr av tingsins náði. Sama er við rættinum at skriva út val. Hetta er einans eitt defensivt amboð og langt frá at vera tað aktiva valdsamboðið, sum Montesquieu hevði í huganum. Hetta sást væl í desember mánað 2003, tá lögmaður skrivaði út val. Tað gjørði lögmaður, tá tað var greitt, at hann ongar veruligar politiskar telvingarmöguleikar hevði eftir. At hann so sambært skipanini við negativum tingræði kundi sita til eftir valið er lutfalsliga ótýðandi vald, sum útinnandi myndugleikin hefur mótvægis tinginum. Eisini rætturin hjá lögmanni at tilnevna landsstýrismenn er av somu orsök meira ein formlig enn verulig heimild. Kann verða tosað um veruligt og ikki einans formligt valdsbýti í eini tingræðisligari skipan sum ta fóroysku, er tað heldur millum meirilutan á tingi og landsstýrið øðru megin og minnilutan á tingi hinumegin enn millum ting og landsstýri hvør síni megin.

Forsetaskipan

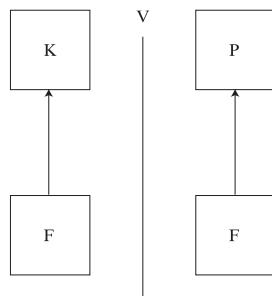
Í eini forsetaskipan, har stjórnarleiðarin (forsetin) hefur veruligt vald, verður hesin ofta valdur beinleiðis af fólkimum. Tá er stjórnarleiðarin beinleiðis legitimeraður av fólkimum. Hann tilnevnir stjórnarlimirnar ikki bara formliga, men eisini í veruleikanum. Fólkid velur tá forsetan og tingið hvør sær, og báðir stovnar hvíla á eins tryggari grund. Er talan er um slíka forsetaskipan, er stjórnin ikki bundin av tinginum, júst tí bæði forsetin og tingið hava sít mandat beinleiðis frá fólkimum. Besta dömi um slíka skipan er amerikanska stjórnarskipanin.¹⁵ Forsetin er ikki bundin av einum meiriluta í kongressini. Tí er tað eisini ofta vanligt, at

---

¹⁴ Dömi um lond við negativari parlamentarismu: Føroyar, Danmark, Ísland, Noreg, Bretland, Svøríki, Frankaríki, og Eysturríki. Sí Rasch, 2000, s. 20.

t.d. republikanrar hava meiriluta í umboðsmannatinginum og/ella í senatinum, meðan forsetin er demokratur.

Tað er rætt at tosa um valdsbýti í eini forsetaskipan sum eitt nú tí amerikansku. Löggevandi valdið (kongressin) og útinnandi valdið (forsetin) eru beinleiðis vald av fólkinum, tí hava vøldini bæði sjálvstþóðugan demokratiskan legitimitet, og hetta sæst sjálvsagt aftur í stjórnar skipanini. Valdsbýtið millum löggevandi og útinnandi vald kann lýsast á henda hátt:

K: Kongressin

P: Presidenturin

F: Fólkvið

V: Valdsbýti

Myndin víslir greitt, at tað er eitt veruligt valdsbýti millum löggevandi og útinnandi myndugleikan. Í eini forsetaskipan er sostatt bæði talan um eitt formelt og veruligt valdsbýti millum löggevandi og útinnandi valdið.

Montesquieu-mytan

Vist verður ofta til valdstríbýtlæruna hjá Montesquieu uttan mun til, um talan er um tingræðisliga skipan ella forsetaskipan. Sagt verður, at valdið er tríbýtt, og síðani verður ikki hugsað meir um tað. Hetta er tó ikki altíð í samsvar við veruleikan, tí spurningurin er – sum eisini viðgjørt omanfryri í sambandi við tingræði – um tað gevur meinung at tosa um valdsbýtið hjá Montesquieu í upprunatýdningi, tá ið talan er um skipan við tingræði.

¹⁵ Jan-Erik Lane sigur í bókini *Constitutions and political theory* (1996) um vald í skipan við parlamentarismu á s. 133: "Basically, parliamentarianism implies that the person who handle the executive powers of the State must have at least the tacit tolerance of the persons who make up the national assembly, and who have been entrusted to take care of the legislative power. Parliamentarianism is thus a kind of fusion of the executive and legislative powers."

Sambært Montesquieu var endamálið við at býta valdið sundur at forða fyrir valdsmisnýtslu, og hetta skuldi gerast á tann hátt, at tey trý vøldini skuldu vera á ymiskum hondum.¹⁶ Men hvussu samsvarar hetta við sambandið millum löggevandi og útinnandi vald í eini skipan við tingræði, har talan ikki er um eitt valdsbýti, men meira um eina valdssamanrenning millum vøldini bæði? Svarið er, at tað samsvarar ikki, tí í veruleikanum er bæði löggevandi og útinnandi valdið á somu hondum, nevnliga hjá samgonguni. Hetta hevði ikki dámað Montesquieu. Um samanrenning av löggevandi og útinnandi valdinum sigur hann, at so er einki frælsi, tí stjórnin (ella monarkurin) kann seta í gildi týranniskar lógor og útinna tær týranniskt.¹⁷ Tí er tað ivasamt, um tað er rætt at tosa um tríbýti av valdinum í skipan við tingræði, tí talan er ikki um eitt veruligt tríbýti av valdinum.

Funktionelt er sjálvandi talan um eitt tríbýti av löggevandi, útinnandi og dømandi valdi, men tá tosað verður um valdsbýti, er tað serliga í týdninginum, at myndugleikar hava eftirlit við hvørjum øðrum ella skáka hvønn annan.

Formliga kann talan vera um valdstríbýti sum t.d. í Føroyum og Danmark,¹⁸ men í veruleikanum er valdstríbýtið ikki til staðar. Spurningurin er so, hvat hevur stórrri týdning, formligu ella veruligu viðurskiftini. Tað man lítil ivi vera um, at tað eru veruligu viðurskiftini, ið hava stórri týdning. Tí undrast ein yvir, at tað ferð eftir ferð verður sagt, bæði av lærdum og ólærdum, at vit í Føroyum hava tríbýti av valdinum sambært læruni hjá Montesquieu. Hildið verður, at vit bæði formliga og veruliga hava skipað okkara stýrisskipanarviðurskifti eftir lær Montesquieus, men hetta er í veruleikanum ein myta.¹⁹ Læra Montesquieus kann ikki nýtast til at grundgeva fyrir einum valdstríbýti í eini skipan við tingræði; ei heldur kann hugsan hansara nýtast til at lýsa veruliga valdsbýtið í hesi skipan, tí veruleikin er ikki í samsvari við valdsfatan Montesquieus. At Montesquieu er upphavsmaður til eitt tríbýti av valdinum í eini parlamentariskari skipan er ein myta.

¹⁶ Nøkur lond hava eina blanding av presidentialismu og tingræði. Frankaríki er gott dømi. Franska skipaninin verður nevnd semi-forsetaskipan (á enskum semi-presidential system).

¹⁷ Montesquieu, 1998, bind I, s. 168.

¹⁸ Viðmerkjast skal, at John Locke, sum áður lýst, peikaði á, hvussu týdningarmikið tað var at skilja sundur útinnandi og löggevandi valdi og at somu persónar áttu als ikki av hava bæði vøldini, tí tá kundu hesir missnýtt valdið til egnan fyrimun við at laga lógornar til, tá ið tær verða smíðaðar og tá ið tær verða úttintar. Vandin fyrir misnýtslu var sostatt orsókin til, at valdið skuldi býtast sundur. Sí *Anden afhandling om styreformen* § 159. Eisini skal viðmerkjast, at Montesquieu í so stóran mun hevur eina tíðarbundna viðgerð av vandanum fyrir valdsmisnýtslu, at illa ber til at nýta hansara fatan til at lýsa eina nútíðar stjórnarskipan.

¹⁹ Stýrisskiparlógin § 1 og Danmarks riges grundlov § 3.

Í eini forsetaskipan²⁰ gevur tað meining at røða um valdstríbýti sambært Montesquieu. Valdstríbýtið, ið er tilevnað í amerikanskum stjórnarskipanini, er bæði formligt og veruligt,²¹ og varð valdshugsanum hjá Montesquieu oftast endurgivin í samband við spurningin um tilevning av valdsbýtinum í hesi skipan. Um ein ynskir at endurgeva Montesquieu í samband við at lýsa valdstríbýtið í eini stjórnarskipan, so er tað hóskandi at lýsa eina skipan, har hetta býtið hefur bæði formligt og veruligt innihald. Amerikanska skipanin er besta dömið.

Føroyska stjórnarskipanin og valdsbýtið

Við lögtingslög frá 26. juli 1994 um stýrisskipan Føroya varð tingræði sett í gildi í Føroyum. Landsstýrið kann sita við valdið, hóast tað ikki hefur ein meiriluta av tinginum aftan fyri seg, men atkvøður ein meiriluti av tingmonnunum fyri missáliti á lögmann, skal hann biðja lögtingsformannin loysa seg úr starvi.²² Sama er galldandi, um landsstýrismaður fær missálit frá tinginum. Í Føroyum hava vit sostatt negativt tingræði. Formliga valdsbýtið í føroysku stjórnarskipanini er orðað og staðfest í Sl § 1, ið er soljóðandi:

„Í yvirtiknum málum er lágávuvaldið hjá lögtinginum og lögmanni í felag. Útinnandi valdið er hjá landsstýrinum. Dómsvaldið er hjá dómsstólunum.“²³

Tað er henda grein, ið staðfestir eitt tríbýti av valdinum. Löggevandi valdið er hjá lögtinginum saman við lögmanni. Leikluturin hjá lögmanni er at staðfesta lógin, og hefur hann eisini sýtingarrætt.²⁴ Útinnandi valdið er hjá landsstýrinum, sum útinnir lóggávuna. Dømandi valdið er hjá dómsstólunum.

Tað er sostatt við at hyggja at stýrisskipanarlögini eingin ivi um, at tríbýtið av valdinum formliga er galldandi í Føroyum, men hervið er ikki sagt, um talan er um eitt veruligt tríbýti av valdinum. Í Føroyum hava vit stýrisskipan við tingræði, og tá kann ikki vera talan um eitt veruligt valdsbýti millum löggevandi og útinnandi vald; men sum áður nevnt um eina samanrenning av vøldunum báðum.

Samgongan hefur í veruleikanum *bæði* löggevandi og útinnandi vald gjøgnum síni

²⁰ Sambært Oxford Advanced Learner's Dictionary er ein myta: „*Something that many people believe but that does not exist or is false.*“

²¹ Í eini monarkiskari skipan, áðrenn tingræði var veruleiki, gevur tað eisini meining at tosa um valdsbýti millum löggevandi og útinnandi vald.

²² Rasmussen, 2003, s. 22 og 25.

²³ Stýrisskipanarlógin (hereftir Sl) § 30.

²⁴ Henda orðingin líkist nógv § 3 í donsku ríkisgrundlögini, ið er soljóðandi: „*Den lovgivende magt er hos kongen og folketinget i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene.*“

umboð. Talan er, sum fyrr nevnt, um formligt býti millum löggevandi og útinnandi myndugleikar, men í veruleikanum er ikki veruligt valdsbýti, tí bæði vøldini eru hjá sama bólki (samgonguni). Sum kunnugt eru tað ikki somu persónar, ið eru lögtingsmenn og landsstýrismenn, men hesir persónar mynda tilsamans samgonguna, sum hefur bæði löggevandi og útinnandi valdið. Greitt er tí, at í veruleikanum er ikki valdsbýti millum lögting og landsstýri.

Er ivasamt, um talan í veruleikanum er um eitt valdsbýti millum löggevandi og útinnandi valdið í Føroyum, hvussu er so við triðja valdinum, dómsvaldinum? Hetta málsoðki hefur heimastýrið onga heimild at leggja seg út í. Dómsvaldið í fóroysku stjórnarskipanini er hjá dómstólum ríkisins.²⁵ Sostatt hava vit ikki ræði á dómsvaldinum, tí dómsvaldið er ikki yvirtikið. Eftir verandi donsku rættargangslög er ríkið býtt sundur í 83 rættardømi við hvør sínum býarrætti, og har eru Føroyar eitt av teimum. Dømandi valdið í Føroyum virkar ikki í somu rættarskipan sum löggevandi og útinnandi valdið. Lögtingið og landsstýrið hoyra tí til somu skipan, meðan øemandi valdið, við hægstarætti ovast, er partur av aðrar skipan, ið hefur alt tað danska ríkið sum virkisøki, eisini Føroyar. Hetta vald, ið er eitt útlendskt vald, hefur øemandi valdið í Føroyum, og kann kolldøma lögtingslögir, um hægstirættur metir, at tær eru í stríð við ríkisgrundlögina.²⁶

Um valdsbýtið í Føroyum má sostatt sigast, at støðan er eitt sindur løgin. Formliga er valdsbýti millum lögting og landsstýri, men veruleikin tykist at vera ein annar, og hartil er øemandi valdið fremmant. Valdstríþýtlæraran sambært Montesquieu er tí serstakliga óegnað til at lýsa valdsbygnaðin í fóroysku stjórnarskipanini.

Eitt av høvuðsendamálunum hjá nevndini, sum gjørði stýrisskipanarlítioð, var at skipa politiskt tríþýti í Føroyum eftir tí mynstri, sum er í øllum fólkaraðisligum londum á okkara leiðum.²⁷ Hetta er áhugaverdur setningur, tí hann víssir, at nevndin metti, at tað var av stórum týdningi at skipa tríþýti í Føroyum bæði formliga og veruliga. Í viðmerkingunum til einstóku greinarnar í stýrisskipanarlögini er ein viðmerking til § 1, ið orðar valdsbýtið, soljóðandi:

„Endamálið við greinini er, at valdsbýtið í teim yvirtiknu málunum í fóroyska samfelagnum skal fara fram soleiðis, at stýrisskipanarligu størvini verða sundurbýtt millum javnbjóðis kreftir á ein slíkan hátt, at tær ansa eftir hvør øðrum í

---

²⁵ SI § 26.

²⁶ Dómsvaldið kann yvirtakast eftir § 9 í heimastýrlögini sambært tulkingini í stýrisskipanarlítinum.

²⁷ Tað er ikki komið fyri, at hægstirættur hefur kolldømt lögtingslög fyri at stríða móti grundlögini. Í Danmark er Tvind-dómurin frá 1999 sjálvsamt dømi um, at øemandi valdið (hægstirættur) kann kolldøma lögir, um mett verður, at lógin er í stríð við grundlögina.

*javnvág sbr. teim av tí franska heimspekinginum Montesquieus ásettu politisku grundreglunum.*²⁸

Sipað verður til eitt tríbýti av valdinum, og at hesi vøldini eru á jøvnum føti og skulu ansa eftir hvør øðrum í javnvág sambært læru Montesquieus. Fyrsti spurningur, sum eigur at verða svaraður, er, um tey trý vøldini veruliga eru sundurbýtt, og um hesi vøldini virka á jøvnum føti. Í viðgerðini er greitt komið fram, at talan er ikki um eitt veruligt valdsbýti millum löggevandi og útinnandi myndugleikan, men kanska einans millum dómsmyndugleika og hinar báðar, og tá er dómsmyndugleikin enntá grundfestur i aðrari skipan.

Annar spurningurin er, um misskilda fatanin av javnbjóðis vøldum og valdsjavnvág hjá nevndini, sum gjørði stýrisskipanarálitið, ikki harumframt eisini byggir á skeiva tulking av upprunatekstnum hjá Montesquieu sjálvum. Sambært Montesquieu voru tey trý vøldini ikki trý javnbjóðis vøld. Eins og hjá Locke er hjá Montesquieu löggevandi valdið tað hægsta, útinnandi valdið er næsthægst, dømandi valdið er tað lægsta valdið.²⁹ Sambært hesum er fatanin hjá nevndini av, at talan er um tríggjar javnbjóðis kreftir, ikki í samsvari við fatanina hjá Montesquieu sjálvum, tí greitt er, at hann als ikki metti, at vøldini skuldu vera á jøvnum føti. Talan man antin vera um eina misskiljing ella vantandi vitan um hugsanir Montesquieus. Eisini í samband við valdsjavnvágina sær tað út til, at fatanin hjá nevndini av valdsjavnvágini sambært Montesquieu ikki er røtt. Tað er rætt, at hann vísit á týdningin av valdsjavnvágini millum ávíð vøld, men tað er ikki millum löggevandi, útinnandi og dømandi vald, men heldur millum löggevandi og útinnandi vald, ella rættari sagt millum aðaltingið og umboðsmannatingið aðru megin³⁰ og útinnandi valdið hinumegin.³¹ Hesir tríggir myndugleikarnir skulu vera í javnvág.³² Dómsvaldið hinvegin er ikki partur av valdsjavnvágini hjá Montesquieu.

Eingin ivi er um, at valdstríbýtið formliga er galdandi í Føroyum. Men tað er ikki rætt at siga, at fóroyska stjórnarskipanin veruliga er grundað á valdstríbýtlæruna

²⁸ Álit um stýrisskipanarviðurskifti Føroya, Føroya landsstýri, 1994, s. 17. Eisini nevnt stýrisskipanarálitið.

²⁹ Stýrisskipanarálitið s. 173.

³⁰ Montesquieu nevnir ikki beinleiðis hesa raðfylgju, men tað er undirskilt og trupult at koma til nakra aðra niðurstøðu. Sí Elmquist, 2002, s. 71.

³¹ Sambært Montesquieu átti valdsjavnvágat vera millum aðaltingið og umboðsmannatingið. Talan er um eitt slag av innanhýsis javnvág í löggevandi valdinum. Sí Montesquieu, bind I, 1998, s. 176.

³² Sum áður nevnt í ritgerðini er enska stýrisskipanin grundarlagið fyrir greiningina hjá Montesquieu. Aðaltingið er Lords, umboðsmannatingið er Commons og útinnandi valdið er kongurin. Sí Montesquieu, bind I, 1998, s. 176.

hjá Montesquieu. Stýrisskipanarlítioð avdúkar vantandi innlit í politisku ástøðini hjá Montesquieu, og tað er spell, at mong halda, at stýrisskipanarlógin veruliga skipar eitt politiskt tríbýti í Føroyum grundað á hesa læru, tá ið veruleikin er ein annar. Skilabest hevði verið, at latið veruleikin vunnið á Montesquieu-mytni.

At veruliga valdsbýtið ikki er tríbýtt sæst eisini á annan hátt. Sum nevnt nemur Locke við eina fíggjarliga valdsfunksjón. Hetta ger Locke í einum broti, har hann sigur kong hava vald at senda hermann í deyðan (födratíva valdið ella uttanlandsvaldið, sum kongur av røttum hevur), men ikki vald at taka eitt hálvt oyra frá teimum í skatti (figgjarvaldið). Hetta fíggjarvaldið eitur í yngru stýrisskipanarlóginu „figgjarmál landsins“ og fyllir tað nögv fleiri ásetingar enn „dømandi valdið.“ Somuleiðis sæst, at meðan ásetingarnar um dømandi valdið er onkisigandi ella tautologiskar „dømandi valdið er hjá dómsvaldinum sambært lög um rættargang,“ og tær um „löggevandi valdið“ ofta eru týdningarleysar ordansreglur um, at „tingið verður sett kl. 10:00 tólvta yrkadag eftir val“ ella at „løgttingsformaðurin skipar skrúðgongu úr tingi í kirkju og aftur í tingið kl. 13:00,“ so eru tær um „figgjarmál landsins“ reglur við veruligum biti í, sum dagliga hava týdning fyrir skatt, játtan og alla almenna fyrisiting.

Sama er við uttanlandsvaldinum. Henda valdsfunksjón eitur „millumtjóðasáttmálar,“ og hevur somuleiðis ein nögv meiri týðandi kapittul í stýrisskipanarlóginu enn tann um dómsvaldið. Eisini tað vatnrætta valdsbýtið, býti av valdi millum ta samveldisskipan, ið Føroyar sum land hava við danska ríkið, fær meir pláss enn dømandi valdið. Ein kapittul í stýrisskipanarlóginu nevnist „felagsmál“ og viðvíkur júst samveldisspurningum, uttan at tað tó verður ávist, at júst henda skákanin millum land og ríki kan sigast vera mest týðandi skákan av øllum í skipanini. At henda skákan er gloymd sæst eisini í § 55 – undirbrotligheitsgreinini – ið sigur allar føroyskar lógin, sum skáka ríkislógin ella tulking hjá altjóða stovni, vera ógyldigar. Heldur onkur altjóða stovnur grindadráp vera ímóti „etiskari gagnnýtslu,“ sum ásett í altjóða sáttmála, ið Danmark hevur staðfest, so hvørva allar føroyskar lógin um grindadráp og hválvágir í einum logiskum tittingabresti.

Stýrisskipanarlógin mistekur seg eisini á sama hátt sum teir gomlu teoretikararnir við at vevja saman stovnar og funksjónir. Løgtingið er eftir eini reellari greining ein stovnur, ið hevur lut í ymsum valdsfunksjónum, lóggávu-, fíggjar-, uttanlands- og samveldisvaldi, umframta at tingið koyrir frá og velur lögmann og enntá einsamalt hevur dømandi vald, tá ræður um, hvør av røttum er valdur á ting. Á sama hátt er landsstýrið ein stovnur við egnum innanhýsis valdsbýti millum lögmann og landsstýrismenn. Hetta sæst av ásetingunum, men bert óbeinleiðis. Stýrisskipanarlógin lýsir ístaðin tingið sum „löggevandi valdið“ og landsstýrið sum „útinnandi valdið,“ og noydist tí at lýsa hinar funksjónirnar hjá tinginum og landsstýrinum sum ávíkavist fíggjarmál, millumtjóðamál og felagsmál.

Vóru teir gomlu lærdu enn á dögum, kunnu vit hugsa okkum Platon at minna okkum á at býta valdið sundur millum fleiri stovnar. Aristoteles hevði mint á tað góða stýrisslagið sum endamálið. Locke kundi greina tað veruliga valdsbýtið millum fólk, stýri, stovnar, samveldi og vøld teirra. Montesquieu mundi mint á, at hvør skipan eigur at hava atlit til landið, hon er ætlað til, og harvið skapað anda lóganna. Eisini hevði hann sagt, at til tess at tryggja frælsið (rættartrygdina) eיגur valdið at verða býtt sundur og skipað á ein slíkan hátt, at löggevandi valdið og útinandi valdið skáka hvort annað. Madison hevði mint á røttu valdsskákanina, eisini millum smærru stovnarnar í skipanini og fólkisjálvært, soleiðis sum hann sjálvur orðaði tað í teimum fyrstu tíggju ískoytisásetingunum í amerikanskum stjórnarskipanini.

Í samband við fóroystkt grundlógarstmíð hevði verið skilagott at lært av t.d. amerikanskum grundlógar-smiðunum. Teir høvdu eitt stórt og fjølbroytt keldu – og íblástrargrundarlagni. Henda vitan varð nýtt til at smíða eina stjórnarskipan við støði í fjølbroyttari vitan, egnum royndum og samfelagsstøðu. Á sama hátt eiga vit at smíða eina fóroysku stjórnarskipan við støði í fjølbroyttari vitan, royndum aðrastaðni og í stórstan mun nýta egnar royndir sum grundarlagni.

Í stuttum eiga vit at taka við lærar frá teimum gomlu, ið hugsaðu um góðar skipanir, og teimum djørvu, ið smíðaðu stjórnarskipanir við valdsskákan og millum størri og smærri stovnar við valdi hvør sær og saman, bæði innlendis og í samveldi.

Vit kunnu í Føroyum skipa eitt valdsbýti við íblástri og innliti.

Bókmentir og heimildir

Ackerman, Bruce: *The Storrs Lectures: Discovering the Constitution*. The Yale Law Journal, Vol. 93.

Aristoteles: *Athenæernes statsforfatning*. Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1938.

Álit um stýrisskipanarviðurskifti. Føroya Landsstýri, 1994.

Barton, David: *Original Intent. The Courts, the Constitution, & Religion*. WallBuilder Press, 3. útgáva, Texas 2002.

Blackstone, William: *Commentaries on the Laws of England*. Clarendon Press, Oxford 1769-1771.

Blondel, Jean: *Comparative Government. An Introduction*. Philip Allan, London 1990.

Bowen, Catherine Drinker: *Miracle at Philadelphia. The Story of the Constitutional Convention May to September 1787*. Back Bay Books, New York 1986.

Elmquist, Henri Vædele: *Singulær lovgivning*. Jurist – og Økonomforbundets Forlag, Keymannahavn 2002.

- Farber, Daniel A. o.a.: *Constitutional Law. Themes for the Constitution's Third Century*. West Group, 2. útgáva, Minnesota 1998.
- Hansen, Mogens Herman: *Demokratiet i Athen*. Nyt Nordisk Forlag Arbold Busck, Keypmannahavn 1993.
- Hartnack, Justus og Sløk, Johannes (ritstj.): *De store tænkere – Platon*. Munksgaard Rosinante, Keypmannahavn 1991.
- Helset, Per og Bjørn Stordrange: *Norsk statsforfatningsrett*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1998.
- Historiske Kilder*. Thomsen, Rudi (ritstj.). *Antikkens styreformer til debat við Erik Christiansen*. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Keypmannahavn 1974.
- Hobbes, Thomas: *Leviathan*. J.M. Dent & Sons Ltd., London 1914.
- Hume, David: *Politik og Æstetik. Udvalgte essays*. DET lille FORLAG, Frederiksberg 2000.
- Janda, Kenneth o.a.: *The Challenge of Democracy. The Essentials*. Houghton Mifflin Company, 6. útgáva, Boston 1999.
- Johansen, Karsten Friis: *Den europæiske filosofis historie. Antikken*. Bind I. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, Keypmannahavn 1991.
- Kjærum, Morten o.a.: *Grundloven og menneske rettigheder*. Jurist – og Økonom forbundets Forlag, Keypmannahavn 1997.
- Knudsen, Tim (ritstj.): *Kernebegreber i statskundskab*. Forlaget Thomsen, Keypmannahavn 2000.
- Kommers, Donald P. og Finn, John E.: *American Constitutional Law. Essays, Cases, and Comparative Notes*. Wadsworth Publishing Company, London 1998.
- Lane, Jan.Erik: *Constitutions and political theory*. Manchester University Press, Manchester 1996.
- Lasser, William: *American Politics. The Enduring Constitution*. Houghton Mifflin Company, 2. útgáva, Boston 1999.
- Lawson, Kay: *The Human Polity. A Comparative Introduction to Political Science*. Houghton Mifflin Company, 4. útgáva, Boston 1997.
- Lloyd, Davies Marshall: *Polybius and the Founding Fathers: the separation of powers*. Greinin er eitt heiðursrit til Dr. Linda J. Piper. Greinin er heint að frá <http://www.sms.org/mdl-idx/polybius.htm>. Dagfest 2. januar 2003.
- Locke, John: *Anden afhandling om styreformen*. Det lille Forlag, Frederiksberg 1996.
- Madison, James o.a.: *The Federalist Papers*. Mentor, a division of Penguin Putnam Inc., New York 1999.
- Marsh, David og Stoker, Gerry (ritstj.): *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave MacMillan, onnur útgáva, Hampshire 2002.
- McKay, John P. o.a.: *A History of World Societies*. Houghton Mifflin Company, 5. útgáva, Boston, New York 2000.

- Montesquieu, Charles Louis de Secondat de: *Om lovenes ånd*. Bind I og II. Gads Forlag, Keypmannahavn 1998.
- Olsen, Henrik Palmer: *Magtfordeling og mistillid*. Greinin stendur í *Grundlovens nutid og fremtid*. Årsberetning 1998. Retsvidenskabeligt Institut B, Københavns universitet.
- Pedersen, Mogens N. o.a. (ritstj.): *Leksikon i statskundskab*. Akademisk Forlag, Keypmannahavn 1997.
- Platon: *Staten*. Umsett hevur Hans Ræder. Hans Reitzels Forlag, Keypmannahavn 1998.
- Polybius: *History*. Book 6. heintað frá: <http://www.constitution.org/rom/polybius6.htm>. Dagfest 25. februar 2003.
- Rasch, Bjørn Erik: *Parlamentarisk instrumenter og minoritetsparlamentarisme*. Greinin er at finna á <http://www.sv.uio.no/mutr/publikasjoner/rapp2000/rapport13.html>. Dagfest 4. apríl 2003.
- Rasmussen, Rúni: *Valdsbýtlæra – uppruni og tilevning*. B.S.S.c-ritgerð í stjórnmálafröði. Fróðskaparsetur Føroya 2003.
- Ross, Alf: *Dansk statsforfatningsret I*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 3. útgáva, Keypmannahavn 1983.
- Story, Joseph: *Commentaries on the Constitution of the United States*. With an Introduction by Ronald D. Rotunda og John E. Nowak. Carolina Academic Press, Durham 1987.
- The New Cambridge Modern History Vol. VIII. *The American and French Revolutions 1763-93*. A. Goodwin (ritstj.). Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Thomsen, Rudi (ritstj.): *Det athenske demokrati i samtidens og eftertidens syn*. Bind I og II. SFINX, Aarhus 1986.
- Vile, M.J.C.: *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Liberty Fund, 2.útgáva, Indianapolis 1998.
- Watson, David K.: *The Constitution of the United States. Its History Application and Construction*. Vol I. Callaghan & Company, Chicago 1910.
- Wrang, Joachim og Jensen, Jens Peter Kaj (ritstj.): *Filosofiske kugler – en grundbog i politisk filosofi*. Forlaget Klim, Århus 2001.
- Østerud, Øyvind: *Statsvitenskap. Innføring i politisk analyse*. Universitetsforlaget, 2. útgáva, Oslo 1999.

Færøsk valgret og valgbarhed*

Indledning

Grundlovens relevans for valgreglerne

Valgretslovgivningen på Færøerne

Valgret og valgbarhed til Lagtinget

Valgret og valgbarhed til de færøske kommuner

Dansk statsborgerskab

Komparativ analyse – Åland

Konklusion

Úrtak

Evnið í greinini er valrættur í Føroyum. Serliga verður viðgjort, hvort ásetingar í ríkisgrundlögini hava við sær minstukrøv til valrætt og valbæri eisini í Føroyum. Hóast ríkisgrundlógin tykist hava sum fortreyt, at bert ein löggevi er í ríkinum, so hevur heimastýrisskipanin við sær, at lögtingið er tjóðarting Føroya og mest viðkomandi löggevi fyri danskar ríksborgarar búsettar í Føroyum. Tessvegna verður hildið, at minstu grøv ríkisgrundlógarinnar mugu flytast yvir á føroyska vallóggávu. Eisini tekur greinin upp spurningin um føroyskan heimarætt, serliga út frá ásetingini í heimastýrslögini um at vera heimahoyrandi í Føroyum. Greinin varpar ljós á teir gloymdu möguleikarnar í hesi áseting. Tað tykist sum § 10 í heimastýrslögini og orðið „heimahoyrandi“ ikki, sum ofta hildið, ger allar danskar ríksborgarar, ið búgva í Føroyum, til føroyingar; heldur gevur § 10 føroyingum rættiliða víðar ræsur til sjálvir at gera av, hvat „heimahoyrandi“ kann merkja og tískil, hvat ein føroyingur sambært verandi skipan er og ikki. Loksins ber greinin saman valreglur og ásetingar um heimarætt í Álandi til tess betur at kunna meta um frægastu tulkingina av okkara skipan, umframt um føroyska skipanin samsvarar við altjóða reglur.

English Summary

* Artiklen er baseret på et uddrag af et speciale på den juridiske kandidatuddannelse ved Københavns Universitet fra 2003. Der er kun i begrænset omfang taget højde for den efterfølgende udvikling

The subject of the article is the right to vote in the Faroe Islands. Especially the question of whether the Basic Law of the Danish Realm sets minimal standards for the right to vote and to be elected in the Faroe Islands. Even though the Basic Law seems to presume that there is only one legislative power in the Realm, the Home Rule arrangement has led to the Law Thing being the Parliament of the Faroe Islands and the most relevant Legislative Power for all Danish nationals living in the Faroe Islands. Therefore, it is assumed that the minimal requirement provided by the Basic Law must be transferred onto the Faroese election laws. Furthermore, the article looks at Faroese citizenship relating to the „At Home“ Clause of the Home Rule Compact. The article sheds light on the forgotten opportunities in this Clause, as it appears that the prevailing interpretation of the words „at home,“ regarding every Danish national with Faroese domicile as Faroe Islander, must give way to a better view; accordingly, the Faroese have considerable latitude in determining for themselves what the more precise meaning of the words „at home“ can be and, consequently, what is and what is not a „Faroe Islander“ according to the current system. Finally, the article compares election laws and provisions on „Home Rights“ in the Aaland Islands in order to ascertain the best interpretation of the Faroese arrangement, including whether it complies with international rules.

Indledning

En forudsætning for et demokratisk samfund er, at der igennem valgret og valgbarhed er mulighed for at øve indflydelse på og derved legitimere den statslige og kommunale aktivitet. I det færøske samfund er der mange organer, man kan have valgret og være valgbar til. Foruden parlamentet, Løgtingið (herefter betegnet på dansk Lagtinget), er der kommunalbestyrelser, skolebestyrelser, menighedsråd og en række andre. Vi vil i denne artikel se på reglerne om valgret og valgbarhed til Lagtinget og kommunalbestyrelsen.

Det, der gør reglerne om valgret og valgbarhed på Færøerne til noget særligt, er, at der både kan forekomme konflikt mellem færøske retskilder indbyrdes, herunder retskilder der må antages at være på forskellig trinshøjde, konflikt mellem færøsk lovgivning og hjemmestyreordningen, konflikt mellem færøsk ret og dansk ret, især Rigets grundlov, og konflikt mellem færøsk/dansk ret og internationale forpligtelser. Derudover medfører Færøernes stilling som associeret land spørgsmål om Lagtinget status som nationalt parlament.

Når man skal undersøge reglerne om valgret og valgbarhed på Færøerne, og hvilke krav der eventuelt kan stilles til disse, mener vi, at det er en forudsætning, at man først gør sig klart, hvilken relevans den danske grundlov må antages at have for disse regler. Det danske forfatningssystem hviler også på den grundopfattelse, at statsmagten har sit udspring og grundlag i „folkets vilje“. Vi mener, at der kan

sættes spørgsmålstejn ved, hvilket organ der i praksis fungerer som lovgivende myndighed for en dansk statsborger, der er bosat på Færøerne, og at en undersøgelse af reglerne om valgret og valgbarhed på Færøerne derfor kræver en stillingtagen til dette.

I hjemmestyrelvens § 10, stk. 2, er der anført, at valgret og valgbarhed til organer, der henhører under det færøske Hjemmestyre, kan gøres afhængigt af, at vedkommende er „færing“. Der er derudover anført i bestemmelsen, at den anses som „færing“, der er dansk statsborger og er „hjemmehørende“ på Færøerne. Vi vil prøve at se nærmere på, hvordan begrebet „hjemmehørende“ skal fortolkes, og hvad der skal til, før en person bliver anset som værende „færing“.

I to forrige regeringsperioder har landsstyret på Færøerne gået ind for at oprette Færøerne som selvstændig stat. Dette har sat fokus på muligheden for at anvende hjemmelen i hjemmestyrelven til at skelne mellem danske statsborgere, der ikke kan karakteriseres som „færlinger“, når det gælder valgret og valgbarhed til de færøske organer eller at indføre en særlig færøsk „hjemmeret“.

For at se, om valglovgivningen på Færøerne må antages at være almindelig for små samfund med hjemmestyre, vil vi lave en komparativ analyse af valglovgivningen på Åland. Den ålandske „hembygdsrätt“ kan desuden bidrage til diskussionen, om der er begrænsninger for, hvordan begreberne „hjemmehørende“ og dermed „færing“ kan fortolkes. Desuden kan en komparativ analyse være med til at klargøre, hvorvidt reglerne om valgret og valgbarhed på Færøerne lever op til de internationale standarder. Åland er valgt, fordi der er tale om to sammenlignelige samfund. Begge er øgrupper i Norden med nogenlunde samme befolkningstal, og begge har både været en del af et rigsfællesskab i lang tid og har et andet sprog og kultur end det land, de er i rigsfællesskab med.

Grundlovens relevans for valgreglerne

For vores problemstilling mener vi ikke, at det er afgørende, om Lagtingets lovgivende myndighed kan tilbagekaldes eller ej. Derimod er det interessant, hvor megen lovgivende myndighed det færøske lagting har opnået, og hvorvidt denne lovgivende myndighed falder udenfor grundlovens kompetenceområde eller ej. Dette må have indflydelse på, i hvilken udstrækning valgreglerne til Lagtinget må antages at skulle leve op til de grundlæggende krav til valgret og valgbarhed til Folketinget i henhold til grundloven.

I det følgende og blandt andet ud fra de to hovedopfattelser om det færøske hjemmestyres forfatningsretlige stilling, delegation contra en quasiautonomi, undersøges, hvilken relevans grundlovens skrevne og uskrevne rettigheder må

antages at have for de krav, der må stilles til reglerne om valgret og valgbarhed til Lagtinget på Færøerne.

I grundlovens § 1 er der anført, at „*Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige*“. Formuleringen optræder første gang i grundloven af 1953; ingen af de tidligere grundlove har haft nogen tilsvarende bestemmelse om forfatningens geografiske udstrækning. Bestemmelsens umiddelbare formål var at fastslå, at Danmark efter ophævelsen af Grønlands kolonistatus i 1952 omfatter tre ligestillede dele: Danmark, Grønland og Færøerne. Hensigten hermed var således ikke at påbyde retsenhed i den forstand, at den retlige regulering nødvendigvis skulle være ens i hele Riget, men blot at grundlovsfæste de tre rigsdeles forfatningsretlige lighed.¹

For Færøernes vedkommende blev grundloven uden færingernes stillingtagen tinglæst på Færøerne allerede i 1849. Spørgsmålet om grundlovens geografiske udstrækning var dog også dengang et så følsomt og vanskeligt anliggende, at der aldrig opnåedes enighed om indsættelse af nogen bestemmelse herom i selve grundloven.²

Følgelig var der mange, som betvivlede, at grundloven overhovedet kunne gælde for Færøerne, dels fordi danske love aldrig havde været gældende på Færøerne, lige så lidt som Færøerne nogensinde var trådt i almindeligt lovfællesskab med Danmark.

A. S. Ørsted var en af disse, og han stemte også imod rigsvalgloven for Færøerne med den begrundelse, at dette lovforslag i det mindste burde have været forelagt færingerne til udtalelse, før det blev vedtaget. Fra Færøerne lød imidlertid ingen protester,³ og siden gennemførelsen af en særlig færøsk valglov i 1850 har øernes beboere været repræsenteret i Rigsdagen og senere i Folketinget.⁴

Grundloven fra 1953 blev også kundgjort på Færøerne efter reglerne i lov nr. 51 fra 1. april 1896 om kundgørelse af love og anordninger på Færøerne, og er den også siden dengang blevet anvendt af de retsskabende myndigheder på Færøerne, såvel færøske som rigets; der har været afholdt folkeafstemning om grundloven på

---

1 Henrik Zahle (red.): *Danmarks Riges Grundlov med kommentarer*, 1999, s. 29, Frederik Harhoff, *Rigsfællesskabet*, 1993, s. 204 og Max Sørensen: *Statsforfatningsret*, 2. udg. ved Peter Germer, 1979, s. 43.

2 Frederik Harhoff: *Rigsfællesskabet* 1993, s. 47.

3 *Hvidbogen, Udarbejdet af Færøernes landsstyre august 1999. Foreløbig dansk oversættelse* foretaget af Rigsombudsmanden på Færøerne, s. 20f.

4 Max Sørensen: *Statsforfatningsret*, 2. udg. ved Peter Germer, 1979, s. 47.

Færøerne, foruden folketingsvalg i henhold til grundloven. Der kan derfor næppe rejses tvivl om, hvorvidt grundlovens bestemmelser er gældende på Færøerne.⁵ ⁶

Spørgsmålet hvilken betydning vedtagelsen af den færøske hjemmestyrelov har fået for grundlovens udstrækning, har dog flere gange været oppe og vende siden hjemmestyrelovens vedtagelse.

Den danske professor Poul Meyer skrev i 1947 i forbindelse med hjemmestyrelovens tilblivelse at „*Efter lovens gennemførelse vil dansk suverænitet over Færøerne være bevaret, og grundloven vedbliver at have gyldighed for dette særlige område indenfor riget. Noget folkeretligt forhold mellem Færøerne og det øvrige Danmark opstaar altsaa ikke*“.⁷

At Poul Meyer i virkeligheden anså hjemmestyreordningen for at være så vidtgående, at den overskred bestemmelserne i grundloven, ses i samme artikel: „*respekten for den danske grundlov og hensynet til konsekvenserne fordrer, at der i en udførlig præambel til den foreslæde lov gøres rede for disse omstændigheder, og at det heri udtrykkeligt fastslås, at det ved lov gennemførte selvstyre snarest muligt skal have hjemmel i grundloven ved en dertil sigtende grundlovs ændring*“. Dette blev dog som bekendt ikke til noget.

Den færøske landsretssagfører Edward Mitens gjorde i modsætning hertil gældende, at hjemmestyreordningen ikke er en ensidig delegation af administrativ myndighed fra Rigsdagen til Lagtinget, men at der snarere er tale om en gensidigt bebyrdende aftale. Han gjorde endvidere gældende, at den danske grundlov, efter hjemmestyrelovens vedtagelse, kun har begrænset gyldighed på Færøerne, begrænset af de anliggender, som det færøske hjemmestyre har overtaget fra hjemmestyrelovens liste A med hjemmel i hjemmestyrelovens § 2.⁸

Frederik Harhoff kommer i overensstemmelse med dette i sin afhandling frem til, at den danske grundlov, herunder dennes bestemmelser om frihedsrettigheder, folketingsvalg og møntudstedelse m.v., fortsat er gældende for Færøerne. Han mener dog tilsyneladende samtidig, at Lagtinget besidder den myndighed svarende til lovgivers grundlovsumiddelbare lovgivningskompetence inden for de sagligt og geografisk afgrænsede beføjelser, der er overtaget med hjemmel i hjemmestyreloven,

---

5 Álit um stýrisskipanarviðurskifti Føroya (Betænkning om Færøernes styrelsesforhold), 1994, s. 49.

6 Hans Andrias Sølvará: Føroysk stjórnarsøga og evstulögir, s. 10. Artikel udgivet i forbindelse med en grundlovskonference på Færøerne 11-13 marts 2003.

7 Poul Meyer: Færøerne retsstilling – nogle betragtninger i anledning af forslag til lov om Færøernes hjemmestyre. Juristen 1947, nr. 29, s. 298.

8 Edvard Mitens: Færøernes selvstyre. Trykt i UfR 1950B, s. 89f.

og at grundlovens udstrækning derfor er begrænset således, at den ikke gælder for disse områder.⁹

Færøske politikere har delte meninger om, i hvilken udstrækning den danske grundlov har gyldighed på Færøerne efter hjemmestyrelovens vedtagelse. I en artikel i avisens Sosialurin fra den 16. januar 2002, der er skrevet i forbindelse med, at statsministeren og lagmanden skrev under på, at fremtidige overtagelser skal ske indenfor rigsfællesskabet og med hjemmel i den danske grundlov, citeres davaerende vicelagmand, Høgni Hoydal, for at sige, at hans parti ikke ser den danske grundlov som en grundlov, men kun som en almindelig lov.

Den mest almindelige holdning må dog antages at være, at grundloven stadig er gældende i fuld udstrækning på Færøerne. Dette fremgår også af betenkningen om Færøernes styrelsesforhold og underbygges af den realitet, at man i det færøske justitsministerium i forbindelse med fremsættelse af lovforslag altid kontrollerer lovforslagets overensstemmelse med grundloven.¹⁰

Valgretslovgivningen på Færøerne

Færøernes egen styrelsesordning, der som sagsområde er opført på liste A i hjemmestyreloven, blev overtaget allerede i 1948, og herunder falder hjemmelen til at vedtage bestemmelser om Lagtingen og valg til dette.

Hjemmestyrelovens § 10 er den eneste bestemmelse i hjemmestyreloven, der nævner valgret og valgbarhed. Bestemmelsen regulerer ikke selve valgretten og valgbarheden, men er efter sin ordlyd alene en hjemmel til at betinge valgret og valgbarhed på Færøerne af, at vedkommende person er „hjemmehørende“ på Færøerne og derved er at betragte som værende „færing“.

Det er uklart, hvad der skal forstås ved „hjemmehørende“ og derved, hvornår en person må antages for at kunne betragtes som værende „færing“. Forarbejderne bidrager heller ikke meget til forståelsen af, hvad der ligger bag indførelsen af begrebet. Statsministeren nævner § 10 under sin fremsættelse af forslaget til hjemmestyreloven, men han kommer ikke nærmere ind på, hvordan man skal definere begrebet „hjemmehørende“.¹¹

---

9 Frederik Harhoff: Rigsfællesskabet, 1993, s. 491.

10 Upprit um eftirkannan av lógaruppskotum, ríkislögartilmálum og kunngerðum (Vejledning om kontrol af lovforslag, rigslove og bekendtgørelser) udgivet af det færøske justitsministerium den 14. december 2001 og Álit um stýrisskipanarviðurskifti Føroya (Betenkning om Færøernes styrelsesforhold), 1994, s. 49.

11 Rigsdagstidende Folketinget II 1947/48, sp. 3024.

Diskussionen omkring indførelsen af § 10 drejede sig mest om, hvilken indflydelse bestemmelsen ville få for den såkaldte Sterlingoverenskomst, som færingerne havde indgået med briterne under anden verdenskrig. Da krigen sluttede, havde Færøerne et tilgodehavende i engelske banker på adskillige pund sterling, og man ville derfor fra færøsk side sikre sig, at bestemmelsen ikke havde den følge, at alle danskere, der eventuelt flyttede til Færøerne, skulle kunne få del i dette tilgodehavende. Færingerne ville således have, at der skulle ligge en vis grad af protektionisme i bestemmelsen, således at den gjorde det sværere for én, der ikke kunne karakteriseres som „færing“ at blive „færing“ i henhold til hjemmestyreloven.

Poul Meyer berørte begrebet „hjemmehørende“ i sin artikel om Færøernes retsstilling fra 1947.¹² Han sætter spørgsmålstege ved, om udtrykket mon er identisk med „fast bopæl“, eller om det må antages for at være mindre omfattende og gør gældende, at såfremt det sidste er tilfældet, burde udtrykket være præciseret.

Poul Meyer sætter derefter spørgsmålstege ved, om der i et pas, der på Færøerne udstedes til en dansk tjenestemand eller forretningsmand med fast bopæl og årelangt ophold på øerne, men som ikke er af færøsk afstamning, skal indføjes betegnelsen „færing“. Dette mente han urimeligt, såfremt den pågældende ikke ønskede det.

Problemet for Poul Meyer var således ikke, at man med bestemmelsen kunne diskriminere danskere ved ikke at tillade dem at blive „færinger“, men snarere tværtimod, at det var et problem, hvis man som dansker skulle „tvinges“ til at blive „færing“, fordi man havde opholdt sig på Færøerne.

I dag sættes de fleste steder i den færøske lovgivning lighedstegn mellem begreberne „hjemmehørende“ og „fast bopæl“. Hvis man gennemgår de historiske færøske styrelsесlove og lagtingsvalglove, der har været gældende siden hjemmestyrelovens vedtagelse, kan man se, at begrebet „hjemmehørende“ aldrig har været nævnt, hverken i love eller forarbejder, før end i 1994. Også i styrelsесloven fra 13. maj 1948 anvendtes begrebet „fast bopæl“ som en af betingelserne for opnåelse af valgret og valgbarhed til det færøske lagting.

Forarbejderne til styrelsесloven fra 1948 siger ikke noget om, hvorfor man har valgt at indføre et krav om „fast bopæl“, og om dette eventuelt er udtryk for en fortolkning af begrebet „hjemmehørende“ i hjemmestyrelovens § 10. Lagtingsvalgloven fra 4. maj 1948 anfører ligeledes blot, at det er bestemmelserne i styrelsесloven, der er gældende vedrørende kravene til valgret og valgbarhed til Lagtinget og anfører således heller ikke noget om begrebet „hjemmehørende“.

---

12 Poul Meyer op. cit.

I betænkningen om Færøernes styrelsesforhold fra 1994 konstateres der for første gang, at hjemmestyrelvens § 10 indeholder en hjemmel til, at man kan forskelsbehandle danske statsborgere „hjemmehørende“ på Færøerne, dvs. „færinger“, og andre danske statsborgere, når det gælder valgret og valgbarhed til organer under det færøske hjemmestyre. Man konstaterer dog samtidig, at ophavsmændene til den første styrelseslov ikke ville benyttet sig af denne hjemmel, og at der derfor aldrig har været gjort forskel på „færinger“ og „danskere“ for så vidt angår valgret og valgbarhed siden Hjemmestyrets indførelse.¹³

Begrebet „hjemmehørende“ indførtes herefter som en af betingelserne for valgret til det færøske lagting i den nye styrelseslovs § 3. I betænkningen gøres der dog samtidig gældende, at fortolkningen af begrebet skal fastsættes i lagtingsvalgloven. Udvalget bag betænkningen anbefalede dog, at man ikke ændrede retstilstanden, men stadig fastholdt fortolkningen af „hjemmehørende“ som værende lig med „fast bopæl“.¹⁴

Lagtingsvalgloven indeholdt en betingelse om fast bopæl inden ændringen af styrelsesloven i 1994, og reglerne om valgret og valgbarhed i denne lov er ikke blevet ændret siden.

Østre landsret kom i 1983 frem til, at en „færing“ i henhold til hjemmestyrelvens § 10 skal defineres som en dansk statsborger med fast bopæl på Færøerne.¹⁵ I forbindelse med sagen henvendte en færøsk advokat sig til Statsministeriet for at få oplysninger om tilblivelsen af hjemmestyrelvens § 10. I svaret fra Statsministeriet blev der oplyst, at de eneste oplysninger til belysning af § 10, stk. 2, er en bemærkning til lovudkastet fra juni 1947 af Alf Ross og en udtalelse ligeledes fra 1947 af departementschef Andreas Møller. Disse oplysninger bidrager ikke til nogen konkret forståelse af, hvordan § 10 skal fortolkes, men både Alf Ross og Andreas Møller mente tilsyneladende, at færinger selv kan udfylde begrebet „hjemmehørende“. Der blev dog understreget, at ordningen skal være af principiel demokratisk natur, og at man derfor ved fortolkningen skal overholde nogle grundlæggende demokratiske præsletter og ikke fastsætte diskriminerende kriterier for, hvem der kan deltag i selvstyret.¹⁶

---

13 Álit um stýrisskipanarviðurskifti Føroya (Betænkning om Færøernes styrelsesforhold), 1994, s. 83.

14 Álit um stýrisskipanarviðurskifti Føroya op. cit. s. 176.

15 U.1983.986Ø. Sagsøger var en dansk læge, der efter at han var flyttet til Færøerne havde fået afslag på at blive beskattet efter nogle dispensationsregler, som alene var gældende for den fastboende befolkning.

16 Statsministeriet siger videre i svaret, at de har fortolket bestemmelsen således, at der er tale om en „beskyttelsesbestemmelse“, der skal hindre, at Hjemmestyret ensidigt stiller danske statsborgere, der ikke er hjemmehørende på Færøerne, ringere end færinger. Det er imidlertid ved fortolkningen af bestemmelsen accepteret, at f.eks. adgangen til at ud-

En del af den kritik af hjemmestyreloven, der siden dens vedtagelse har verseret på Færøerne, har været, at loven ikke giver en tilstrækkelig definition af og beskyttelse af færiinger som folk. I 1987 fremlagde det republikanske parti på Færøerne et forslag om at ændre hjemmestyreloven for at etablere en ordning med en færøsk „hjemmeret“.¹⁷ Dette har siden med jævne mellemrum været fremme særlig blandt tilhængere af de mere løsrivelsessindede færøske partier.

I et notat, der blev offentliggjort i den færøske avis Dimmalætting i 2000 forbindelse med de forhandlinger, der havde været mellem den danske regering og det færøske landsstyre om Færøernes retlige stilling, berørte man også muligheden for at indføre en særlig færøsk „hjemmeret“.¹⁸ Denne lov skulle dog først træde i kraft efter, at en traktat var indgået mellem den danske regering og det færøske landsstyre om Færøernes løsrivelse fra det danske rige. Således skulle denne „hjemmeret“ erstatte det danske statsborgerskab.

Der foreligger dog uenighed om, hvorvidt en sådan bestemmelse, såfremt den skal træde i kraft inden en eventuel løsrivelse fra det danske rige, er i overensstemmelse med grundloven. For det første er man selvfolgelig, så længe Færøerne er i rigsfællesskab med Danmark, begrænset af det danske statsborgerskab. Dette må til stadighed være en grundlæggende betingelse for at opnå en eventuel færøsk „hjemmeret“.

Zakarias Wang er en af de få teoretikere, der har behandlet hjemmestyrelovens § 10 i nyere tid. Han fortolker bestemmelsen således, at når det gælder vedtagelse af regler om valgret og valgbarhed til organer, der henhører under det færøske hjemmestyre, indeholder bestemmelsen en hjemmel til, at man kan gøre det lige

---

øve visse erhverv betinges af dansk statsborgerskab og bopæl på Færøerne, jfr. f.eks. den færøske næringslov (Ll. af 20. december 1955). Synspunktet bag denne fortolkning er, at det står enhver dansk statsborger frit for at tage ophold på Færøerne. Det er endvidere efter statsministeriets opfattelse Hjemmestyret, der i de enkelte kategorier af tilfælde afgør, hvad begrebet „hjemmehørende“ dækker. Det var ikke muligt for os at få indblík i disse bemærkninger, da de ifølge Statsministeriet tilsyneladende ikke længere forefindes i deres arkiv.

17 Af ændringsforslaget til lovforslag om ændring af hjemmestyreloven fremgår det, at der i § 6 gøres gældende, at der skal etableres en ordning om færøsk hjemmeret. I bemærkningerne til denne bestemmelse er der anført, at spørgsmålet om færøsk hjemmeret tit har været berørt i Lagtinget, men er aldrig blevet vedtaget. Videre gøres der gældende, at det er imod alle nationalretlige principper og selve indledningen til og begründelsen for hjemmestyreloven, at en dansker, der bosætter sig på Færøerne, derved bliver „færing“. Derfor er det nødvendig, at der etableres en ordning om færøsk hjemmeret, måske med inspiration fra den ålandske „hembygdsret“, jf. Løgtingstiðindi, 1987, Bind A, s. 583ff.

18 Upprit um samráðingar við donsku ríkisstjórnina um rættarstóðu Føroya (Notat om forhandlinger med den danske regering om Færøernes retlige stilling). Offentliggjort i den færøske avis Dimmalætting den 7. marts 2000.

så svært for en dansker at blive „færing“, som det er for en pakistaner at blive dansk statsborger.¹⁹

I et forskningsprojekt om minoriteters og urfolks politiske rettigheder kommer den finske forsker Kristian Myntti også ind på den færøske hjemmestyrelovs § 10 og dennes hemmel til at begrænse valgretten og valgbarheden til Hjemmestyrets organer til den, der kan anses for at være „færing“. Han mener, i modsætning til Zakarias Wang, at det er usandsynligt, at de færøske myndigheder med hemmel i hjemmestyrelovens § 10 skal have ret til at gøre valgretten og valgbarheden hos en dansk statsborger afhængig af, at vedkommende har fast eller naturlig forbindelse til Færøerne eller behersker det færøske sprog. Dette begrunder han til dels med, at spørgsmålet har stor principiel betydning, og at såfremt det var lovgivers hensigt, burde dette fremgå tydeligt af forarbejderne, hvilket det ikke gør.²⁰

Da Lagtinget i realiteten kan siges at have overtaget Folketingets lovgivende myndighed i henhold til grundloven på Færøerne, og en dansk statsborger har en grundlovsfastet ret til at deltage i den demokratiske proces ved valget af den lovgivende myndighed, må dette også være med til at begrænse muligheden for at forskelsbehandle danske statsborgere for så vidt angår valgret og valgbarhed på Færøerne.

Man kunne dog argumentere for, at der kan stilles en betingelse om en vis begrænset bopælsperiode, inden man kan anses for at være „færing“ eller har opnået en eventuel „hjemmeret“ og dermed opfylder betingelsen for at få valgret og blive valgbar. Eventuelt kunne man stille en betingelse om 6 måneders ophold, som i henhold til personregisterlovens § 16, stk. 2, er grænsen for, hvornår nordiske statsborgere har pligt til at anmeldte tilflytning. Dette for at opholdet skal afspejle en reel tilknytning til det færøske samfund og ikke blot være et kortvarigt ophold op til et valg.²¹ Denne løsning har man valgt i Grønland, hvor en dansk statsborger skal have haft fast bopæl i Grønland i mindst 6 måneder forud for afholdelse af Landstingsvalget for at få valgret og blive valgbar.²²

Såfremt man dog først vælger at indføre den særlige færøske „hjemmeret“ efter en eventuel løsrivelse fra det danske rige, er man selvfølgelig ikke længere

---

19 Zacharias Wang: Stjórnmálafrøði, 2. udg. 1989, s. 185f.

20 Kristian Myntti: Minoriteters og urfolks politiske rättigheder. En studie av rätten för små minoriteter och urfolk till politiskt deltagande och självbestämmande, 1998, s. 275f.

21 Se Kristian Myntti op. cit. s. 275f. Myntti antager, at Lagtinget kan vedtage, at danske statsborgere, der flytter til Færøerne, skal have havt fast bopæl på Færøerne i et stykke tid, inden de opnår valgret og valgbarhed til lagtingsvalget. Yderligere indskrænkninger i danske statsborgeres rettigheder mener han dog må antages for at være i strid med grundlovens § 1.

22 Landstingslov nr. 9 af 31. oktober 1996 om valg til Grønlands Landsting, § 1.

forpligtet af grundlovens regler, og således, bortset fra de eventuelle internationale forpligtelser, frit stillet.

Man kan vælge at sammenligne den færøske styrelseslov med en grundlov, idet at det er denne lov, der regulerer den lovgivende og forvaltningsretlige virksomhed på Færøerne. Der er dog den væsentlige forskel, at mens en grundlov regulerer alle forhold omkring regeringen af et land, er den færøske styrelseslov kun gældende for de områder, som er overtaget i henhold til hjemmestyrelsen.

Ændringer af den færøske styrelseslov kræver vedtagelse af to følgende parlamenter, hvilket er det samme, som gælder for den danske grundlov, hvis der bortses fra kravet om folkeafstemning.²³ Det er ikke anført i styrelsesloven, at den har en højere status end andre lagtingslove, men den har opnået en særlig status, således at der i praksis bliver kontrolleret, at alle lovforslag er i overensstemmelse med styrelsesloven.²⁴

Styrelseslovens status skyldes først og fremmest, at den er en organisatorisk lov, der regulerer det indbyrdes forhold mellem den udøvende myndighed, landstyret, den lovgivende myndighed, Lagtinget og den dømmende myndighed, domstolene, på Færøerne. I bemærkningerne til styrelseslovens § 1 anføres også, at udøvelse af „lovgivende magt“ skal være i overensstemmelse med de krav, der stilles i henhold til den danske grundlov, den færøske hjemmestyrelsv og den færøske styrelseslov.²⁵

Den færøske styrelseslovs bestemmelser om valgret og valgbarhed af relevans for os er følgende:

§ 3. Valgret til lagtinget har enhver, der er fyldt 18 år, har dansk indfødsret og er hjemmehørende på Færøerne, medmindre vedkommende er umyndiggjort.

§ 4. Valgbar er enhver, som har valgret til lagtinget, medmindre vedkommende er straffet for en handling, der i almindeligt omdømme gør ham uværdig til at være medlem af lagtinget.

Stk. 2. Den, der er dømt for en strafbar handling, er ikke uværdig til lagtingsmandat, medmindre domfældte er idømt straf af fængsel i 4 måneder eller derover eller forvaring.

---

²³ Dog er det således, at såfremt hjemmestyrelsen ændres med virkning for styrelsesloven, kan lovforslag herom vedtages efter sædvanlige regler, jf. Ll. nr. 103 fra 26. juli 1994 om Færøernes styrelsesordning § 57.

²⁴ Upprit um eftirkannan av lógaruppskotum op.cit.

²⁵ Álit um stýrisskipanarviðurskifti Føroya (Betænkning om Færøernes styrelsesforhold), 1994, s. 173.

Stk. 3. Ej heller er den dømte uværdig, når der er forløbet 5 år fra straffens udståelse, forældelse eller eftergivelse eller fra den endelige løsladelse fra forvaring.

§ 5. Lagtinget vælges ved almindelige, hemmelige og direkte valg.

Stk. 2. De nærmere regler for valgrettens udførelse gives ved lagtingsvalgloven, herunder at fastsætte antallet af lagtingsmedlemmer indenfor det i § 2 fastsatte højeste antal.

§ 7. Lagtinget afgør selv gyldigheden af sine medlemmers valg samt spørgsmålet om, hvorvidt et medlem har mistet sin valgbarhed.²⁶

Bestemmelsen om valgret i styrelsesloven minder meget om den tilsvarende bestemmelse i grundloven. Dog anvendes begrebet „fast bopæl i riget“ i grundloven, mens styrelsesloven anvender begrebet „hjemmehørende på Færøerne“.

Valgretsalderen til folketingsvalget bliver derudover også som bekendt vedtaget ved folkeafstemning og kan derfor heller ikke ændres uden en folkeafstemning, mens valgretsalderen på Færøerne fastsættes i selve styrelsesloven og altså uden folkeafstemning. Derudover har man i styrelsesloven valgt ikke at gøre brug af hjemmelen i grundloven til at lade straf eller understøttelse, der i lovgivningen betragtes som fattighjælp, medføre tab af valgret.

Valgret og valgbarhed til Lagtinget

Grundbetingelsen for valgbarhed til Lagtinget er ifølge styrelsesloven, at man har valgret til Lagtinget. Der stilles dog ligesom i grundloven en skærpet betingelse i form af et værdighedskrav. I henhold til styrelseslovens § 7, der har samme ordlyd som grundlovens § 33, afgøres værdighedskravet af Lagtinget i forbindelse med, at de afgør gyldigheden af medlemernes valg. Ligesom tilfældet er i grundloven, er det et mindstekrav for at miste valgbarheden, at man er blevet straffet for en handling. Uover dette er der i styrelseslovens § 4, stk. 2 og 3, et krav om, at domfældte mindst er idømt en straf på 4 måneder eller forvaring, og at der ikke er forløbet 5 år fra straffens udståelse, forældelse eller eftergivelse eller fra den endelige løsladelse fra forvaring.

De nugældende regler om valgret og valgbarhed til det færøske lagting fremgår udover af styrelsesloven også af Ll. nr. 49 fra 20.7.1978 om valg til Færøernes lagting:

§ 2. Valgret til lagtinget har personer, der er fyldt 18 år, har indfødsret og fast bopæl på Færøerne.

---

26 Se oversættelsen i den færøske lovsamling.

Stk. 2. Valgbar til lagtinget er enhver, som har valgret til dette, medmindre vedkommende er straffet for en handling, der i almindeligt omdømme gør ham uværdig til at være medlem af lagtinget, uden at denne virkning af dommen er bortfaldet.

Stk. 3. Ingen kan afgive stemme uden at være optaget på valglisten.

§ 2a. Personer, der opholder sig udenfor Færøerne i uddannelsesøjemed, har valgret til lagtinget, hvis de i øvrigt opfylder betingelserne i § 2.

Stk. 2. De i stk. 1 nævnte personer har dog kun valgret, såfremt de forud for flytningen fra Færøerne har været registreret i folkeregisteret på Færøerne i mindst 5 år i alt.

§ 8a.... Stk. 2. Vælgere, der har haft ophold udenfor Færøerne i mere end 8 år, kan ikke optages på valglisten i henhold til § 2a.

På grund af styrelseslovens høje status i retsordenen på Færøerne har man tilstræbt, at reglerne om valgret og valgbarhed i lagtingsvalgloven er i overensstemmelse med reglerne om valgret og valgbarhed i styrelsesloven.²⁷

Som det fremgår af § 2, stk. 1, i lagtingsvalgloven har man valgt at fortolke „hjemmehørende“ som „fast bopæl“. Der er dog ikke nævnt nogen steder i forarbejderne til bestemmelsen, at en fortolkning af begrebet „hjemmehørende“ er det, man har haft i sinde, da man indførte betingelsen om fast bopæl.

Man skal have in mente, at det var først i forarbejderne til styrelsesloven fra 1994, at man gjorde gældende, at begrebet „hjemmehørende“ skulle fortolkes i lagtingsvalgloven; bestemmelsen om valgret i lagtingsvalgloven er derimod fra 1987. Det viser sig derudover, at „fast bopæls-kravet“ lige siden hjemmestyrellovens vedtagelse har været en fast bestanddel af betingelserne om valgret til Lagtinget.

Ud fra disse betragtninger må man formentlig komme frem til, at det nuværende „fast bopæls-krav“ næppe er en reel fortolkning af begrebet „hjemmehørende“, men derimod alene en fastholdelse af gammel praksis.

---

27 I bemærkningerne til reglerne om valgret og valgbarhed i lovforslaget om valg til Færøernes Lagting, der blev fremsat i 1978, gøres der således f.eks. gældende, at man gerne så, at betingelserne om at man skulle fortære valgretten på grund af fattighjælp, eller fordi man har været straffet, blev opført. Dette fordi valgretten alene skulle være betinget af alder, indfødsret og bopæl. Ligeledes skulle valgbarheden alene være betinget af, at man opfyldte kravene til valgret, og at man ikke var straffet for en handling, som medførte, at man var uværdig til at være medlem af Lagtinget. Der konstateredes dog, at da denne bestemmelse i lagtingsvalgloven var en afskrift af den dagældende styrelseslovs § 12, kunne denne bestemmelse kun ændres ved at være vedtaget i to lagtingssamlinger med valg imellem, jf. Løgtingstíðindi 1977, Bind D, s. 272.

Der er i § 2 intet krav om, at man ikke skal være umyndiggjort for at have valgret til Lagtinget. Denne betingelse blev taget ud af loven i 1987 som en konsekvens af, at betingelsen var taget ud af styrelsesloven i 1985.²⁸ Ændringen af styrelsesloven i 1985 indebar også, at betingelserne om, at man ikke skulle være straffet, gået konkurs eller modtage fattighjælp for at have valgret blev ophævet. Den eneste præcisering af straffen, der nu er med i lagtingsvalglovens § 2, er „*uden at denne virkning af dommen er bortfaldet*“. Betydningen af denne passage, og hvordan denne virkning af dommen først opstår og derefter bortfalder, er dog ikke oplyst i forarbejderne.

Ligesom tilfældet er i folketingsvalglovens § 3, nr. 4, har personer, der opholder sig udenfor Færøerne i studieøjemed valgret til Lagtinget i henhold til lagtingsvalglovens § 2a.²⁹ De øvrige persongrupper, der er nævnt i folketingsvalglovens § 3, har derimod ikke valgret til det færøske lagting.

Af forarbejderne til lagtingsvalglovens § 2a fremgår det, at den færøske uddannelsesorganisation henvendte sig til det Færøske landsstyre og Lagtinget med et ønske om, at studerende, der opholder sig midlertidigt udenfor Færøerne, skulle få valgret til Lagtinget. Efter at have konstateret, at det i Danmark fortolkes som værende i overensstemmelse med grundlovens § 29, stk. 1, at personer, som midlertidigt opholder sig udenfor landet får valgret til Folketinget, konkluderede man, at det ikke måtte anses for at stride imod § 12 i den dagældende færøske styrelseslov, der ligesom den danske grundlov stillede krav om fast bopæl, at man gav de studerende med midlertidigt ophold uden for Færøerne valgret til lagtingsvalget.

Betingelsen for at man kan opnå valgret i henhold til lagtingsvalglovens § 2a er, at man forud for flytningen har været registreret i det færøske folkeregister i mindst 5 år i alt. Valgretten fortabes ifølge lagtingsvalglovens § 8a, stk. 2, hvis den studerende har været bosat udenfor Færøerne i 8 år. Dette begrundes i forarbejderne med, at de fleste uddannelser ikke varer længere end 8 år, og at, når man har været væk fra Færøerne i så lang tid, ikke længere har den nødvendige tilknytning til Færøerne, som kan begrunde en valgret til Lagtinget.³⁰

Valgret og valgbarhed til de færøske kommuner

I grundlovens § 86, 2. pkt., er der anført, at „*For Færøernes og Grønlands*

---

28 Jf. ændringslov nr. 42 fra 5. maj 1987 til Ll. nr. 49 fra 20. juli 1978 om valg til Færøernes Lagting og Løgtingstiðindi 1986, Bind A, s. 329ff.

29 Denne bestemmelse blev indsats i loven i 1991, jf. Lagtingssag nr. 105/1991 Ændring af lagtingsvalgloven.

30 Løgtingstiðindi 1991, Bind D, s. 517ff.

vedkommende fastsættes valgretsalderen til de kommunale råd og menighedsrådene ved lov eller i henhold til lov“. Grundlovens § 86, 2. pkt., bestemmer således forudsætningsvis, at administrationen af den enkelte kommune skal forestås af en kommunalbestyrelse, hvortil der afholdes valg.

I henhold til den færøske styrelsесlovs § 56 har kommunerne ret til under landsstyrets tilsyn selvstændigt at styre deres anliggender, og reglerne herom fastsættes ved lagtingslov. Udover denne bestemmelse nævner styrelsесloven intet om kommunerne. Da kommunerne slet ikke nævnes i hjemmestyreloven, er det eneste krav, de trinhøjere love stiller til reglerne om valgret og valgbarhed til kommunalvalget, at der skal afholdes et valg.

Reglerne om valgret og valgbarhed til de færøske kommuner er reguleret i Ll. nr. 44 fra 19.6.1972 om valg til samtlige færøske kommuner. Deri bestemmes følgende:

*§ 1. Valgret og valgbarhed til bygderådsvalg/byrådsvalg har enhver, som
a) er fyldt 18 år og ellers opfylder betingelserne for valgret og valgbarhed til
Færøernes lagting*

*b) er tilmeldt folkeregisteret i vedkommende kommune senest 2 uger inden den
dag, valget finder sted*

c) og som valgdagen fremdeles er bosiddende i kommunen.

*Stk. 2. Statsborgere fra de andre nordiske lande har, uanset litra a), valgret og
valgbarhed ved kommunevalg, såfremt de har haft bopæl på Færøerne de sidste
3 år inden valget.*

Stk. 3. Ingen kan udøve valgret uden at være optaget på valglisten.

*Stk. 4. En person, der er optaget på valglisten, men som ikke længere har fast bopæl
i kommunen, har ikke ret til at afgive stemme.³¹*

Som man kan se i § 1, stk. 1, er betingelserne for valgret og valgbarhed til bygderådsvalg/byrådsvalg eller kommunalvalget³² på Færøerne reguleret i samme paragraf. Derudover er de knyttet sammen med de forholdsvis strenge krav, der stilles til opnåelse af valgret og valgbarhed til lagtingsvalget. Ud fra en ordlydsfortolkning af bestemmelsen skal man således både opfylde betingelserne for valgret og valgbarhed til Færøernes Lagting for at have valgret til kommunalvalget. Det vil sige, at man skal være dansk statsborger, være hjemmehørende på Færøerne, have fast bopæl på Færøerne, ikke være umyndiggjort og ikke være straffet for

---

31 Jf. oversættelsen i den færøske lovsamling.

32 Bestemmelsen anvender begreberne bygderådsvalg/byrådsvalg og kommunevalg. Disse antages dog at betyde det samme.

en handling, der i almindeligt omdømme gør vedkommende uværdig til at være medlem af Lagtinget.^{33 34}

Det har dog aldrig været meningen, at bestemmelsen skulle forstås således, og den er ej heller nogensinde blevet praktiseret således.³⁵ Bestemmelsen skal i stedet forstås således, at der gælder de samme krav for hvornår man kan få valgret til kommunalvalget, som der gør, for at man kan få valgret til lagtingsvalget, ligesom der gælder de samme krav for at være valgbar ved kommunalvalget, som der gør for at være valgbar til lagtingsvalget. Dette må derfor medføre, at selv om der kun bliver henvist til lagtingsvalgloven i bestemmelsen, må en person også skulle opfylde minimumsbetingelsen i styrelsesloven om straf af 4 måneder eller derudover eller forvaring for at kunne blive anset for at være uværdig til at bestride hvervet som medlem af communalbestyrelsen.

Det er i henhold til kommunalvalglovens § 27 communalbestyrelsen, der afgør, om et medlem af communalbestyrelsen har mistet sin valgbarhed. Det er uvist, hvorvidt målestokken er den samme som den, der anlægges med hensyn til valgbarhed til Lagtinget. Der foreligger ingen afgørelser, der vedrører denne problematik.

Ved en ændring af kommunevalgloven i 1984 blev § 1, stk. 2, indsats. Denne bestemmelse medfører, at nordiske statsborgere, såfremt de har haft fast bopæl på Færøerne de sidste 3 år inden valget, har valgret til communalvalget på Færøerne på trods af, at de ikke opfylder betingelserne for valgret og valgbarhed til Færøernes Lagting. Bopæl andre steder i Riget medregnes ikke i kravet om 3 års bopæl på Færøerne. De nordiske statsborgere skal sandsynligvis også være fyldt 18 år på valgdagen, selv om man igen ved en strikte ordlydsfortolkning kunne hævde, at det er hele litra a, der er undtaget for de nordiske statsborgeres vedkommende og således også kravet om, at man skal være fyldt 18 år. Ved ændringen i 1984 af § 1, stk. 2 blev de nordiske statsborgere ikke valgbare til communalvalget. Årsagen til, at nordiske statsborgere fik valgret til communalvalget på Færøerne var i henhold til forarbejderne, at det var en følge af en international konvention.³⁶ Det fremgår dog ikke af forarbejderne, hvilken international konvention, der er tale om.

Det eneste vi i vores søgen efter noget, der i det mindste kunne minde om en international konvention om dette emne og fra denne tid, er kommet frem til,

33 Jf. Ll. nr. 103 af 26. juli 1994 om Færøernes Styrelsесordning §§ 3 og 4 og Ll. nr. 49 af 20. juli 1978 om valg til Færøernes Lagting § 2.

34 Jf. Derudover skal man selvfølgelig også være tilmeldt folkeregisteret i vedkommende kommune senest 7 dage inden den dag, valget finder sted, fremdeles være bosiddende i kommunen på selve valgdagen, og være optaget på valglisten. Ll. nr. 44 fra 19. juni 1972 om valg til samtlige færøske kommuner § 1, stk. 1, litra b og c, og stk. 3 og 4.

35 Telefonsamtale med det færøske justitsministerium i januar 2004.

36 Løgtingstíindi 1984, Bind B, s. 170.

er en rekommendation fra Nordisk Råd fra 1975. Selv om denne næppe kan betegnes som en international konvention, er dette, så vidt vi kan se, den eneste „forpligtelse“ man fra færøske side har mod andre lande, der omhandler valgret og valgbarhed for nordiske statsborgere.

I henhold til rekommendationen skal der arbejdes for at gennemføre en ligeartet lovgivning om nordisk kommunal valgret og valgbarhed til landenes næste kommunalvalg. Med hensyn til Færøerne, Grønland og Åland blev der understreget, at det var ønskeligt, at en reform også kom til at omfatte disse områder. Det præciseres dog, at ordningen for disse områders vedkommende bør gennemføres under hensyntagen til områdernes særlige forhold.³⁷ Meningen med dette udsagn er imidlertid uvist.

Spørgsmålet blev siden hen taget op i Ministerrådet den 14. oktober 1975. Den danske regering fandt i denne forbindelse, i overensstemmelse med den opfattelse der kom til udtryk i betænkningen fra den nordiske arbejdsgruppe, at der ikke skulle opstilles valgbarhedsbetingelser for de nordiske statsborgere, som ikke var gældende for landets egne borgere.³⁸

I 1996 forsøgte en nordisk statsborger at blive anset som valgbar til det færøske kommunalvalg.

Der blev af denne gjort gældende, at henvisningen til internationale konventioner i bemærkningerne til kommunalvalglovens § 1, stk. 2, må være til rekommendationen fra Nordisk Råd, samt at rekommendationen omhandler både valgret og valgbarhed, og at de ændringer, der siden hen er trådt i kraft i de andre nordiske landes kommunalvalglovgivningen, både medtager valgret og valgbarhed, foruden at der ikke er anført noget i forarbejderne til bestemmelsen om, hvorfor de nordiske statsborgere ikke samtidig med, at de fik valgret, blev valgbare.

---

37 Nordiska rådet 24:e sessionen 1976, s. 941.

38 Efter et finsk regeringsinitiativ i 1972 henstillede Nordisk Råd i rekommendation nr. 30/1973 til Nordisk Ministerråd „snarest at undersøge spørgsmålet om meddelelse af kommunal stemmeret og valgbarhed for nordiske statsborgere i de nordiske lande fortrinsvis på grundlag af gensidighed“. En af Ministerrådet nedsat nordisk arbejdsgruppe afgav sin betænkning „Nordisk kommunal rösträtt och valbarhet“ (NU 1975:4) i marts 1975. Betænkningen forudsatte indførelse af både valgret og valgbarhed. Nordisk Råds præsidium henstillede til Nordisk Ministerråd snarest muligt at søge gennemført en ligeartet lovgivning om nordisk kommunal stemmeret og valgbarhed baseret på principperne i den af Nordisk Ministerråd nedsatte arbejdsgruppens betenkning, således at der til valg til såvel primære som sekundære kommuner indrømmedes valgret og valgbarhed for nordiske statsborgere, som i en mindsteperiode, som ikke må overskride 3 år, har haft fast bopæl i det pågældende land, og således at der ikke for opnåelse af valgbarhed fastsættes specielle valgbarhedsvilkår ud over, hvad der gælder for retten til at stemme, eller som gælder for landets egne borgere.

I sagen blev der også henvist til udtalelser fra koncipisten af lovændringen fra 1984, som mente, at de nordiske statsborgeres manglende valgbarhed skyldtes en fejl, som aldrig var blevet rettet. Ud fra en formålsfortolkning skulle en nordisk statsborger således anses som valgbar til kommunalvalget.³⁹

Den kompetente myndighed afviste dog dette anbringende henvisning til, at det dels måtte anses for uvist, hvilke internationale konventioner, der var henvist til i bemærkningerne til bestemmelsen, og at det desuden fremgik meget tydeligt af lovteksten, at der kun var tale om valgret og ikke valgbarhed. Selv om det måske havde været hensigten, var det således ikke blevet gjort klart for Lagtinget, at bestemmelsen både skulle omhandle valgret og valgbarhed.

Bestemmelsen har endvidere medført, at der måtte ske omvalg i en af de færøske bygder efter kommunalvalget i år 2000. En islandsk statsborger, der havde haft bopæl i den pågældende kommune i lidt mere end tre år, var blevet valgt ind i bygderådet. Valgbestyrelsen var gået ud fra, at da hun havde valgret til kommunalvalget, måtte hun også være valgbar. Dette var dog som bekendt ikke tilfældet, og der måtte derfor ske omvalg.⁴⁰

I 2004 blev § 1, stk. 2, ændret således, at nordiske statsborgere også er valgbare til de færøske kommunevalg. Det er kun nordiske statsborgere der har valgret og er valgbare og ikke andre udlændinge.

En undersøgelse af hvordan det forholder sig vedrørende valgret og valgbarhed til kommunalvalget andre steder i rigsfællesskabet viser, at i Danmark og Grønland får alle udlændinge valgret efter 3 års bopæl. I Danmark kræves der alene 3 års bopæl i Riget, mens udlændinge i Grønland får valgret efter 3 års bopæl i Riget og mindst 6 måneders bopæl i Grønland forud for valget. Både i Danmark og i Grønland er udlændinge desuden valgbare, medmindre vedkommende er straffet for en handling, som gør ham/hende uværdig til at være medlem af kommunalbestyrelsen.

Udlændinge uden dansk eller nordisk statsborgerskab har således ringe mulighed for at deltage i den demokratiske proces på Færøerne, idet valgret og valgbarhed til Lagtinget er betinget af dansk statsborgerskab, og valgret og valgbarhed til kommunerne er betinget af dansk eller nordisk statsborgerskab.

En alternativ løsning på problemet om udlændinges manglende politiske indflydelse

---

39 Jf. Sagsnr. 802-2/96 – Breve fra den juridiske afdeling i Føroya Landsstýri til Magnus Petersen, adv., dateret den 8. og 12. november 1996.

40 Jf. Sagsnr. 555-0002/2000 – Sagen om Margret Jóhannsdóttir.

kunne derfor være at gøre det lettere for disse at opnå dansk statsborgerskab. Denne løsning er valgt i Sverige.⁴¹ Dette kan dog ikke reguleres fra færøsk side.⁴²

Dansk statsborgerskab

Sådan som opnåelse af dansk statsborgerskab bliver praktiseret i dag kunne det tyde på, at en udlænding, der opholder sig på Færøerne kan have endnu sværere ved at opnå dansk statsborgerskab, end en udlænding, der opholder sig i Danmark. Kriterierne for erhvervelse af dansk statsborgerskab er nærmere beskrevet i Lbk. om dansk indfødsret nr. 113 af 20. februar 2003. Udlændinge kan ikke få statsborgerskab uden ved lov, jf. grundlovens § 44, stk. 1. De nærmere betingelser for udlændinges optagelse på lovforslaget om indfødsretsmeddelelse er fastsat i C. nr. 55 af 12. juni 2002, der indeholder krav til ophold, kendskab til danske samfundsforhold, dansk historie og sprog. I henhold til cirkulærrets § 5, stk. 1, er det som udgangspunkt en betingelse, at vedkommende har tidsbegrænset opholdstilladelse og bopæl i Danmark. Kravene til opholdets varighed varierer i øvrigt afhængig af retlig status og nationalitet.⁴³

Udlændinge, der ansøger om dansk statsborgerskab fra Færøerne, skal således foruden at opfylde opholdskravet både kunne det danske sprog, have kendskab til danske samfundsforhold og dansk kultur og historie for at blive optaget på lovforslaget om meddelelse af indfødsret. En udlænding, der flytter direkte fra sit hjemland til Færøerne og opholder sig der, har mulighed for at lære det færøske sprog og til at opnå kendskab til færøske samfundsforhold. Men det er almindeligvis ikke i særlig stort omfang, at man støder på det danske sprog på Færøerne, og endnu mindre støder man på informationer om danske samfundsforhold, dansk kultur og dansk historie. Derfor er det langt fra sikkert, at en udlænding, der søger om dansk statsborgerskab, mens vedkommende har bopæl på Færøerne, har mulighed for at leve op til de krav, der gælder i henhold til cirkulæret.

Da det ifølge Indfødsretskontoret er udgangspunktet, at udlændinge, der søger om dansk statsborgerskab fra Færøerne, skal opfylde de samme krav som udlændinge, der ansøger om statsborgerskab fra Danmark,⁴⁴ burde udlændinge, der flytter

41 Henning Koch og Lise Togeby: Skriftligt opлаг: vælgerne (<http://www.ft.dk/baggrund/grundlov/vaelgerne.htm>).

42 Jf. Lbk. nr. 113 af 20 februar 2003 af lov om dansk indfødsret Jf. lovens § 14 hvoraf det fremgår, at loven gælder for alle dele af det danske rige.

43 Nordiske statsborgere skal have haft 2 års uafbrudt ophold. Flygtninge, personer, der kan ligestilles hermed, og statsløse skal have haft 8 års uafbrudt ophold, og andre udlændinge 9 års uafbrudt ophold, jf. C. nr. 55 af 12. juni 2002 § 7. Derudover bestemmes i § 8, at personer der lever i ægteskab eller registreret partnerskab med en dansk statsborger, skal have haft uafbrudt ophold i Danmark 6 til 8 år alt afhængig af ægteskabets varighed.

44 Vi valgte at kontakte Indfødsretskontoret for at forhøre os om, hvilken praksis der

direkte fra udlandet til Færøerne i realiteten have ringere mulighed for at opnå dansk statsborgerskab, end en udlænding der flytter til Danmark

De daværende regeringspartier indgik i maj 2002 en aftale med Dansk Folkeparti, der resulterede i nye retningslinier for optagelse på lovforslaget om indfødsretsmeddelelse.

Disse retningslinier, der trådte i kraft i juli 2002, medførte bl.a., at ansøgeren skal dokumentere sine danskkundskaber og sit kendskab til danske samfundsforhold m.v. Dette kan, hvis vedkommende for eksempel ikke har bestået folkeskolens 9. eller 10. klasse eller gymnasiet, ifølge cirkulæret gøres ved på et sprogscenter at aflægge en af flere mulige prøver, der som minimum er på niveau med Almenprøve 1.⁴⁵

Danskundervisningsloven gælder ikke på Færøerne, og da der heller ikke eksisterer sprogscentre på Færøerne, er det ikke muligt for en ansøger, der opholder sig på Færøerne at aflægge den krævede prøve dér. Vedkommende har således umiddelbart ikke mulighed for at opnå den dokumentation, der stilles krav om i cirkulæret. På den baggrund traf Folketingets Indfødsretsudvalg på et møde i oktober 2002 beslutning om, at politiet på Færøerne i overensstemmelse med den praksis, der var gældende, før de nye retningslinier trådte i kraft, fortsat skal vurdere, om en ansøger med bopæl på Færøerne er i stand til, uden brug af omskrivninger eller andre sprog og med den accent, som er naturlig, at deltage ubesværet i en samtale på dansk eller færøsk.⁴⁶ Denne vurdering skal så erstatte den manglende dokumentation for ansøgerens danskkundskaber mv.

Indfødsretskontoret har behandlet ansøgninger fra ansøgere med bopæl på Færøerne, hvor den nævnte praksis og procedure har været anvendt. Har vedkommende ansøger fra Færøerne gennemført folkeskolens 9. eller 10. klasse eller gymnasiet på Færøerne, er praksis blevet således, at et bevis for en afgangsprøve herfra bliver anset som tilstrækkelig dokumentation for ansøgerens danskkundskaber mv. Det må således antages at være tilstrækkeligt for dem, der ansøger om dansk statsborgerskab fra Færøerne at kunne færøsk og have kendskab til færøske samfundsforhold for at blive optaget på lovforslaget om dansk indfødsretsmeddelelse. I praksis må de derfor som udgangspunkt ikke antages at være ringere stillet med hensyn til opnåelse af dansk statsborgerskab end ansøgere fra Danmark.

---

bliver fulgt for så vidt angår de udlændinge, der ansøger om dansk statsborgerskab fra Færøerne. Efter samtalen skrev vi et telefonnotat, som vi sendte til Indfødsretskontoret til godkendelse.

45 Jf. C. nr. 55 af 12. juni 2002.

46 Jf. C. nr. 90 af 16. juni 1999.

Komparativ analyse – Åland

Komparation er almindeligt anerkendt som en relevant metode Den almindelige tendens til internationalisering og gensidig påvirkning er også nået til forfatningsretten, hvilket i sig selv i stigende grad gør komparative forfatningsretlige studier relevante.⁴⁷ Dette gør sig også gældende med hensyn til den internationale påvirkning af reglerne om valgret og valgbarhed til især de lokale organer. For os er horisontal sammenligning⁴⁸ af forskellige landes formelle retssystemer den mest relevante tilgang.

Både Færøerne og Åland er beliggende i Norden. Derudover er de små øsamfund, som fungerer under et hjemmestyre med eget flag, et andet sprog og en delvis anderledes kultur end det land, som de er i rigsfællesskab med. Begge områder har derudover opnået en vis form for selvstændighed. Både Åland og Færøerne har oprindelig tilhørt et andet land end det, de er i rigsfællesskab med i dag. Åland tilhørte Sverige, mens Færøerne tilhørte Norge. For Færøernes vedkommende er dette dog noget, der ligger længere tilbage end for Ålands vedkommende.

Det stærke tilhørssforhold til Sverige har også været noget, der kendetegner den ålandske historie. På Færøerne er der også nogle, der mener, at Færøerne har en større tilknytning til Norge end til Danmark. Der har dog aldrig seriøst været tale om en genforening med Norge. I stedet har spørgsmålet om en løsrivelse fra Danmark med henblik på selvstændighed været til genstand for debat i mange år på Færøerne. Dette er noget, som man på Åland først rigtig har sat fokus på i nyere tid.

Ålands statsretlige stilling i det finske rige er derudover lagt i fastere rammer end Færøernes statsretlige stilling i det danske rige. Ålands hjemmestyre har sin oprindelse i en afgørelse truffet af en daværende international organisation, Folkeförbundet. Der stilles derfor ikke i samme omfang spørgsmålstejn ved dets status, som der indtil videre er blevet stillet ved det færøske hjemmestyres status. Åland har derudover i selvstyreloven en hjemmel til at beskytte deres sprog og kultur, og denne kan kun ændres i overensstemmelse mellem den finske rigsdag og det ålandske lagting. I modsætning hertil blev hjemmestyreloven indgået under turbulente forhold og uden international bevægenhed. Derudover er der stor uenighed om, efter hvilken procedure hjemmestyreloven kan ændres.

De områder, som det ålandske lagting har den lovgivende kompetence over, er nærmere opregnet i selvstyreloven. Ordningerne minder om hinanden på

---

⁴⁷ Jens Elo Rytter: Grundrettigheder – Domstolenes fortolkning og kontrol med lovgivningsmagten, 2000, s. 36.

⁴⁸ Agneta Weis Bentzon, Byrial Bjørst og Henning Koch (red.): Retskulturer – Årsskrift 2002, s. 3.

dette område, idet at man på samme måde har opregnet en del områder i hjemmestyreloven. Forskellen består så i, at det færøske lagting ikke overtog alle de områder, der bliver opregnet fra starten. På det økonomiske plan ser det umiddelbart ud til, at det færøske lagting har flere beføjelser, end det ålandske, både med hensyn til opkrævning af skatter og afgifter men også med hensyn til lovgivningskompetence.

Under henvisning til principippet om folkets selvbestemmelsesret erklærede Finland sin selvstændighed fra Rusland den 6. december 1917. Samtidig opstod der bestræbelser på Åland om en genforening med det gamle moderland Sverige.⁴⁹ Fra finsk side havde man ikke til hensigt at imødekomme dette ønske fra den ålandske befolkning. I stedet ville man give Åland en vis form for selvstændighed, der bl.a. indebar en ret til egen lovgivende myndighed. En selvstyrellov for Åland blev forberedt i al hast og vedtaget af rigsdagen den 30. april 1920. Den trådte i kraft den 6. maj samme år. Den ålandske befolkning ville imidlertid ikke acceptere dette tilbud.

Spørgsmålet om Ålands status førte til et meget anstrengt forhold mellem Sverige og den unge republik Finland. Spørgsmålet blev forelagt Folkeforbundet, som i 1921 tilkendte Finland suveræniteten over Åland med visse begrænsninger, herunder at der skulle indføres forskellige garantier i selvstyreloven.⁵⁰ Nærmere bestemt, at:

- 1) Undervisningssproget i de ålandske skoler skal være svensk.
- 2) Ejendomsretten til jord på Åland skal være forbeholdt den ålandske befolkning.
- 3) Valgretten ved kommunalvalg og lagtingsvalg skal være forbeholdt den fastboende befolkning på Åland.
- 4) Til landshøvding på Åland kan kun udnævnes en person, som accepteres af ålændingerne.

Finland indarbejdede de givne garantier i en særskilt garantilov. Ålands nationalitetsbeskyttelse blev derved betydelig forstærket, og den ålandske befolkning var nu klar til at godtage selvstyreloven fra 1920, som de til at begynde med afviste. Hovedformålet med selvstyreloven var at bevare det svenske sprog og den ålandske kultur, således at der ikke skete en for stor finsk påvirkning af landet. Den første folkevalgte forsamling på Åland, Landstinget, trådte sammen i plenum for første gang den 9. juni 1922. Den dag bliver i dag fejret som Ålands selvstyredag. Der været diskuteret, om Ålandsoverenskomsten er folkeretlig bindende. I dag er de fleste eksperter enige om, at den ikke er bindende, men at Ålands selvstyre har udviklet sig til en folkeretlig sædvane. Finland har også

---

49 Lars Ingmar Johansson: Åland demilitariserat örike, Ålands fredsförening, 1994, s. 33.

50 Lars Ingmar Johansson: Åland demilitariserat örike, Ålands fredsförening, 1994, s. 35.

stort behov for at vise omverdenen, at Finland ikke sætter spørgsmålstege ved Ålands selvstændighed.⁵¹

Den nugældende selvstyrellov (SL) fra 1991, som trådte i kraft den 1. januar 1993, er vedtaget af Finlands rigsdag med tilslutning fra Ålands Lagting.⁵² De første 70 år efter at Åland havde opnået selvstyre blev folkerepræsentationen kaldt for Landstinget, men i selvstyreloven fra 1991 indførtes betegnelsen Lagtinget. Man ville derigennem understrege Lagtingets lovgivende funktion.⁵³ Selvstyreloven kan ikke ændres eller ophæves uden at det vedtages både af den finske rigsdag og Ålands lagting. Rigsdagens vedtagelse skal være i henhold til den fremgangsmåde, som gælder for afgørelser i grundlovsspørgsmål, mens Lagtingets vedtagelse skal være med kvalificeret (2/3) flertal. Der kan således ikke foretages ændringer i selvstyresystemet imod det Lagtingets vilje.⁵⁴

I henhold til den finske grundlovs (FGL) § 25 er Åland repræsenteret i Finlands rigsdag. Ålands repræsentant vælges på samme måde som de øvrige rigsdagsmedlemmer. Åland udgør en selvstændig valgkreds ved valget.⁵⁵ Åland er derudover repræsenteret i Nordisk Råd og blev sammen med Finland medlem af EU den 1. januar 1995.

Selvstændighed har ikke været særlig meget på den politiske dagsorden på Åland. De partier der indtil videre har været repræsenteret i Lagtinget har ikke haft suverænitet på programmet. Ved det sidste valg, der blev afholdt på Åland den 19. oktober 2003, stillede for første gang et løsrivelsesparti op, hvilket er en omvälvning i ålandsk politik;⁵⁶ partiet blev repræsenteret med 2 medlemmer i Lagtinget.

Ifølge FGL § 120 bestemmes omfanget af Ålands selvstyre i selvstyreloven. Inden for de områder Åland har overtaget i henhold til den ålandske selvstyrellov, fungerer Lagtinget på Åland som lovgivende myndighed. Lagtinget vælges gennem hemmelige og proportionelle valg for en periode af 4 år, og det har 30 medlemmer.

Ålands Landskapsstyrelse, som er det ålandske landsstyre, skal forberede og iværksætte den lovgivning, som varetages af Åland. Landskapsstyrelsen kan have fem til syv medlemmer og formand er lantrådet. Landskapsstyrelsen udpeges af

---

51 Kristian Myntti: op. cit. s. 428.

52 Självstyrelseslag for Åland 16.8.1991/1144.

53 Lars Ingmar Johansson: Åland demilitariserat örke. Ålands fredsförening, 1994, s. 38.

54 Självstyrelseslag for Åland 16.8.1991/1144, § 69.

55 Finlands grundlag nr. 731/1999. Vedtaget i Helsingfors den 11. juni 1999.

56 Interview med Roger Nordlund, landstråd i Åland i den færøske avis Sosialurin, nr. 172 fra den 12. september 2003, s. 12f.

Lagtinget i henhold til parlamentariske principper efter forhandling mellem de politiske partier.

I forbindelse med Finlands forhandlinger om tilslutningen til EU var kravene til valgret og valgbarhed til kommunale valg på Åland til genstand for debat. Her kom man frem til, at det ålandske lagtingsvalg ikke faldt ind under EUs kompetence, da dette blev fortolket som valg til et lovgivende organ. Valg til lovgivende organer falder i henhold til EU-retten ind under medlemsstaternes eksklusive kompetence.⁵⁷

ISL § 18 opregnes på hvilke områder, Lagtinget har lovgivende myndighed, herunder Lagtingets og landskapsstyrelsens organisation og opgaver.⁵⁸ Lagtingets arbejdsform er i høj grad inspireret af de regler, der gælder for Finlands rigsdag. Hvert lovforslag gennemgår 3 behandlinger og forberedes i et af fem specialudvalg.

Efter at Lagtinget har vedtaget et lovforslag, sendes dette til Finlands præsident, som indtager en særegen plads i selvstyresystemet. Lovforslaget får ikke lovskraft, før præsidenten har godkendt det. Præsidenten kan dog kun udnytte sin vetoret i to tilfælde. For det første når Lagtinget har overskredet sin lovgivningskompetence. På grund af fortolkningsvanskeligheder i selvstyrespørgsmålet sker det et par gange hvert år, at præsidenten anvender denne hjemmel til at nedlægge veto mod et lovforslag. Præsidenten kan for det andet benytte sig af sin vetoret, hvis Rigets indre eller ydre sikkerhed trues. Dette er en hjemmel uden større praktisk betydning, som under selvstyrets historie kun er udnyttet én gang.⁵⁹ Præsidenten træffer sine beslutninger i sager som vedrører Åland på baggrund af udtalelser fra et specielt sagkyndigt organ, Ålandsdelegationen, bestående af juridiske og økonomiske eksperter, hvoraf halvdelen er valgt af Rigsdagen og halvdelen af Lagtinget. Hvis præsidenten mener, at Lagtinget i en lov har overskredet sin lovgivningskompetence, eller at Rigets indre eller ydre sikkerhed er truet, kan præsidenten, efter at have indhentet en udtalelse fra Finlands Højesteret, inden 4 måneder bestemme, at loven i sin helhed eller dele af denne skal ophæves.⁶⁰

For en sammenligning med Færøerne så har den danske statsminister ikke på samme måde som den finske præsident vetoret over for lovgivning, vedtaget af Hjemmestyret. Han har alene i medfør af § 6 i hjemmestyreloven mulighed for at suspendere en beslutning, hvis det er tvivlsomt, om Hjemmestyret har kompetence, og dertil kun indtil en afgørelse foreligger fra kompetencenævnet – bestående af medlemmer fra det færøske landsstyre, den danske regering og rigets højesteret

---

57 Kristian Myntti op. cit., s. 437.

58 For en fuldstændig oversigt se § 18 i Självstyrelseslag for Åland 16.8.1991/1144

59 Lars Ingmar Johansson: Åland demilitariserat örike, Ålands fredsförening, 1994, s. 43.

60 Kristian Myntti op. cit. s. 419.

– som hjemmestyreloven oprindelig foreskrev til træffe afgørelse i forbindelse med kompetencetvister.

Åland er, i modsætning til Færøerne, medlem af EU. Begge lande er medlemmer af Nordisk råd. Derudover har de nogenlunde den samme begrænsede kompetence på udenrigsområdet. Det færøske hjemmestyre har dog i praksis opnået en begrænset myndighed til at indgå internationale aftaler, mens de ålandske myndigheder alene har krav på at deltage ved forhandlinger.⁶¹

Begrebet „hembygdsrätt“ blev indført ved selvstyreloven fra 1951. Motiverne for indførelsen af „hembygdsrätten“ fremgår ikke klart af lovforslaget. Der anføres blot, at indførelsen motiveres af tvingende grunde. Rigsdagens grundlovsudvalg konstaterede derudover, at dette var en ændring, som ålændingerne selv havde ønsket. Indførelsen af „hembygdsrätten“ blev kritiseret af nogle få rigsdagsmænd, men ellers foranledigede den nye bestemmelse ingen stor debat i rigsdagen. Kritikerne førte blandt andet frem, at formålet med „hembygdsrätten“ gik videre end formålet med selvstyreloven. Det blev også kritiseret, at man kunne miste „hembygdsrätten“, hvis man flytter fra Åland.⁶²

For at opnå ålandsk „hembygdsrätt“ skal man først og fremmest være finsk statsborger. I henhold til den nugældende selvstyrelovs § 6 tilkommer ålandsk „hembygdsrätt“ ved ansøgning dem, som, da selvstyreloven trådte i kraft, havde „hembygdsrätt“ i henhold til selvstyreloven fra 1951.⁶³ Derudover opnår mindreårige finske statsborgere, som bor på Åland, „hembygdsrätt“, hvis deres far eller mor har „hembygdsrätt“. Dette gælder også et adoptivbarn, hvis adoptivforældre har „hembygdsrätt“.

En finsk statsborger kan desuden i henhold til selvstyrelovens § 7 opnå „hembygdsrätt“ efter ansøgning. Det er landskapsstyrelsen, der træffer afgørelse i disse sager. „Hembygdsrätt“ skal bevilges en finsk statsborger, som har boet på Åland uden afbrydelse i mindst 5 år. Dog blev det ved vedtagelsen af selvstyreloven fra 1991 derudover en forudsætning, at ansøgeren har tilfredsstillende kundskaber i det svenske sprog. Dette krav indebærer, at det skal være muligt for ansøgeren, med tanke på arbejde og hverdagslivet i øvrigt, at finde sig til rette i et svensktalende samfund.

61 En nærmere undersøgelse viser dog, at Færøerne har mere vidtgående beføjelser end Åland på det udenrigspolitiske område, jf. Specialeafhandling fra Lunds Universitet, Statvetenskapliga institutionen, af Anna Khakee: Vad avgör en autonom regions grad af autonomi? En jämförande studie mellan Färöarna och Åland.

62 Kristian Myntti op. cit. s. 416, note 953.

63 Betingelserne for at opnå „hembygdsrätt“ i henhold til den gamle lov var nogenlunde de samme som efter den nye selvstyrelov, bortset fra sprogravet og at kvinder opnåede „hembygdsrätt“, hvis de giftede sig med en mand med „hembygdsrätt“.

I betænkningen til selvstyreloven fra 1991 udtales, at det under hensyn til den historiske baggrund og de grundlæggende bestemmelser om Ålands autonomi må anses for at være naturligt, at ansøgerens kundskaber i det svenske sprog skal betragtes som en afgørende faktor ved bevillingen af „hembygdsrätt“.⁶⁴

Justitsministeriets betænkning nævner ikke, hvilke tvingende grunde der skal til, før der kan gives afslag på en ansøgning om „hembygdsrätt“ fra en finsk statsborger. Betænkningen, som ligger til grund for regeringsforslaget, Kommitébetænkning 1987:31, nævner derimod to grunde. Ifølge denne kan en tvingende grund være, at ansøgeren i væsentlig grad har undladt at opfylde sine forpligtelser mod det ålandske samfund eller at denne gennem misbrug af rusmidler eller på anden måde har gjort sigude af stand til at tage vare på sig selv eller er til fare for andres sundhed og personlige sikkerhed.⁶⁵

Landskapsstyrelsen kan desuden undtagelsesvis bevilge „hembygdsrätt“ på trods af, at ansøgeren ikke har været bosiddende på Åland uden afbrud i 5 år eller ikke har tilfredsstillende kundskaber i svensk, f. eks. som følge af handicap eller sygdom.⁶⁶

“Hembygdsrätten“ fortabes både hvis man mister sit finske statsborgerskab, og hvis man flytter fra Åland, og flytningen ikke kan betegnes som midlertidig jf. SL § 8. I henhold til lagtingsloven om hembygdsrätt fra 14.1.1993 (HbL) er der ikke længere tale om en midlertidig fraflytning, når man har været fraflyttet Åland i mere end fem år jf. HbL § 4. I praksis genvinder en finsk statsborger, som tidligere har haft „hembygdsrätt“ dog som regel sin „hembygdsrätt“ efter ansøgning umiddelbart efter tilbageflytningen til Åland.⁶⁷

Der er derudover knyttet en række rettigheder til „hembygdsrätten“. For det første er den en forudsætning for at kunne deltage i valget til Lagtinget. Derudover skal man have „hembygdsrätt“ for at kunne udpeges til diverse fortrolige opgaver indenfor den ålandske forvaltning. Retten til uden indskrænkninger at købe fast ejendom og til uden indskrænkninger at udøve næring på Åland er ligeledes forbeholdt personer med „hembygdsrätt“. „Hembygdsrätten“ fritager også en person for at skulle aftjene værnepligt i Finland. Dette sidste gælder dog kun personer, som er flyttet til Åland, inden de fyldte 12 år.⁶⁸

---

64 Förslag till ny Självstyrelag för Åland: Betänkande av Ålandsarbetsgruppen, Justitieministeriet, Lagberedningsavdelingens publikation 7/1989, s. 57f.

65 Kristian Myntti op. cit. 1998, s. 422.

66 Förslag till ny Självstyrelag för Åland op. cit. s. 58.

67 Förslag till ny Självstyrelag för Åland op. cit. s. 33.

68 Krisitian Myntti op. cit. s. 423.

På samme måde som på Færøerne er der flere love, der regulerer valgret og valgbarhed til Lagtinget og kommunerne på Åland. Disse er SL, Lagtingsordningen (LO), LI. om rösträtt och valbarhet i kommunalval för personer som saknar åländsk hembygdsrätt och Kommunallag för Åland (KL).

I SL § 9 fastsættes rammerne for valgret og valgbarhed til de ålandske organer:

Deltagande i val och valbarhet

I val av lagtingets ledamöter och kommunernas fullmäktige och när övriga förtroendevalda inom landskaps- och kommunalförvaltningen utses får endast den delta som har hembygdsrätt. Endast den som har hembygdsrätt är valbar till sådana uppdrag.

SL § 67 indeholder hjemmel til undtagelsesvis at give personer uden „hembygdsrätt“ valgret og valgbarhed:

Införande av kommunal rösträtt i vissa fall

Under de förutsättningar som anges i landskapslag medges finska medborgare som saknar hembygdsrätt samt danska, isländska, norska och svenska medborgare rösträtt och valbarhet vid val av förtroendevalda inom kommunalförvaltningen. Sådan rösträtt och valbarhet kan på samma sätt medges medborgare i andra stater.

Beslut om antagande av en landskapslag som avses... skall fattas med minst två tredjedelar....

SL stadfæster således først og fremmest hovedprincippet om, at „hembygdsrätt“ er påkrævet for at kunne vælge og være valgbar til de ålandske organer. Dernæst hjemler loven, at der kan lovgives om, at finske statsborgere uden „hembygdsrätt“ og statsborgere fra andre lande kan få valgret og blive valgbare til kommunalvalget på trods af, at de ikke har „hembygdsrätt“. Begründelsen for denne undtagelse er ifølge betänkningen til selvstyrelsesloven, at dette er i overensstemmelse med udviklingen af valglovsgivningen i Riget.⁶⁹ Ændringer af reglerne om valgret og valgbarhed med hjemmel i denne bestemmelse skal vedtages med mindst 2/3 flertal.

Valgretten og valgbarheden til Lagtinget på Åland defineres nærmere i LO § 4:

Rösträtt vid lagtingsval har den som fyller 18 år senast på valdagen och innehår åländsk hembygdsrätt...

I LO § 5 bestemmes videre:

---

69 Försrag till ny Självstyrelag för Åland op. cit. s. 58.

Valbar til lagtingsman är den som har rösträtt vid lagtingsval och som inte står under formynderskap...

På Åland er der derudover et værdighedskrav knyttet både til det at opnå valgret og valgbarhed. Dette er dog specifiseret til kun at omfatte begået valgsvig. Vedkommende skal således have gjort sig skyldig i bestikkelse ved at have købt eller solgt en stemme eller gjort forsøg derpå. Valgretten er også betinget af, at personen ikke har afgivet sin stemme flere gange eller gennem vold eller trussel har forstyrret valgfriheden. Forældelsen på Åland indtræder 6 år efter, at den endelige afgørelse er truffet i sagen.

Der er intet krav om, at man ikke må være umyndiggjort for at have valgret til det ålandske lagting. At man ikke er umyndiggjort er derimod ifølge LO § 5 en betingelse for opnåelse af valgbarhed. Udgangspunktet for at blive valgbar er derudover, at man har valgret til Lagtinget.⁷⁰ På Åland stilles der altså det samme værdighedskrav både hvad angår opnåelse af valgret og valgbarhed til Lagtinget.

De grundlæggende betingelser for valgret og valgbarhed til kommunerne er blandt andet fastsat i Kommunallag för landskabet Åland 25.9.1997/73 (KL). Ifølge KL § 30 er betingelserne for valgret til kommunalvalget på Åland som udgangspunkt, at man fylder 18 år senest på valgdagen, har bopæl i kommunen den 1. september valgåret og har ålandsk „hembygdsrätt“.⁷¹ Hvis betingelsen om „hembygdsrätt“ ikke er opfyldt, har man alligevel valgret, hvis man opfylder kravene i pkt. 1 og 2 og har haft fast bopæl i en ålandsk kommune de sidste 3 år inden valget.⁷²

For at være valgbar skal man have bopæl i den kommune, man er opstillet i. Det er derudover alene et krav, at man har valgret i én kommune på Åland. Dette medfører, at såfremt man flytter kommune efter 1. september og inden den tredje søndag i oktober valgåret, kan man ikke afgive stemme i den valgkreds, man selv er opstillet i. Yderligere betingelser for valgbarhed er, at man ikke er umyndiggjort, medlem af Ålands forvalningsdomstol eller ansat i en ledende stilling i kommunen. Der er således intet værdighedskrav knyttet til valgbarheden i forbindelse med kommunalvalg.

KL § 30 henviser til Ll. nr. 63/1997 om rösträtt och valbarhet i kommunalval för personer som saknar ålandsk hembygdsrätt. I denne lovs § 1 fastsættes følgende:

---

70 Jf. lagtingsordning för landskapet Åland 2.2.1972/11, § 5.

71 Kommunalvalget bliver i valgåret afholdt den tredje søndag i oktober.

72 Jf. nedenfor om Ll. nr. 63/1997 om rösträtt och valbarhet i kommunalval för personer som saknar ålandsk hembygdsrätt.

Rösträtt och valbarhet i kommunalval i landskapet Åland har... även den som inte har åländsk hembygdsrätt men som under de tre åren närmast före valåret utan avbrott haft en kommun i landskapet som sin hemkommun och som uppfyller de övriga allmänna krav som gäller för rösträtt och valbarhet i kommunalval.

Lovens første bestemmelse ligner KL § 30. Hjemmelen til at finske statsborgere og andre nordiske statsborgere uden „hembygdsrätt“ kan få valgret og blive valgbare ved kommunale valg på Åland blev indført ved selvstyreloven fra 1991, som trådte i kraft den 1. januar 1993, og blev derefter indført ved ændring af dagældende KL § 14 i 1994.

I forbindelse med EU-medlemskabet ønskedes visse forbehold om Åland indskrevne i tiltrædelsesaftalen, herunder retten til at eje og besidde fast ejendom, at drive næring og deltage i lagtingsvalg og kommunale valg på Åland til personer med åländsk „hembygdsrätt“. Man kom dog frem til, at det ålandske lagtingsvalg ikke faldt ind under EUs kompetence, da dette blev fortolket som valg til et lovgivende organ, som falder ind under medlemsstaternes eksklusive kompetence. De af Finland ønskede forbehold blev derefter indskrevet i Protokol 2, der er en integreret del af tilslutningsaftalen. Protokollens præambel henviser til Ålands specielle folkeretlige stilling, som en begrundelse for de aftalte undtagelser. Retten for de ålandske selvstyremyndigheder til at bestemme, at valgretten ved kommunale valg på Åland skal være betinget af åländsk „hembygdsrätt“ blev derimod ikke medtaget i ovennævnte protokol, men i en deklaration af EUs medlemsstater.⁷³

Den finske regering opfattede deklarationen som et bindende løfte om, at disse spørgsmål skulle afgøres i overensstemmelse med Finlands ønske inden seks måneder efter Finlands tilslutning. I december 1994 vedtog EU imidlertid et direktiv om kommunal valgret indenfor den Europæiske union. Direktivet, som skulle gennemføres i medlemsstaterne inden 1996, undtager ikke Åland fra reglen om, at EU-borgere skal have kommunal valgret i den stat, hvor de er bosat.

Dette, at alene de nordiske statsborgere havde fået valgret og var blevet valgbare til kommunalvalget på Åland, medførte en konflikt mellem den ålandske kommunallov og artikel 8b(1) i Maastrichttraktaten, som giver EU-borgere ret til at stemme og stille op til kommunale valg i den stat, de har bopæl i. Selvstyrelvens § 9 indeholdt tillige en hjemmel til at lovgive om, at også statsborgere fra lande udenfor norden kunne få valgret og blive valgbare. Konflikten i 1997 blev derefter løst ved vedtagelsen af Ll. om rösträtt och valbarhet i kommunalval för personer som saknar åländsk hembygdsrätt.⁷⁴ Begrundelsen for, at denne bestemmelse blev vedtaget i en særskilt lov var, at der var krav om en vedtagelse med 2/3 flertal. Ved denne

---

73 Kristian Myntti op. cit. s. 437f.

74 Kristian Myntti op. cit. s. 439.

lov valgte man i stedet for kun at indføre valgret og valgbarhed til EU-borgere også at lade alle andre udlændinge være omfattet af bestemmelsen.

Som udgangspunkt skal man således for både at have valgret og være valgbar til kommunalvalget og lagtingsvalget på Åland, have „hembygdsrätt“ og være bosiddende på Åland. Da der som udgangspunkt ikke er knyttet et fast bopælskrav til bevarelsen af „hembygdsrätten“, kan man derimod godt bevare sin valgret og valgbarhed til det ålandske lagting på trods af, at man ikke har fast bopæl på Åland, så længe man ikke har mistet sin „hembygdsrätt“. Hvis man ikke har „hembygdsrätt“, men har fast bopæl på Åland, har man valgret til kommunalvalget, såfremt man opfylder betingelserne i Ll. om rösträtt och valbarhet i kommunalval för personer som saknar åländsk hembygdsrätt.

Den mest iøjefaldende forskel mellem de ålandske og færøske regler om valgret og valgbarhed er den ålandske „hembygdsrätt“. Man har intet lignende lokalt statsborgerskab på Færøerne. Det nærmeste man kommer til dette er kombinationen af de i hjemmestyrelvens § 10 anvendte begreber „hjemmehørende“ og „færing“. Dette er dog indtil videre blevet fortolket som en dansk statsborger med fast bopæl på Færøerne.

For at få „hembygdsrätt“ skal man som udgangspunkt have haft 5 års bopæl på Åland og kunne det svenske sprog. Derfor må der med „hembygdsrätten“ antages at foreligge en vis beskyttelse af det svenske sprog og den ålandske kultur. De nuværende begreber „hjemmehørende“ og „færing“ i hjemmestyrelven er kun relevante ved udstedelse af pas og tildeelse af valgret og valgbarhed til organer under Hjemmestyret. Derfor ligger der ikke i disse begreber den samme form for beskyttelse af det færøske sprog og kultur, som der gør i „hembygdsrätten“.

Lagtingsvalg

Valgretsalderen til både lagtingsvalget og kommunalvalget er 18 år både i henhold til den ålandske og den færøske valglovgivning. På Færøerne skal man dog være fyldt 18 år på valgdagen, mens man på Åland skal fylde 18 år på valgdagen.

Da valgretten og valgbarhed på Åland knytter sig til „hembygdsrätten“, og man ikke mister sin „hembygdsrätt“ umiddelbart ved fraflytning fra Åland, kan man, som også nævnt ovenfor, godt have valgret og være valgbar til det ålandske lagting uden at være bosiddende på Åland. Dette er ikke tilfældet på Færøerne, idet at der her som altovervejende hovedregel er et krav om fast bopæl. Det er kun dem, der flytter midlertidigt i studieøjemed, der kan bevare deres valgret til det færøske lagting uden fast bopæl. Derimod er fast bopæl et ufravigeligt krav for at blive valgbar til det færøske lagting.

På Åland er værdighed udover at være en betingelse for valgbarhed også en betingelse for opnåelse af valgret. Værdighedskravet er derudover specificeret til en bestemt slags gerning. På Færøerne knytter der sig kun et værdighedskrav til det at blive valgbar. Såfremt man har fået en straf af en vis længde, er det derefter Lagtinget, der træffer afgørelse om en eventuel mistet valgbarhed.

Både på Åland og på Færøerne er der krav om idømt straf, før man kan mister sin valgbarhed. På Åland genvinder man valgretten og valgbarheden efter, at der er forløbet 6 år fra dommens afsigelse. I henhold til den færøske lovgivning genvinder man først valgbarheden 5 år efter, at straffen er udstået, forældet eller eftergivet eller fra den endelige løsladelse fra forvaring. Hvor længe valgbarhed mistes i henhold til de færøske retsregler, er således afhængig af, hvor lang straf man får.

Der er også forskel på, hvordan umyndiggjortes deltagelse i lagtingsvalget begrænses i de to områder. De umyndiggjorte har valgret på Åland, men de er ikke valgbare. På Færøerne har en umyndiggjort hverken valgret eller er valgbar.

Som nævnt er udviklingstendensen at alle, der har valgret, er valgbare. Dette er hverken helt tilfældet på Åland eller på Færøerne. På Åland er det de umyndige, der har valgret uden at være valgbare, mens det på Færøerne er de studerende der opholder sig midlertidigt i udlandet, der har fået valgret uden samtidig at blive valgbare.

Kommunalvalg

Grundbetingelsen for valgret og valgbarhed til kommunalvalgene på både Færøerne og Åland er statsborgerskab/”hembygdsrätt“ og fast bopæl i kommunen. Hvad angår udlændinges valgret adskiller reglerne sig først og fremmest ved, at finske statsborgere uden „hembygdsrätt“ ikke opnår valgret og valgbarhed før efter tre års bopæl i en kommune på Åland og bliver dermed ligestillet med alle andre udlændinge. Danske statsborgere har derimod valgret og er valgbare til de færøske kommuner, så snart de bosætter sig i på Færøerne. Andre nordiske statsborgere skal dog have boet i en færøsk kommune i 3 år inden de får valgret og bliver valgbare. Andre udlændinge har ingen mulighed for hverken at få valgret eller at blive valgbare til kommunalvalget på Færøerne.

Ligesom vedrørende reglerne om valgret og valgbarhed til lagtingsvalget på Åland er der på Åland i modsætning til på Færøerne intet krav om, at man ikke skal være umyndiggjort for at have valgret til kommunalvalget. Den, der er umyndiggjort, er dog, ligesom i henhold til færøsk lovgivning, ikke valgbar til det ålandske kommunalvalg. På Åland må man derudover for at være valgbar ikke være medlem af Ålands forvaltningsdomstol eller være ansat i en ledende

stilling i kommunen. Der gælder ingen lignende restriktionen for valgbarheden i den færøske valglovsgivning.

Konklusion

Den færøske hjemmestyreordning er i dag indrettet på en sådan måde, at forholdet mellem det færøske landsstyre og Lagtinget svarer til forholdet mellem den danske regering og Folketinget. Lagtingets love træder i stedet for Folketingets, idet kompetencen til at regulere de færøske sagsområder ligger hos færøske myndigheder alene. Da dette medfører, at det færøske Lagting er suveræn lovgiver på næsten alle områder, der har indflydelse på dagligdagen på Færøerne, har Lagtinget i realiteten overtaget en overvejende del af Folketingets lovgivende myndighed på Færøerne.

Samtidig må antages, at grundloven, både i henhold til dennes § 1 og rent praktisk, gælder for og på Færøerne. Men hjemmestyrelovens tilblivelse og hjemmestyreordningens udvikling gør, at de politiske rettigheder, der ligger i grundlovens grundlæggende principper om valgret og valgbarhed er gældende for Lagtingets lovgivning om valgret; dette på trods af, at grundlovens § 3 synes at forudsætte, at der kun findes én lovgiver i riget.

Såfremt opretholdelsen af forudsætningen for grundlovens § 3 skulle vægte mere end beskyttelsen af de politiske rettigheder, ville det medføre, at en dansk statsborger bosat på Færøerne kun er beskyttet af grundprincipperne om valgret og valgbarhed i grundloven ved valg til Folketinget og ikke ved valg til de myndigheder, som den færøske befolkning retter sin loyalitet imod og sine forventninger til i relation til den væsentligste del af al lovgivning, der er gældende på Færøerne.

Følgelig må reglerne om valgret og valgbarhed til Lagtinget respektere de grundlæggende principper om valgret og valgbarhed i grundloven, herunder at valgretten skal være almindelig og lige, idet den lovgivende myndighed skal legitimere sit virke i „folkets vilje“. På den anden side behøver valgreglerne til Lagtinget på Færøerne ikke at være identiske med den detailregulering af Folketingets virke, der fremgår af grundloven.

At en dansk statsborger kan påberåbe sig grundlovens rettigheder om valgret og valgbarhed, uanset hvor han befinner sig i Riget må yderligere medføre, at fremtidig fortolkning af hjemmestyrelovens § 10 eller indførelsen af en færøsk „hjemmeret“, under gældende grundlov, næppe kan medføre restriktioner i en dansk statsborgers valgret og valgbarhed til det færøske lagting, såfremt dette ikke er begrundet i rent praktiske hensyn. Dette stemmer også overens med, at udfyldelsen af begrebet „hjemmehørende“ skulle være af principiel demokratisk

natur, og at man derfor ved fortolkningen skulle overholde nogle grundlæggende demokratiske principper og ikke fastsætte diskriminerende kriterier for, hvem der kan deltagte i selvstyret.

Den eneste umiddelbare konflikt, der er mellem retsreglerne, er, at studerende har opnået valgret, uden at de er blevet valgbare. Dette stemmer ikke overens med grundprincippet, der må antages for at være gjort udtømmende op med i både i grundloven og i styrelsesloven om, at alle som har valgret er valgbare, medmindre de efter nærmere kriterier må antages for at være uværdige til at bestride hvert et medlem af den lovgivende forsamling.

Ud fra vores komparative analyse af reglerne om valgret og valgbarhed til Lagtinget på Åland og på Færøerne kan ikke siges noget kategorisk om den almindelige opbygning af reglerne om valgret og valgbarhed til parlamentet i små øsamfund med hjemmestyre. Dertil viste reglerne sig at være alt for forskellige. Den største forskel bestod i, at Åland i deres selvstyreløv har en direkte hjemmel til at udelukke finske statsborgere uden „hembygdsrätt“ fra at deltage i lagtingsvalget på Åland. En lignende ordning ville næppe kunne indføres på Færøerne, da den som nævnt ovenfor formentlig ville være uforenelig med grundloven.

Formuleringen af reglerne om valgret og valgbarhed til kommunalbestyrelserne på Færøerne har ud fra en ordlydsfortolkning af bestemmelserne nogle uheldige konsekvenser. Det viser sig dog tilsyneladende, at dette ikke har nogen praktisk betydning. Reglerne stiller derudover relativt strenge betingelser for, hvornår en udlænding får lov til at deltage i kommunalvalget på Færøerne. Nordiske statsborgere får således valgret og valgbarhed efter 3 år, mens en udlænding, der ikke er nordisk statsborger, aldrig opnår denne ret. Hverken grundloven, hjemmestyreløven eller styrelsesloven stiller indholdsmæssige krav til reglerne om valgret og valgbarhed til kommunalvalget. Internationalt er tendensen, at alle udlændinge opnår både valgret og valgbarhed til kommunalvalget efter at have været bosiddende i landet i en nærmere bestemt periode.

Ifølge Ålands regler om valgret og valgbarhed til kommunen er finske statsborgere, der ikke har „hembygdsrätt“ ligestillet med statsborgere fra alle andre lande for så vidt angår opnåelse af valgret og valgbarhed til kommunalvalget. Ålands valgregler er således mere protektionistiske overfor en finsk statsborger uden „hembygdsrätt“, end valgreglerne på Færøerne er overfor en „dansk“ dansk statsborger. En dansk statsborger har både valgret og er valgbar ved et kommunalvalg på Færøerne, når blot vedkommende er bosiddende på Færøerne. Åland har derimod taget den internationale tendens til sig og har, selv om de i kraft af deres medlemskab af Nordisk Råd og EU kun behøvede at indføre valgret til nordiske statsborgere

og EU borgere, indført både valgret og valgbarhed for alle udlændinge efter at de har opholdt sig på Åland i 3 år.

Sammenfattende kan om reglerne om valgret og valgbarhed til både Lagtinget og kommunalbestyrelsen siges, at de hverken er i direkte konflikt med anden færøsk lovgivning eller grundloven. Derimod kunne de godt trænge til en revision, hvor der ryddes op i uheldig opsætning og formuleringer hidhørende fra spredte ændringer igennem tiderne.

Både hvad angår de uoverensstemmelser, der eventuelt fremtidig vil være mellem de færøske retsregler om valgret og valgbarhed, grundloven og hjemmestyrelovens § 10 eller en indførelse af en særlig færøsk „hjemmeret“ og grundloven, er det formentlig ikke realistisk, at Folketinget vil forsøge at gøre noget politisk eller retligt ansvar gældende overfor regeringen i tilfælde af en eventuel uoverensstemmelse.

En prøvelse af den færøske valglovs grundlovsmæssighed må antages at forudsætte, at der er en vælger der vender sig til domstolene med krav om valgret og/eller valgbarhed og dernæst, at domstolene vil tage stilling til den færøske valglovs grundlovsmæssighed.

Upprunin til stjórnarskipan Grønlands og Føroya

Samandráttur

Greinin viðger spurningin um, hvør upprunin er til ta stjórnarskrá, sum varð samtykt í Danmarkar ríki 1661 og í Noregs ríki 1661/62. Nógv bendir á, at rekmátturin í tí gongd, sum gjørði, at henda stjórnarskrá kom í lag, hevur verið Hannibal Sehested, sum 1642-51 hevði verið stathaldari í Noreg. Motivið kann hava verið ynskið um at fáa javnvág í viðurskiftini millum tey bæði kongsríkini í uniónini frá 1450, Noreg og Danmørk, tí tað var fortreytin fyri at styrkja Noreg, sum var tann parturin av uniónini, sum hevði stórstu menningarmöguleikarnar. Hetta skuldi fáast í lag við eini demokratiskari gongd, har stættarting í ríkjunum høvdu avgerandi lutverkið. Tann, sum forkom hesum möguleika var Kristoffur Gabel, ið 1665 fekk kong at seta Peter Schumacher at skriva kongslóbina, ið segði at kongur skuldi stýra einsamallur. Ikki fyrr enn í 1849 kom í Danmark tann stjórnarskrá við fólksins luttøku, sum Sehested hevði havt í hyggju, og í tí við deilstatin Danmark sameinda deilstatin, Grønland og Føroyar, er henda demokratiseringsgongd framvegis ikki sett í verk, tí tann felags myndugleiki, sum hevði kunnað gjört eina stjórnarskrá fyri hendar deilstat, er ikki settur á stovn enn.

English Summary

This paper treats the origines of the constitutions which were decided on in the two kingdoms of Denmark (1661) and of Norway (1661/62). Much indicates that the moving force in the process of passing these constitutions was Hannibal Sehested, who 1642-51 had been governor of Norway. The motiv has possibly been to get equality between the two kingdoms in the union of 1450, because that was the precondition for a rapid development of Norway, which was the state with the greatest growth potential. The plan was to reach this goal through a democratic procedure, with assemblies of the Estates in the realms having a leading role. The person responsible for the fiasco of this possibility was Christopher Gabel, who in 1665 got the king to order Peter Schumacher to write a constitution which gave the king absolute power. Not until 1849 did Denmark get the democratic constitution which Sehested had wanted, and in the other state in the union (Greenland and Faroe), this democratic development is not started, because a constitutional convention is not elected yet.

Endamálið við hesari grein er at lýsa upprunan til ta stjórnarskipan, sum er í gildi í Grønlandi og Føroyum.

Stjórnarskráin frá 1661/62

Í 2. árgangi av *Føroyskum Lógar Riti* er galdandi stjórnarskipan Grønlands og Føroya viðgjørð (Wang 2002). Har verður víst á, at Grønland og Føroyar eru ein deilstatur í einari uniún við ein annan deilstat, nevnliga kongsríkið Danmørk. Henda uniún hevur einki alment navn, men hevur alt meira verið nevnd „Danmørk,“ í altjóða samskiftum. Til 1814 æt hin deilstaturin kongsríkið Noreg, og í hesum ríki voru Grønland og Føroyar eins og Ísland samfingnr partar. Uniúnin millum hesi bæði kongsríki stavar frá 1450. Sambært friðarsáttmálan millum Danmørk/Noreg og Svøríki tann 14. januar 1814 fór ein partur av kongsríkinum Noregi burtur úr uniúnini. Í sáttmálanum varð ásett, at tann partur, sum var farin burturúr, framvegis skuldi eita Noreg.

Tann parturin av kongsríkinum Noreg, sum helt fram við at vera ein deilstatur í uniúnini við kongsríkið Danmørk (Grønland, Føroyar og Ísland), hevur ongantíð fincið nakað alment navn. Eftir at Ísland í 1918 gjørdist sjálvstøðugt ríki, fevnir hesin deilstatur um Grønland og Føroyar.

Í nevndu grein varð víst á, at tann stjórnarskrá, sum í dag er galdandi fyri Grønland og Føroyar, er tann, sum varð samtykt fyri alt norska ríkið í 1661/62.

Arvaeiðurin

Síðsti staður í Noregs ríki, har henda lóg varð samtykt, var í Føroyum. Fyrst varð arvaeiðurin svorin. Allir teir, ið voru á tingi, svóru soleiðis:

„Eg N.N. lovi og tilsgí at vera tí valdmesta, háborna fúrsta og harra kongi Fríðriki III, Danmarkar, Noregs, venda og gota kongi, hertoga í Slesvík, Holstein, Stormarn og Ditzmarsken, greiva í Oldinborg og Delmenhorst, mínum alra náðigasta arvakongi og harra, svá væl sum hansara kongligu hárígnar kongliga húsi til kals og konu hollur og trúgvur, vita og fremja hansara kongligu hárígnar og kongliga húsins gagn og besta, skaða og glatan av fremsta megni at forða og trúliga tæna hansara kongligu hárígnar, sum einum erligum manni og arvategni væl høvir og sámir.“

So sanniliga hjálpi mær Guð og hansara heilaga evangelium.“

Opið bræv

Síðani undirritaðu allir hetta skjal:

„Vit undirritaðu tænarar, íbúgvær og tegnar í Føroyum hjá okkara allar-náðigasta harra, tí valdmesta, háborna kongi og harra, Fríðriki III, kongi

Danmarkar, Noregs, venda og gota, hertoga í Slesvík, Holstein, Stormarn og Ditmarsken, greiva í Oldinborg og Delmenhorst, gera kunnugt fyri okkum og okkara arvingum og eftirkomarum,

at av tí at okkara hávirðiliga nevnda hágign við serligari samtykt av øllum teimum donsku og norsku stættunum, sum er løgd afturat teirra arvahyllingareiði, hevur fingeð lýst og staðfest sínar hágignar arvarættindi bæði til kals og konu umframt fullkomið einvaldsstýri, so hava vit, sum trúgvir og lýdnir tegnar hjá hansara hágign, sum eisini viðurkenna, at hansara hávirðiliga nevnda hágign, ikki minni fyri at verja okkum enn aðrar av tegnum sínum, við stórrsta dirvi og hygnum fyrliti hevur vágað og sett inn síni arvafúrstadømi og lond, ja, alt sítt kongliga hús, húsfólk og kongliga persón, og eisini fyri ta vælferð og trygd, vit Guði fyri at takka harvið hava fingeð og njóta, halda vit okkum hava ikki minni skyldu at vera hansara kongligu hágign takksamir enn aðrir av tegnum kongs, og tí hava vit eyðmjúkliga hildið tað ikki vera nóg mikið, at vit við stórstu frói og fragd hava fingeð at vita, at henda samtykt á henda hágign er boðin og givin hansara kongligu hágign, men vit hava hildið tað vera okkara haegstu skyldu í allari eyðmýkt at taka undir við hesi samtykt. Tí staðfesta og våtta vit allir hvør í sínum lagi saman við hinum trúgvu tegnum hansara kongligu hágignar við hesum okkara opna brævi hansara haegstnevndu kongligu hágign sum fullkomín fullveldis- og arvaharri, hansara arvarættindi til Føroya og tær oyggjar, ið liggja undir Føroyum, eins og øll **jura majestatis**, einvaldsstýri og alt kongsvald, sum stættirnar í Danmørk og Noregi í fyrnevnda sáttmála hava latið hansara kongligu hágign og hansara hágignar skilgitnu lívsarvingum og eftirkomarum til kals ella konu, so leingi nakar teirra er á lívi.

Hervið siga vit tí frá okkum okkara vegna, arvinga okkara vegna og eftirkomara okkara vegna alt tað, sum í okkara fyrru serrættindum, landslög, lög og ordinantsi kann finnast at stríða ímóti **jura majestatis** ella tykist vera ímóti hesum arvarætti, fullveldi og einvaldsstýri.

Vit lova og tilsga fyri okkum og okkara arvingar og eftirkomarar, at vit, sambært okkara gjórda arvahyllingareiði og skyldum hansara kongligu hágignar eins væl og lívsarvinga og skilgitnu eftirkomara til kals og konu hjá hansara kongligu hágign, við hesum teimum givna arvarætti ímóti einum og hvørjum at handhevja og verja, lív, æru, góðs og blóð við tí kongliga húsinum at vilja seta í váða og frá hesi okkara ásetan ikki at víkja á nakran hátt, tíansheldur við nakrari undanførslu, hvat navn hon enn man hava, finnast at ella gera okkum inn á hesi teimum við eiði handaðu rættindi, sum í besta formi eru veitt hansara kongligu hágign og skilgitnu lívsarvingum hjá hansara kongligu hágign, eins lítið og vit vilja verða við í nakrari fjöld,

har talað ella handlað verður herímóti, men so mikið meir, um slikt ímóti vónum okkara skuldi komið fyri, skulu vit uttan at gera mannamun siga okkara allarnáðigasta harra og kongi frá hesum.

Av tí at hansara kongliga hágign av serstakligari kongligari góðvild og náði hevur boðað frá, at frumburðarrætturin skal fáast í lag í Noregi eins væl og í Danmørk sambært teirri kongligu arvaraðsregluni, og ríkini bæði ikki skulu fara frá hvørjum øðrum ella nakað av teimum limast sundur, meðan hinir skilgitnu lívsarvingar og eftirkomrar hjá hansara kongligu hágign skulu fáa eina ávísá árliga peningaupphædd, so teir kunnu liva eitt sámuligt lív, og Noregs eins og Danmarkar ríkis trygg og verja eru til hansara kongligu hágignar skilgitnu lívsarvinga og eftirkomara skilgitna avkoms náðigu dispositiún aleina sett og eftirlatið: so leggja vit til hansara hágignar egnar náðiga vilja ikki bert at avgera, hvussu stýrið skal fyriskipast, men eisini hvussu arvaraðið á bestan hátt kann skipast bæði til kals og konu eftir andlát (sum Guð almáttugur náðiga leingi forði), eins og kongur eisini skal gera av, hvussu gerast skal, um onkur av hansara hágignar skilgitnu lívsarvingum og eftirkomarum í framtíðini skuldu fingið stjórnarvaldið, hóast teir eru undir lögaldur. Henda regla og síðsti vilji skal verða okkum, arvingum okkara og eftirkomarum sum ein grundlög og almenn fyriskipan og av okkum í øllum lítillætni við øllum sínum greinum sambært teirri við eiði av okkum longu váttáðu arvahylling verða eftirkomin, so at hansara kongliga hágign og hansara skilgitnu lívsarvingar og eftirkomrar og skilgitnu eftirkomrar hjá hansara kongligu hágign ikki á nakran hátt hvørki loyniliga ella opinberliga skulu verða órógvað í ognini av sínum arvastýri av okkum ella okkara arvingum ella eftirkomarum, men nógv heldur ímóti einum og hvørjum, hvør tað enn kundi verið, útlendskur ella innlendskur, sum ímóti hansara kongligu hágign, hansara kongliga hágignar skilgitnu arvingum og eftirkomarum, eins væl og hesum ofta umrødda arvarætti, skuldi handlað ella talað, við lívi og levnaði, góðsi og blóði trúliga at handhevja og verja, frá hvørjari skyldu okkum og okkara eftirkomarum einki vinalag, ei heldur fíggindaskapur, ótti og vandi, gagn og skaði, hatur, øvund ella nakrar menniskjaligar snildir og orsók í minsta máta skulu fravenda.

Hetta, sum frammanfyri er skrivað, skal haldast og eftirkomast í øllum sínum greinum og ásetingum av okkum øllum, eins væl og av okkara arvingum og eftirkomarum uttan nakað fals ella svikalist. Tess til váttanar og eyka trygdar hava vit undirskrivað hetta við okkara egnu hondum og váttáð hetta við okkara innsiglum.

Hent í Føroyum í Tórshavn á settum lögtingi tann 14. august ár 1662“ (Wang 1999: 90 – 94).

Vanliga fatanin av opna brævinum

Tað er hetta opna bræv, sum í innganginum til ta kongslög, sum Fríðrikur IV (1671 – 1730), kongur, lét kunngera tann 4. september 1709, verður nevnt einvaldsarvastjórnarlög (Enevolds Arve-Regierings-Akt). Á íslendskum verður hon nevnd einveldisskuldbindingin (Jón og Einar 1909: 142-154).

Vanliga hevur hetta opna bræv verið skilt soleiðis, at borgararnir við tí geva kongi alt löggevandi, útinnandi og dømandi vald, og at íbúgvarnir í deilstatunum bert kunnu fáa hetta vald aftur, um so er, at kongur sjálvboðin gevur tað frá sær (Wang 2002: 123 og 182).

Bara akademiskan áhuga í Noreg, Danmørk og Íslandi

Tað var hetta, sum hendi hjá okkara samríkismonnum í núverandi Noregi, tá kongur í 1814 lét teir fara undir Svøríkis kong. Í 1849 gav kongur sínum tegnum í Danmarkar ríki eina nýggja stjórnarskrá. Samríkismenn okkara í Íslandi sluppu burtur úr hesum hafti, tá land teirra í 1918 gjørdist sjálvtþöugt ríki.

Fyri sögumenn og lögfrøðingar í kongsríkjum Danmørk og Noreg eins og í lýðveldinum Íslandi hevur tað bert akademiskan áhuga at viðgera, um henda stjórnarskrá frá 1661/62 gav kongi heimild at útinna ta einveldi, sum forfedrar teirra livdu undir í tvínnar øldir.

Aktuellan áhuga fyrir grønlendingar og føroyingar

Men hjá grønlendingum og føroyingum er stóðan heilt øðrvísi. Vit liva framvegis undir hesari stjórnarskrá, og vit hava alla möguliga orsók til at seta fram spurningin, hvussu orðingarnar í henni heilt nágreiniliga skulu skiljast.

Fyri okkum er tað ikki ein akademiskur spurningur, hvort borgararnir í ríkinum í 1661/62 góvu kongi alt löggevandi, útinnandi og dømandi vald, so at vit bert kunnu fáa hetta vald aftur, um kongur av náði letur okkum tað, ella hvort vit við hesari lög ikki hava givið kongi so víðar heimildir, og tí sjálvir hava tað veruliga fullveldið í deilstati okkara.

Fyri at skilja eitt so avgerandi mál er neyðugt at kanna, hvat ið tey, sum hava skrivað og samtykt hesa lög, hava havt í hyggju, tá ið hon varð sett í gildi.

Lucas Debes

Ein av teimum, sum var við til at samtykkja lóginu í Tórshavn í 1662, var Lucas Debes (1623-75), sum tá var sóknarprestur í Suðurstreymayar prestagjaldi. Ellivu ár seinni gav hann út føroyalýsing sína. Í hesi samtíðarkeldu greiðir hann frá tí, sum var farið fram tann 14. august 1662. Hann sigur, at tá hyltu føroyingar av ovurhuga

kong sum fullvaldan arvakong (Debes 1673 A: 201). Hann hevur onga ábending um, at føroyingar hava samtykt, at kongur skal hava alt vald, ella at kongur skal stýra uttan at ráðföra seg við umboð fyri tjóðina. Tað var hetta lögtingið var, tí umboð fyri tann partin av norsku tjóðini, sum búði í Føroyum, móttu á tingi fyri at útinna lóggávuvaldið í hesum parti av ríkinum og bera fram teirra áskoðan um slík mál sum vóru uppi í teirra nærumhvørvi. Í hesum hendi eingin broyting.

Heinrikur Bjelke

Tann, sum tók við eiðinum kongsins vegna, var Heinrikur Bjelke, varaadmiralur (1615 – 83). Hann var norðmaður. Faðir hansara Jens Bjelke (1580 – 1659) var Noregs kanslari.

Heinrikur hevði tikið lut í tríatiárakrígnum. Í krígnum við Svøríki 1643-45 var hann í leiðsluni fyri tí norska herinum. 30. desember 1648 fekk hann Ísland í len. Um tað mundið gavst hann sum herovasti og gjørdist flotaovasti. Fleiri ferðir sigldi hann til Íslands at verja sjómarkið, og tá kríggið kom í 1657, vann hann á svenska herflotanum, hóast hann hevði færri skip enn sviar. Tá Fríðrikur III í februar 1658 skuldi taka móti sviakongi, vildi hann hava Heinrik við sína lið, tí hann segði, at admiralurin var tann einasta av monnum sínum, sum hevði vunnið sigur í krígnum.

Á vári 1658 var ein atkvøðugreiðsla millum donsku aðalsmenninar um hvør ið skuldi fáa ein sess í ríkisráðnum, sum stjórnin tá æt. Ein av teimum trimum, sum kongur 10. mai 1658 fekk at velja ímillum, var Heinrikur (Bøggild-Andersen 1936: 24). Tað var heilt óvanligt, at ein norðmaður kom upp á tal sum ríkisráðslimur, men tað er ikki eindømi um, at krígshetjur fáa politiskan undanvind. Tað var tó ikki fyrr enn í apríl 1660, at kongur tók við hesari innstilling og setti hann í ríkisráðið (ibid. 26).

Lyftini í Kópavági 1662

Heinrikur var komin til Føroya beint úr Íslandi, har hann 28. juli 1662 kongsins vegna hevði tikið við arvahyllingareiðinum í Kópavági. Har høvdú atfinningar verið ímóti orðingunum um kongsins fullveldi. Tá hevði Heinrikur givið tilsøgn um, at hetta opna bræv á ongan hátt førði við sær broytingar í stýrisskipanini. Tá tingmenn høvdú fingið hesa tilsøgn, forðaði einki teimum í at svørja arvahyllingareiðin (Helgi 2004: 154). Íslendingar høvdú so mikið storrri orsøk til at taka undir við arvakongsdóminum, sum teirra jónslög var samsvarandi við ta gomlu norsku landslögina frá 1274, ið hevði verið galdund í Noregi til 1604. Í jónslög stóðu reglurnar um kongsarvin, eisini eftir at bjørgvinarsáttmálin í 1450 hevði ásett, at ríkið skuldi verða eitt valríki. Lítið er at siga til, at íslendingar og aðrir norðmenn hildu ríkið vera arvaríki, tí síðan bjørgvinarsáttmálin var gjørdur, varð altíð tann

valdur til kong, sum næstur var til trúnuma eftir teimum reglum, sum landslógin ásetti.

Ackeleye á Tingvöllum 1649

Hetta var aðru ferð, at Heinrikur Bjelke var í Føroyum. Í 1649 hevði hann verið og tikið við hyllingareiðinum vegna Fríðrik III (1609 – 70). Tá hevði hann havt við sær skrivarán Gabriel Ackeleye Knudsen (1616 – 52), sum var danskur aðalsmaður. Hann var trúlovaður við dóttur lensmannin í Norðlondunum í Noregi, Preben Staffensen von Ahnen, sum átti Fossum jarnverk.

Eisini ta ferðina gekk leiðin úr Íslandi.

Tann 29. juni 1649 hevði Ackeleye, sum eisini var rithovundur og doktari í stjórnmálafröði, hildið røðu á Tingvöllum. Tá segði hann m. a.: „Hansara kongliga hætign Fríðrikur III, Danmarkar og Noregs kongur, hevur sett tykkum til høvuðsmann tann háttvirda og ættstóra harran Heinrik Bjelke úr Elingarði [í Noregi], ein frómur riddari, sum hevur nógvar gávur frá guði og natúruni. Alt tað, sum hann avrikaði í tí kríaggi, vit júst hava verið í, veit Noregs ríki nóg gott at siga frá. Alt í alt kann sigast, at hann er ein innborin norskur maður (og eru tit eitt liðamót av hesum ríki), og kunnu tit líta á, at hann fer at gera hesum landi og tykkum, sum í tí búgyva, almikið gagn“ (Hylding 1650, Wolff 1651: 242).

Tann maður, sum hevði sæð til, at norðmaðurin Heinrikur Bjelke var vorðin landshövdindi í norska leninum Íslandi, hóast tað frammanundan mestsum bara vóru danskir aðalsmenn, sum høvdu fangið norsk len, var Hannibal Sehested (1609-66), stathaldari í Noreg síðan 1642. Hann var í hesum árum slóðbrótari fyri øllum tí, sum hendi í Noregi.

Fyri og ímóti Robert Molesworth 1693

Í desember 1693 (Brasch 1879: 42) kom ein bók út í London, sum æt: *Ein frásøgn um Danmørk, so sum tað var í árinum 1692*. Einki stóð um, hvør ið skrivað hevði, men skjótt kom fram, at høvundurin var Robert Molesworth (1656 – 1725), sum hevði verið bretskur sendimaður í Keypmannahavn. Honum dámdu einki einvaldstýri yvirhøvur, og var hann ein teirra, sum høvdu verið við í *The Glorious Revolution* í Onglandi í 1688.

Bók hansara vakti miklan ans í Onglandi, men øsing í Danmørk. Atfinningarnar frá donsku stjórnini vóru nógvar, og royndi hon at fara í rættin fyri at leggja fútabann ímóti bókini, men til fánýtis. Vist varð á prentfrælsi og at tað var torfört at prógyva hvør ið var upphavsmaður til navnleysa ritið.

Eitt av tí, sum Molesworth sigur, er, at oddamaðurin í tí kollvelting, sum fór fram

í Danmørk/Noregi fyrst í sekstanhundrað og sekstiárunum, var Hannibal Sehested (Molesworth 1694: 57 f.).

Hetta uppáhald hansara varð rikið aftur í fyrstu syftu ikki bert av donsku stjórnini, men eisini av høvundum ið arbeiddu fyri stjórnina. Men í 1735 tók norsk søgumaðurin Ludvík Holberg (1684-1754) í síni danmarkarsøgu undir við Molesworth, og varð tað alment viðurkent í gott hundrað ár, at Sehested hevði havt hetta lutverk í kollveltingini. Men síðan komu aðrir søgumenn fram, sum ikki tóku undir við Molesworth og Holberg, og teirra ósemja við hesar høvundar kemur fram í teimum flestu danmarkarsøgum, so tað tykist eins og Fríðrikur III er upphavsmaður til hesa miklu broyting.

Hetta er framvegis støðan hóast C[arl] O[laf] Bøggild-Andersen (1898-1967) í 1936 gav út eina ritgerð um kollveltingina í 1660. Í bókini er ein nágrenilig meting av öllum teimum keldum, sum eru til taks um hesar hendingar. Hann prógvær, at tær samtíðarkeldur, sum siga nakað um, hvør ið var høvuðsmaðurin í kollveltingini, eru samdar við Molesworth (og Holberg) um, at tað júst var Hannibal Sehested, sum var maðurin.

Stathaldarin Hannibal Sehested

Hannibal Sehested var danskur aðalsmaður, føddur á oynni Øsel, sum danir høvdzu havt ræði á síðan 1570. Nú hoyrir oyggín til Estlands og eitur Saarema. Hann fekk góða útbúgving og vakti skjótt ans við hovið og hjá Kristiani kongi IV, sum gav honum Christianu til hústrú, eina av döttrunum, hann átti við Kristinu Munk. Í 1640 gjørðist Sehested limur í ríkisráðnum. Kongur setti hann á odda fyri sendinevndum, serliga eini stórari til Spania. Alt bendi á, at hann fór at gerast sendimaður burturav, eitt starv sum hann við sínum lærðomi og málkunnleika hevði góðar fortreytir fyri at rökja til lítar. Men í 1642 bað hann um at gerast stathaldari í Noregi, og hetta varð honum eftirlíkað.

Starvið sum stathaldari gav ikki í sjálvum sær ein myndugleika, sum fevndi um alt Noreg. Stathaldarin var lensmaður á Akursborg, tí stórrsta norska leninum, men stóð annars eins og hinir lensmenn í Noregi beinleiðis undir stjórn norska kongsins í Keypmannahavn. Men í 1628 hevði Kristian IV sett á stovn ein norskan her, og fyri at fíggja hann varð stovnað ein serlig norsk landkista, og hon var á Akursborg. Ávíasar ríkisinntøkur vórðu lagdar í landkistuna og komu ongantíð til Danmarkar, men fóru beinleiðis til norska herin. Hesari landkistu stóð stathaldarin fyri.

Hannibalorrustan 1643-45

Í desember 1643 legði svensk herovastin, Lennart Torstensson, á Danmørk sunnanifrí umvegis hertogadømini Holstein og Slesvík. Ein av teimum fáu, ið tá var víggjafúsur, var tann gamli kongurin. Hann fekk góðan stuðul frá versoninum

í Noreg. Sjálvt um Hannibal Sehested onga hernaðarútbúgving hevði, stóð hann á odda fyrir norska herinum og fekk dugnaligar heryvirmenn aftur at sær. Ein av teimum var Heinrikur Bjalke. Teir ikki bert vardu Noreg, men fóru yvir um svenska markið, og hildið verður, at henda óvæntaða áras gjørði sítt til, at friðurin ikki gjørðist enn harðari. Í Noregi verður hetta kríggj nevnt **Hannibalfeiden** eftir hóvuðsmanninum og verður roknað sum elddópurin hjá norska herinum. Men alt hetta kundi tó ikki forða fyrir, at Danmörk/Noreg varð við undirlutan, og við friðarsáttmálanum í Brömsebro í 1645 misti Danmörk Gotland og Øsel, og Halland varð sett í veð í 30 ár. Eftir tað skuldi Svøríki annaðhvort fáa eitt eins gott veð ella hava Halland. Noreg misti Härjedal og Jemtland.

Vísandi til hvussu týdningarmikið tað var at gjalda herinum, eydnaðist tað Sehested, í samstarvi við kong, eisini eftir kríggjó at halda aftur nakrar av teimum ríkisinntökum, sum Noreg higartil hevði goldið til Keypmannahavnar.

Noreg betri möguleikar enn Danmörk

Til hansara tíð hevði Noreg verið tað veikara av teimum báðum ríkjunum í uniúnini. Hann sá tó fullvæl, at framtíðarmöguleikar Noregs vóru alstórir. Men landið var tilafturskomið, og fyrir at fáa tað at mennast máttu ílögur gerast í vinnulívið. Hann fekk norsku borgararnar at seta pengar í nýggj vinnuvirkni. Sjálvur hevði hann stórar inntökur. Meðan aðrir av oddamonnunum í Danmörk/Noregi fluttu pening av landinum, setti hann alt sítt álit á Noreg. Hann keypti so nógva jørð, at hann gjørðist landsins stórstí jarðareigari. Harumfamt gekk hann á odda við at seta vágðafe í nýggjar fyrítókur. Tað var honum tó greitt, at allar tær innlendsku ílögurnar tilsamans vóru ov smáar til at reisa tey virki, sum neyðug vóru til at troyta norsku vinnumöguleikarnar. Hann fekk tí útlendskar íleggjrar, serliga niðurlendingar, at seta seg niður í norskum býum og gera stórar ílögur. Í hansara tíð mentist norskt vinnulív so nógva, at svenski sendimaðurin Magnus Dureel tann 1. januar 1647 kundi skriva tí seinna konginum Karl X Gustaf, at um henda gongd helt fram, so kundi tað ikki útilokast, at Noreg sum frá leið gjørðist sterkari enn Danmörk (Bøggild-Andersen 1936: 51, n. 128).

Hyllingin av Fríðriki III

28. februar 1648 doyði Kristian IV, og ríkisráðið fekk stórra vald enn nakrantíð. Sehested roynði at fáa eins góða undirtóku frá hálvbeiggja konuna, nýggja konginum Fríðriki III, sum hann hevði fincið frá Kristiani IV, og í fyrstuni tóktist tað at eydnast.

Tað er í hesum tíðarskeiði, at hann í 1648 skipar fyrir einari stórfingnari hylling av Fríðriki kongi í norska hóvuðsstaðnum. Fyri at gera enn meira stás burtur úr kongi fekk hann í 1649 hylling í lag í Íslandi og Føroyum og sá til, at tað, sum har fór fram, varð prentað í 1650 (Hylding 1650). Hetta rit hevur möguliga verið ætlað

sum ein partur av tí bók, sum kom í november 1651 og eitur **Norriga Illustrata**, ein frágreiðing um alt norska ríkið frá russiska og svenska markinum til tað **Grønland, sum norskir hava funnið**, tí í hesari bók er frásøgnin um hyllingina í Íslandi og Føroyum tики við óbroytt (Wolff 1651).

Uppkast um Noreg sum arvaríki

Um sama mundið varð eitt navnleyst handrit skrivað, har greitt varð frá hvussu kongur kundi bera seg at við at seta á stovn arvakongsdømi. Hetta skjal hevur verið kent leingi, og er prentað í 19. øld (Rigsarkiv, 1870: 274-84). Fyri hundrað árum síðani vísti ein norskur søgufrøðingur á, at eingin annar enn Hannibal Sehested kann hava skrivað hetta handrit (Johnsen 1906: 208 ff).

Tað, Sehested her skjýtur upp, er, at kongur kundi gera seg til arvakong við at lata norsku stættirnar seta arvakongsdømi á stovn í Noregi.

Hannibal Sehested hevði sera gott samstarv við norsku stættirnar. Tær komu oftari saman enn tær donsku, og stathaldarin dugdi sera væl at fáa tær at samtykkja tað, sum hann vildi fáa sett í verk. Nú var hansara uppskot, at kongur fyrist fekk unga son sín kosnan trúñfylgjara í Danmørk, síðani kom til Noregs við honum, og har læt stættirnar samtykkja, at hann skuldi verða arvakongur í Noregs ríki. Næsta takið var so at fáa donsku stættirnar at samtykkja tað sama Danmørk viðvíkjandi, og har var uttan iva neydugt bæði við fógrum orðum og hóttanum. Ein hóttan kundi vera tann, at kongur segði við danir, at um teir ikki gjørdu, sum hann vildi, legði hann frá sær sum kongur teirra, og var bert kongur Noregs. Slíka loysing hóvdnu danir avgjørt ikki viljað latið sær lynda, tí teir kundi ikki vera Noreg fyri uttan. Í hesum royndum var sera týdningarmikið at vinna donsku borgarastættina fyri uppskotinum. Serliga ráddi um at fáa borgararnar í Keypmannahavn í sín part, tí hagar teir fóru, hóvdnu borgararnir í hinum býnum lyndi at fara. Eitt sum borgararnir í Keypmannahavn kundu hóttast við, var at taka frá teimum íslandshandilin, tí hann hoyrdi ikki Danmarkar, men Noregs krúnu til. Fyri grønlendingar og føroyingar hevur tað áhuga í hesum sambandi, at Íslendska kompagnið eisini rak hvalaveiðu við Grønland og hevði føroyahandilin.

Hannibal feldur 1651

Í 1651 varð Hannibal Sehested feldur sum norskur stathaldari og ríkisráðslimur. Veruliga orsókin var sjálvsagt norsk sjálvstýrispolitikkur hansara, men formliga setti ríkisráðið niður ein grannskoðarabólk, sum fann fram til, at summi skjøl frá krígnum voró skeiwt bókað. Heldur enn at lata málið fara til dóms, bað Sehested um umbering fyri, at hann av misgáu hevði gjørt okkurt skeiwt, og gav hann frá sær til kongs allar ognir sínar. Men av kongsins ávum slapp hann ikki undan skuldini, og eftir tað var hann ein fátækur maður. Kongur vildi tó ikki missa takið

heilt á honum, so hann fekk nakað av lön úr ríkiskassanum og kundi eisini ferðast utanlands, men skuldi vera kongi til taks, um tørvur var á honum.

Tað var tað ikki fyrr enn í juli 1658. Tá var kríggjóð, sum kongur og ríkisráðið í 1657 vóru farin undir ímóti Svøríki, endað tann 26. februar 1658 við friðarsáttmálanum í Roskilde.

Talan var um ein fullkomnan ósigur, og stórir partar av ríkjunum vóru mistir.

Friðurin í Keypmannahavn 1660

Lítið kom tó burtur úr samstarvinum millum Fríðrik III og Hannibal Sehested á hesum sinni, tí tað var ikki meir enn íkomið, tá sviakongur í august 1658 breyt friðin og aftur legði á Danmörk. Sehested varð tики fangi og var alt kríggjóð uttanveltaður persónur í hernaðarleguni hjá Svøríkis kongi. Men tá hvørki Svøríki ella Danmörk kundi vinna, noyddust tey at fáa frið í lag. Eftir at stórveldini uttan úrslit hóvdu staðið fyri samráðingunum í eitt ár, heittu danska og svenska stjórnin á Hannibal Sehested um at vera semingsmaður. Tá ið ein mánaður var umliðin, varð friðurin undirritaður í Keypmannahavn tann 27. mai 1660. Beint eftir fór Sehested til Stokkhólms, har ein skipan fekst í lag um Bornholm, og kom hann so aftur til Keypmannahavnar síðst í juli 1660.

Nú var Hannibal Sehested ein hin best dámdur í Danmörk, men starv hevði hann einki. Fyri at hann kundi fáa eitt av teimum hógu stjórnarstørvunum, skuldi ríkisráðið innstilla hetta til kongs, og í hesum hóga ráð sótu framvegis teir menn í stórum meiriluta, sum í 1651 hóvdu koyrt hann frá. Útlit hansara vóru tí døpur.

Stættarfundur í Keypmannahavn september og oktober 1660 og Sehested

Men tann 10. september 1660 komu stættirnar saman í Keypmannahavn at viðgera ta álvarsomu fíggjarstøðu, ríkið var komið í. Har vóru umboð fyri klerka- og borgarastættirnar, og allir aðalsmenn kundu koma á fund. Sum aðalsmaður kundi Sehested tí móta. Ein mánað seinni varð uppskot hansara um at kongur skuldi verða arvakongur, sett í verk, og ríkisráðið var ikki til longur.

Fyrst í 1666 fór hann til Fraklands sum sendimaður, og Antoine de Courtin, franski umboðsmaðurin í Danmörk, sum ikki var vinur Sehesteds, skrivaði til uttanríkisráðharra sín, Hugues de Lionne, at nú var hesin ágangandi danin aftur komin at órógva teir har niðri, so at „tygum brátt hava hann í durum tygara, í tygara forkontóri, í tygara loynikamari, í tygara song.,“ Lionne svaraði aftur, at hann og hansara felagar hóvdu stuttleikað sær óført av hesum brævi, tí tað prógvaði, at Courtin var sera gløggur eygleiðari. Tað var nevnliga júst hetta, sum hevði verið

sær fyrir, nú hann hevði havt ta eydnu aftur at hava fingið vitjan av kæra vini sínum, harra Sehested. Hann legði tó afturat, at hann hevði fingið frið í song síni.

Í september 1666 doyði Sehested. Tá skrivaði Lionne, at hann aldri hevði sæð nakran mann, ið var so samvitkskufullur í verki sínum, og sum gjørði so nögv fyrir at fáa tað útint, sum harri hansara hevði álagt sær, so fyrir kongin fór missurin vissuliga at vera alstórus (Bøggild-Andersen 1936: 432 f.).

Eitt, sum Sehested dugdi sera væl, var at fjala síni spor. Á skjalasøvnum eru brøv og onnur skriv hansara at síggja í hópatali, so vit vita, at hann dugdi væl at skriva, men mest áhugaverdu skriv síni hevur hann ikki lagt navn til, eittnú har hann mælir til at seta arvaríki á stovn í Noregi.

Tað var ein slíkur maður, sum var í Keypmannahavn, tá stættirnar komu saman 10. september 1660 (Bøggild-Andersen 1936: 73), men einki er at hoyra um, hvat hann ger á fundinum fyrr enn 10. oktober 1660, tá ið klerka- og borgarastættirnar koma at tala við kong. Tá er tað Hannibal Sehested, sum tekur móti teimum og fær kong at tala við oddamenninar, Hans biskup Svane (1606-68) og Hans borgmeistara Nansen (1598-1667). Eftir tað er Sehested við í øllum, sum fer fram (Bøggild-Andersen 1936: 93).

Sehested flytur skjalasavnið hjá ríkisráðnum

Leygarkvøldið 20. oktober 1660 klokkan átta kom kongur sjálvur fjórði inn í skrivstovuna hjá ríkisráðnum, sum higartil hevði verið stjórn Danmarkar. Frá tí at kongur doyði, til nýggjur kongur var valdur, hevði ríkisráðið hatt evsta vald í ríkinum. Ein av teimum, sum var saman við kongi, var Hannibal Sehested. Teir tóku skjølini hjá ríkisráðnum og fluttu tey á kongsborgina (Bøggild-Andersen 1946: 298). Harvið var ríkisráðið farið í søguna, og nýggj stjórn varð útnevnd sambært teimum ynskjum, sum stættirnar høvdu.

Forsætisráðharrin (ríkishovmeistarinn) helt fram. Hann var tann deyðsmerkti Joachim Gersdorff (1611-61), sum hevði verið sera lagaligur í øllum teimum broytingum, sum gjørdar voru. Men næstfremsti ráðharrin varð fíggjarmálaráðharrin, sum fekk heitið ríkisskattmeistari, og í hendan sess varð settur Hannibal Sehested, tann maður, sum níggju ár frammanundan var frákourdyr, skuldsettur fyrir fíggjarundandrátt. Størri uppreisn kundi yvirhøvur ikki hugsast.

Sterka støða hansara kom av, at hann fekk fullan stuðul frá undirstættunum. So hvørt stættirnar fóru heim, viknaði støða hansara. Í alt storrri mun fór kongur at lurta eftir teimum hernaðar- og hovmonnum, hann fyrr hevði hildið seg til.

Kristoffur Gabel fær kollveltingina á aðra kós

Av hovmonnunum var tað serliga ein, sum kongur var nóg saman við, og hann var Kristoffur Gabel (1617-73). Hann var komin í starv sum bókhaldari hjá Fríðriki longu í 1639, og fekk skjótt eitt ótrúligt vald á harra sínum. Teir voru altíð saman, og ringt var at fáa orð á kong, utan at Gabel var hjá. Ikki var tað sört, at hann nýtti fíggjarskil sítt til at heysta sín egna akur, og longu í 1648, tá ið harri hansara gjørðist kongur, kundi bókhaldarin læna honum stórar upphæddir (Bøggild-Andersen 1936: 287, n. 782). Eitt, sum gjørði hann ríkari, var, at hann í 1655 fekk allar vissar og óvissar inntøkur av Føroyum. Enn betri gjørðist, tá ið hann eisini fekk fóroyahandilin. Frá januar 1661 varð árliga upphæddin, hann skuldi gjalda fyri Føroyar (1000 dálar), drigin frá lønnini, hann fekk sum rentumeistari. Inntøkan av Føroyum var so stór, at tá hann í 1664 fekk starvið sum stathaldari í Keypmannahavn og átti at fingið 6000 dálar í løn um árið, vildi hann heldur halda fram við at fáa teir 2000 dálnarar, hann hevði havt sum rentumeistari, treytað av at hann framvegis slapp at hava fóroyahandilin (Bøggild-Andersen 1970: 102).

Fyrstu tíðina voru viðurskiftini so nøkulunda millum Sehested og Gabel, ið sum rentumeistari frá 1660 stóð undir ríkisskattmeistararum. Hetta var fortreytin fyri, at Sehested fekk frið at arbeiða við teimum stóru málum, sum skuldu fáast frá hondini: At fáa javnvág á ríkisroknskapin og gjalda skuldina niður. Hóast Sehested longu 22. november 1660 varð fluttur niður á 3. pláss millum ráðharrarnar og var farin at ivast í, um honum var fast undir føti, so varðeitti hann so frægt av kongsins áli, at hann varð sitandi í starvinum sum ríkisskattmeistari.

Fremstu orsókirnar til hetta voru áræði og arbeiðsorka hansara. Ávíast kann, at hann hevur verið upphavsmáðurin til allar tær broytingar, sum hendu í ríkisfyrisingini. Einskiljinngi av kongsjørðini, kollegiistýrið, sum vardi til 1848, hægstirættur, sum fyrstu ferð er nevndur í einum navnleysum uppkasti, sum borgarastættin ikki tók undir við tann 17. september 1660 – alt hetta og mangt annað kann beinleiðis ávíast at stava frá honum.

Eirikur Krag og *sanctio pragmatica* 1661

Tað mest hápolitiska málið, sum yvirhóvur kom fyri í hesum tíðarskeiði, snúði seg um tey trý skjølini, sum eru dagsett 10. januar 1661, og sum við ríðandi sendiboðum vórðu borin um alt danska kongsríkið og fingu undirskriftir frá aðalsmonnum, klérkum og borgarunum.

Tað eru hesi skjøl, sum seinni fingu navnið „einvaldsarvastjórnarlógin,,. Men soleiðis itu ikki tey eintøk, sum undirritað vórðu.

Tann, sum reið runt við eintakinum til aðalsmenninar, var tann maður, sum 20. oktober 1660 sjálvur fjórði saman við kongi, Gabel og Sehested hevði flutt

skjalasavnīð hjá ríkisráðnum til kongsborgina, nevnliga yvirskrivarín í danska kansellíinum, Erik Krag (1620 – 72). Skjalið, hann hevði við sær til aðalsmenninar til undirskrivingar, æt *sanctio pragmática*. Hetta latínska orð kann týðast til „kunngerð almennum málum viðvíkjandi,, ella opið bræv. Í týska-rómverska keisararíkinum varð orðið nýtt um serrættindi, sum ein ávíss stætt fekk á serliga hátiðarligan hátt frá keisaranum. Heitið á skjalinum bendi tí ikki á, at stættirnar ikki longur skuldu hava nakað at siga í stýri ríkisins.

Kann Sehested hava skrivað opna brævið?

Tað er óvist, hvør hevur skrivað hetta skjal. Men tá hugsað verður um, at Sehested ikki var til at sleppa av við, av tí at hann var so kringur við penninum, og at hann var við til at taka allar týdningarmiklar avgerðir, er lítið at ivast í, at hvørt orð, sum stendur í hesum skjali, er góðkent av honum.

Verður hetta opna bræv samanborið við tað navnleysa skjal, sum hann skrivaði í 1648 um at gera Noreg til arvaríki, so sæst, at her eru heilar orðingar, sum ganga aftur. Í navnleysa skjalinum verður eisini, eins og í bók Lucasar, talað um kongsins fullveldi (Kongens Souverainite) yvir sínum arvaríkjum. Í hvørgum skjali verður talað um, at kongur skal ráðföra seg við stættirnar, men tað er heldur einki, sum útilokar, at hann ger tað.

Einváldskongar og nesjakongar

Í 1567 skrivaði Absalon Pedersen Beyer í Bjørgvin (1528 – 75) eitt handrit um Noregs ríki. Har sigur hann, at teir gomlu norsku kongarnir vóru einváldskongar (Storm 1895: 42 ff.). Sama heiti verður nýtt í bókini *Norrigia Illustrata* um teir einváldandi norsku kongarnar líka frá Haraldi Hárfagra. Hetta kundi bent á, at orðið „einvald“ um tað mundið ikki hevði tann týdning, at kongur skuldi stýra uttan at ráðföra seg við íbúgvarnar í ríkinum, tí tað gjørðu allir teir norsku kongarnir (Wolff 1651: 3). Í hesum bókum verður orðið nýtt um eina skipan, har tað bert er ein kongur í ríkinum og ikki fleiri nesjakongar. Tá orðið einváld verður nýtt í 1660, er tað tí nýgv, sum bendir á, at tað ikki hevur tann týdning, sum seinni varð lagdur í hetta orð.

Heldur ikki eftir at skjølini vóru undirritað, varð hildið uppat at tala um, at stættirnar skuldu koma saman. Keypmannahavn fekk síni privilegii 24. juni 1661. Har varð ásett: „Tá tað hóvar okkum [t.e. kongi] at kalla stættirnar saman, skulu teir [borgararnir í Keypmannahavn] hava rætt til at taka lut í umrøðuni og atkvøða eins og hinár stættirnar“ (Bøggild-Andersen 1936: 437, n. 1346). Keypmannahavnarnar høvdu onga orsøk til at halda, at hetta týddi, at kongur aldrin fór at kalla stættirnar saman aftur, tí stættirnar vórðu ongantíð fyrr kallaðar saman uttan tað hóvaði kongi.

Fundur á borgini á veturnætum

Leygarkvøldið tann 13. oktober 1660, eftir at allar stættir vóru gingnar við til arvakongsvaldið, sendi kongur boð til 20 menn at koma saman á borgini klokkan tíggju sunnumorgun at viðgera, hvussu hetta mál kundi endaliga avgreiðast. Av teimum fýra ríkisráðslimunum, sum vórðu bidnir at koma á fund, var Heinrikur Bjelke ein. Hesin 14. oktober fundur endaði við, at allir 20 luttakararnir skrivaðu undir uppá, at kongur skuldi loysast frá tí eiði, hann hevði givið á handfestuna, tá hann tók við trúnumini. Teir lögdu afturat, at teir roknaðu við, „at hansara hágign letur forma eina **recess**, sum fer at verða hansara kongligu hágign, ríkinum og einari og hvørjari stætt til felags besta.“

Seinni hevur verið sagt, at hetta var ein blankofulltrú til kong at gera akkurát tað, sum hóvaði honum. Men einki bendir á, at teir sum skrivaðu undir, hildu so vera.

Recess

Tak t.d. orðið **recess**. Hetta heitið varð nýtt um eina lóg, sum var eitt úrslit av samráðingum millum kong og stættirnar (Fabricius 1920: 185, n. 2 og 4). Tann natúrliga fatanin av hesi orðing er tí, at kongur varð biðin um at gera eitt uppskot til eina stjórnarskrá, sum hann legði fyrir stættirnar til viðgerðar. Hvørjar aðrar enn stættirnar sjálvar kundu vita, hvort **recessin** var til teirra besta? Var hon ikki tað, leyk hon ikki treytirnar í samtyktini.

Greitt er, at broyting fór fram í stýrinum í oktober 1660. Tí beint eftir at kongur hevði fingið handfestuna aftur frá stættunum, fór hann sjálvur at útnesva sínar ráðharrar. Hetta er eisini tað sum stendur í tí stjórnarskrá sum nú er galddandi fyrir Danmarkar ríki. Nú var óneyðugt at fáa trý növn at velja ímillum frá ríkisráðnum, tí tað var niðurlagt. Hetta var ein stór broyting í mun til ta stóðu, sum verið hevði frammanundan, og hetta opnaði vegin fyrir at Sehested kundi sleppa fram í fyrstu røð.

Norska samtyktin av *sanctio pragmatica* 1661/62

Tað er, ið hvussu er, skilligt, at Sehested hevur havt ta fatan, at kongur skuldi stýra saman við stættunum. Síðst í juli 1661 fór hann saman við krúnprinsinum, Hans Svane og Heinriki Bjelke til Noregs at taka við arvahyllingini kongsins vegna á Akursborg í núverandi Oslo. Ætlanin hevði verið, at kongur sjálvur skuldi koma til Noregs, men hinir ráðharrarnir óttaðust, hvat ið henda kundi, um Sehested slapp at hava kong fyrir seg sjálvan í so langa tíð, og fingu forðað fyrir hesum (Bøggild-Andersen 1946: 361).

Í Noregi helt tað góða samstarvið fram, sum verið hevði millum Sehested og norsku stættirnar í árunum fyrir fall hansara í 1651. Norsku stættirnar fingu eins og

stættirnar í Keypmannahavn lyfti um, at kongur fór at fáa í lag eina stýrisskipan, sum fór at geva tegnum eina kristiliga og milda stjórn (Bøggild-Andersen 1970: 137). Tað var tí eingin neyð at fáa samtykt *sanctio pragmatica*. Nógv góð uppskot komu fram, helst í neyvum samstarvi millum Sehested og stættirnar. M.a. varð samtykt at stovnseta eitt universitet í Noregi. Einki bendi á, at nakar hevði illbata av, at næstan hálvonnur øld skuldi líða, áðrenn umboð fyri norsku tjóðina aftur komu saman at umrøða mál av felags áhuga.

Tað er tí besta samsvar millum tað, sum fór fram í Akursborg í august 1661, og tað, sum samstarvsfelagin hjá Hannibal Sehested, norsk aðalsmaðurin Heinrikur Bjelke, høvuðsmaðurin í Íslandi, segði í Kópavági 28. juli 1662.

Bjelke hevði verið uppi í øllum tí arbeidi, sum hevði ført við sær, at donsku og norsku stættirnar høvdu samtykt *sanctio pragmatica*. Hann visti tí, hvat hann talaði um, tá ið hann segði í Kópavági ólavssøkuaftan 1662, at hetta opna bræv ikki broytti stjórnarstøðu Íslands sum liðamót av norska ríkinum.

Eftir øllum at döma hevur Lucas Debes havt somu fatan og hevur hildið, at opna brævið, sum hann skrivaði undir uppá, hevur verið ein nágreinilig lýsing av arvarættinum.

Herurin fyri einveldi kongs í Danmørk/Noregi

Undir kongsins veldissprota vóru um hetta mundið ikki bert kongsríkini Danmørk og Noreg, har ið *sanctio pragmatica* var sett í gildi. Við í uniónini vóru hertogadømini á markinum millum Danmørk og Týskland. Hertugin hevði Slesvík í len frá Danmarkar kongi, men hetta hertogadømi var ikki ein partur av kongsríkinum Danmørk. Holstein var tyskt len, og lensharrin var tyski-rómverski keisarin. Men síðan 1460 hevði kongur Danmarkar og Noregs eisini verið hertogi í hesum báðum hertogadømum, sum høvdu felags fyrising. Mótvegis útheiminum vóru kongsríkini Noreg og Danmørk og hertogadømini ein fólkartættarlig eind, ein unión. Í kongstið Kristians IV hevði verið roynt at vinna enn stórrí partar av Týsklandi. Fyrstu royndirnar hjá Fríðriki III sum fúrstí vóru í nøkrum av teimum landspörtum í Týsklandi, sum kongur hevði fingið fatur á, tí hann hevði stýrt í Bremen og Verden sum fúrstabiskupur. Hesi fúrstadømi misti dansk kongurin av torsteinssonskrígnum. Men tá var Fríðrikur vanur við at hava týskar ráðgevarar, og holsteinarin Gabel var tann fremsti av teimum. Til tess at vinna tað mista aftur, varð farið í kríggj í 1657 við einum stórum leigaðum heri, og herovastirnir á odda fyri honum vóru týskir.

Eftir at kríggj var av, vildu hesir herovistar varðveita valdsstøðu sína. Teir kravdu, at so lítið sum möguligt av herinum skuldi sendast heim. Sær til stuðul kundu teir vísa á, at tað vóru hermenninir, sum høvdu stongt Keypmannahavn tann 11.

oktober 1660, soleiðis at teir aðalsmenn, sum vóru á stættatinginum, ikki sluppu til rýmingar, men noyddust at viðurkenna kongsins arvarætt. Nú vildu teir ikki verða settir til viks. Tað vórðu teir heldur ikki, og kom herurin at hava avgerandi týdning fyrí gongdina í teimum hendingum, sum fóru fram í komandi árum.

Kongur hevði lyndi til at taka undir við heryvirmonnunum, tí hann droymdi um at vinna mistu landspartarnar aftur í einum komandi kríggi við Svøríki. Kostnaðurin av hesari herdubbing var ovurstórrur, og allar stættir í Danmørk og Noregi vóru ímóti hesum politikki. Sehested tók undir við stættunum og fekk tí ímóti sær herovastarnar, Gabel og nógvar av teimum týsku hovmonnunum. Summir teirra vóru úr hertogadómunum eins og Gabel. Har komu stættirnar framvegis saman, men tá hesir menn komu til Danmarkar og Noregs, forðaðu teir fyrí stættarfundum.

Fyri at vinna á hesari móttstóðu royndi Sehested at fáa í lag samgongu við Svøríki og Stórabretland, so tað slapst undan at hava ein so stóran her. Á vári 1665 tóktist hesin politikkur at eydnast, og leysatiðindi vildu vera við, at hann fór at gerast fremsti ráðharri kongs.

Uppskot um demokratiska skipan í uniónini í 1665

Um hetta mundið varð skrivað ein ritgerð um, hvørja stjórnarskrá danska ríkið skuldi hava. Nógv bendir á, at tað er andi Sehesteds, sum sveimar yvir hesum verki, og at tað er skrivað í apríl 1665. Tann, sum varð sagdur at hava lagt penn til, var kongsins kamarskrivari, Christian Ditlev Testmann (1635-67), so ritið hevur verið ætlað kongi at lesa.

Í ritgerðini verður ein skipan skotið upp við ríkisstættum, sum velja eina landsnevnd eins og enska tjóðartingið. Henda landsnevnd skuldi verða vald av öllum stættum, kallast saman av kongi og taka lut í lóggávu, dómsmyndugleika og fyrisiting. Av tí at stættarumboðini kendu tey veruligu viðurskiftini í teimum ymsu landslutunum, fór tað at bera til at gera betri lógor. Gjøgnum hesar umboðsmenn fór stjórnin at fáa kunnleika til alskyns ólíkindi, sum trivust alt ov væl í einum einveldi, ikki minst mutur embætismaðra, sjálvt hjá teimum hægstu. Við at fáa ein slíkan stættaríkisdag bar eisini til at skapa eina gagnliga móttvekt ímóti embætisstættini, sum annars kundu taka alt veruligt vald úr hondum kongs. Av viðgerðunum hjá stættunum kom kongur at kenna dugnaligar menn, og koma saman við fólksins fulltrúum og harvið varðveita vald sítt hóast tey misbrúk, sum fóru fram. Skattaálögjan kundi verða gjørd mildari og rættvisari av eini slíkari samkomu, enn støðan var nú, sjálvt um stættirnar ikki skuldu hava rætt til at sýta fyrí játtanum, sum kongur helt vera neyðugar. Varð fólkini sýtt at taka lut í skattalóggávuni gjørdist úrsliðið misnýtsla og órímilig krøv frá stjórnini, og tað kundi gerast ein hóttan fyrí verandi einveldið. Tey lond, sum hóvdu avtikið fólksins luttøku í stýrinum, sum Frakland og Spania, gingu astur, meðan frælsu londini vunnu framá í vælferð og valdi. Sum fúrstar,

ið áttu at verið rædumyndir, kundu nevnast Kristian II, Eirikur XIV og Karl I, sum ikki stýrdu sambært stjórnarskránni í ríkjum sínum. Fyrimyndardømi vóru hin vegin Heinrikur IV í Fraklandi, Kristian IV og Gustaf Adolf. Eingin hevði í teirra tíð stýrt við meir fastleika og veldi enn teir, men teir broyttu einki í teimum verandi lögum og siðvenjum, tóku ikki serrættindini frá tegnum sínum og bóru als ongan ótta fyri ríkisfundum.

Vildi nakar fóra fram, at tað ikki var nøkur orsók til at seta á stovn ein stættarríkisdag í Danmark, har sum kongsveldið hevði verið óavmarkað í fleiri ár, og har eingin verulig misnøggd var, og at tað altið bar til, um andstøða kom upp, at hava hermegina at dúva uppá, at tað var vandamikið at lata fólkid fáa rákan av valdi, og at stættirnar fóru at sýta fyri neyðugum játtanum til verjuna, hovið o.s.fr., so sýtti høvundurin fyri at trúga hesum vandum. Støðið undir einveldinum skuldi vera kærleiki, ikki ótti. Haraftur at kom at fólkini í Norðurlondum ikki kundu liva frælsið fyri uttan. Tey vóru frá glamlari tíð von við frælsi, og hugurin til frælsi fór støðugt at liva hjá teimum. Tó, varð lagt varisliga afturat, frælsið skuldi hava ávis mørk, og myndugleikin hjá ríkisstættunum skuldu í øllum ivamálum dvína fyri kongsins vilja (Bøggild-Andersen 1946: 450).

Gabel setir Schumacher við

Tá kongur og Gabel sóu hetta skjal, hava teir neyvan verið í iva um, at teir her høvdu skránni fyri ta Sehested-stjórn, sum øll roknaðu við fór at koma. Fyri Testmann gjørðust avleiðingarnar álvarsliga. Siðst í april 1665 var hann koýrdur frá sum kongsins kamarskrivari og til hann doyði tvey ár seinni hevði hann bert sít starv sum skrivari í tyska kansellínúm. Tann 30. april 1665 skrivaði vínhandlarasonurin Peter Schumacher (1635-99) í dagbók sína, at hann um morgunin hevði svorið eið sum kongsins kamarskrivari liggjandi á knøunum fyri kongi, meðan Gabel var vitni. Hann hevði lovað kongi at verja hansara einveldi, fullveldi og arvarætt og fyri ongum menniskja at avdúka, hvat ið kongur segði við seg, men at halda tað fyri seg sjálvan til sín deyðadag. Tá hann segði seg ivast í, um hann fór at duga at finna fram til hvat tað var, sum kongur vildi fáa framt, hevði kongur peikað á Gabel og sagt: „Tygum fara at læra tað, og hann skal leggja tygum lag á!“ Stutt eftir fór Schumacher í holt við at gera ta kongslög, sum gjørðist svarið hjá Gabel upp á ríkisdagsdreymirnar hjá Testmann og hansara samsintu (ibid. 453).

Schumacher fær *sanctio pragmatica* navnaskifti

Peter Schumacher hevði tá í eitt ár verið kongsins bóka- og skjalavørður, og hann hevði vunnið bæði tann lærda kongin og tann ólérda stathaldaran av tí, at hann altið var fúsur at gera tað, sum valdsharrarnir ynsktu at seta í verk.

Nú fekk hann til setning at fóra í pennin eina stjórnarskrá, sum gav kongi alt löggevandi, útinnandi og dømandi vald.

Støðið undir arbeiði hansara vóru hesi orð í *sanctio pragmática*: Hervið siga vit tí frá okkum okkara vegna, arvinga okkara vegna og eftirkomara okkara vegna alt tað, sum í okkara fyrru serrættindum, landslög, lög og ordinantsi kann finnast at striða ímóti *jura majestatis* ella tykist vera ímóti hesum arvarætti, fullveldi og einvaldsstýri.

Peter Schumacher var hegningur orðasmiður, og tað var hann, ið gav *sanctio pragmática* navnið einvaldsarvastjórnarlög (Enevolds Arve Regierings Akt). Í hesi navnabroyting er støða tikin til hvat ið tað opna brævið, sum stættirnar høvdु skrivað undir, skuldi nýtast til, og tað hann ger, er at nýta eina bókstavatulking av orðinum jura majestatis. Hetta sigur hann er alt löggevandi, útinnandi og dømandi vald, og alt hetta hava undirritararnir latið frá sær til kong.

Tað at valdsharrar broyta tulkingina av fortíðini, so útleggining skal hóska til teirra áhugamál í lötuni, er ikki nakað nýtt fyribrigdi. Problematikkurin í bókini hjá Orwell er eldri enn 1984!

Gabel hataður av borgarastættini – serliga í Keypmannahavn

Peter Schumacher var utanlands, tá ið kollveltingin fór fram.

Kongsins eygnasteinur Kristoffur Gabel var hjástaddur, men hann var ikki vinur við oddamenninar hjá borgarunum. Eitt var, at hann ikki dugdi teirra mál, týskari sum hann var. Harumframt hevði leiðslan fyri Íslendska kompagnínum, skiparafelagið í Keypmannahavn, teir 32 býráðslimirnir og magistraturin við Hans Nansen á odda andmælt harðliga at Gabel hevði singið ein danskan strámann fyri hálendsk áhugamál at kappast við teir um íslands- og føroyahandilin (Bøggild-Andersen 1936: 288, n. 788). Fekk kongur minni vald, hevði hann beinanvegin verið koyrdur út í myrkrið. Motivið hjá Gabel fyri at áleggja Schumacher at tolka *sanctio pragmática* so sum gjort varð í kongslögini er tí fullkomuliga opinlýst.

Íslendingar og Lucas Debes avdúka alt

Men hvat hava teir hugsað, sum hava undirritað hetta opna bræv? Hava teir hildið, at teir harvið góvu kongi óavmarkað einveldi?

Hvat ið Eirikur Krag hevur sagt, tá hann er komin við reiðmonnum sínum móti kvøldi til tey donsku góðsini og har er settur við búgvið borð og bjóðaður bleyta song, vita vit einki um úr samtíðarkeldum. Eins lítið verður sagt um hvat Sehested hevur sagt norsku vinum sínum frá á Akursborg í august 1661.

Ikki fyrr enn í Íslandi fáa vit nakað at vita um tað, sum varð ført fram fyri at fáa

undirskriftirnar upp á *sanctio pragmatica*. Har verður jú sagt, at hetta skjalið ikki broytir grundleggjandi rættarstøðuna hjá íbúgvunum.

ENN meir áhugaverd er føroyalýsingin hjá Lucas Debes sum kelda. Hon er skrivað í 1673, 11 ár eftir at hendingin fór fram. Her er vert at minna á, at Lucas Debes ikki var ímóti einvaldinum, men beint tvørturímóti. Samstundis sum hann skrivaði sína bók um Føroyar kom hann við bókini um kongliga hältign, sum verður sögd at vera stórrsta lovprising av kongsins einveldi sum yvirhovur er komin út á donskum máli (Debes 1678 B). Hann veit tí væl um einveldið, men heldur eftir óllum at døma, at tað er komið seinni enn hann hevur svorið eiðin upp á *sanctio pragmatica*. Hevði hann havt minsta varhuga av, at tað er hetta skjal, sum verður nýtt sum grundarlag fyri einvaldinum, so hevði hann havt alla orsök til at róst sær av, at hann hevur verið við til at fingið tað til vega. Tá hann ikki ger tað, kann einasta orsókin vera, at hann ikki heldur, at hann hevur givið kongi einveldi við eiði sínum.

Heinrikur Bjelke kann als ikki hava virkað í heimildarloysi, tá ið hann hevur givið íslendingum og føroyingum hesa fatan, og tað er einki, sum bendir á, at Eirikur Krag og Hannibal Sehested hava havt nakra aðra fatan.

Tað er tí sannlíkt, at stættirnar, sum hava undirritað hetta opna brævið, hava tikið undir við at givið kongi arvarættin til trúnnuna, og at tær eisini hava hildið seg givið kongi heimild at gera eina lóg um arvaraðið innan fyri ætt sína. Harumframt fekk kongur einsamallur loyvi til at útnevna sína stjórn. Hetta hevur ikki verið fatað sum ein forðing fyri, at tann lutþøka í stýri ríkjanna, sum stættirnar vildu hava, varð sett í verk.

Kongslógin ikki stjórnarskrá

Tað er á hesum veika rættargrundarlagi, at kongur og Gabel hildu uppá, at tann lög, sum varð undirritað tann 14. november 1665 og sum fekk navnið kongslógin (*kongeloven, lex regia*), er givin sambært teimum heimildum, sum stættirnar høvdu givið kongi. Hetta hevur mangan verið endurtikið seinni, eisini í lokaorðunum í tí donsku stjórnarskránni, sum kom 5. juni 1849 (Himmelstrup & Møller 1958 72).

Tað er tí sera ivingarsamt, um tað er rætt at siga, at kongslógin nakrantíð hevur verið stjórnarskrá.

Ein stjórnarskrá verður samtykt av umboðum fyri tjóðina og ásetur, hvussu stjórnarvaldið verður útint. Í hesum fóri samtyktu tær tjóðir, sum voru undir kongsins veldissprota, als ikki lógina.

Tað hevur stóran týdning fyri eitt stýri, at tað er legitimt, t.e. at tað er íkomið á ein slíkan hátt, at íbúgvarnir kunnu góðkenna tað sum lógligt.

Tað, sum stættirnar í Danmørk/Noregi vildu hava fyrst í sekstanhundrað og sekstiárunum, var eitt stýri við fólksligari lutþoku. Tað fingu tær ikki. Tann kollvelting, sum tær hóvdu sett í gongd, var tikan úr hondum teirra, og tær sluppu ikki fram af fyri teimum, sum trokaðu seg upp á ovastu rók.

Kongslógin krógvað

Fríðrikur III undirritaði kongslóginu, men læt hana ikki kunngera. Í hansara tíð varð hon hildin sum eitt loyndarmál.

Hví var tað?

Ein lykil til at skilja hetta er kanska at síggja í bókini eftir Molesworth, sum sigur, at kongur var sera trekur at taka móti tilboðnum frá stættunum um arvaríki, tí hann helt, at hann harvið gjørði seg sekan í einum brotsverki (Molesworth 1694: 56). Eftir öllum at döma hevði Fríðrikur ilt við at taka aygerðir og vildi helst vera heilt vísur í, at tað, hann gjørði, var lógligt. Í hesum fóri drálaði hann við at kunngera, at hann hevði undirskrivað eina slíka lóg. Kønastu søgumenn halda, at í hansara tíð var tað bert Fríðrikur III, skrivari hansara Peter Schumacher og Kristoffur Gabel, sum vistu um hesa lög (Ellehøj 1983: 8 f.). Hetta kann fastast sum kongsins viðurkenning av, at hann visti, at tað, hann gjørði við at skriva undir hesa lög, ikki var lögfrøðiliga í lagi, tí tað ikki var hetta, sum stættirnar hóvdu ynskt og hóvdu orsök til at rokna við, at kongur fór at gera.

Lógin varð krógvað, og sum frá leið, doyðu flestallir teir oddamenn, sum vistu nakað um tær semjur, sum gjørðar vóru á ríkisdegnum í Keypmannahavn og í Akursborg. Hóvdu teir verið á lívi, hóvdu teir kunnað sagt frá, at tað sum her var farið fram, ikki var í samsvari við tað, sum kongur hevði givið lyfti um. Tá Fríðrikur III doyði í 1670 vóru fáir eftir. Oddamaðurin hjá borgarunum, Hans Nansen, doyði í 1667. Hans Svane, erkibiskupur, doyði í 1668.

Síðsti vilji Sehesteds: Veruligar stjórnarskráir við umboðum fyri tjóðirnar í ríkjunum báðum

Hannibal Sehested var farin úr Keypmannahavn 10. november 1665, fýra dagar fyri kongur undirritaði kongslóginu. Hann fór um Niðurlond til París upp á kongsins besta. Í apríl 1666 fekk hann eitt slag og gjørðist deyður øðrumegin niðurvið. Hann trúði, at hann fór at doygga og fekk ein vinmann sín, franska abbatan Jean-Baptiste Paulmyer, at skriva eitt bræv fyri seg, sum skuldi sendast kongi eftir andlátið. Men heilt óvæntað ressaðist Sehested aftur, tók samráðingarnar við fronsku stjórnina

uppaftur, og skrivaði long brøv til stjórn sína um úrslitini. Tað var tí ein maður í bestu samling, sum fekk skrivað sín siðsta vilja.

Her sigur hann harra sínum, at hann heldur tað vera sera umráðandi fyri kong at fáa til vega veruligar stjórnarskráir fyri bæði ríki síni, soleiðis sum tað varð væntað og kravt, tá ið stættirnar í ríkjunum lögdu allar lógar og serrættindi fyri kongsins fótur. Til tess at útinna hetta verk var tað umráðandi at fáa haldgóðar upplýsingar um stjórnarviðurskifti í øðrum londum, og har nevnir hann ikki bert Frakland við sínum einveldi, men eisini Ongland, Niðurlond og Svøríki, har kongur stýrdi saman við umboðum fyri tjóðirnar. Nú helsótt var komin á seg, legði hann kongi eina við hvørki at spara stríð ella útreiðslur fyri at fáa hetta verk avgreitt. Eftir øllum at döma helt hann seg hava moralska skyldu til at útinna hendan setning sambært teimum lyftum, sum hann hevði verið við til at geva stættunum í ríkjunum báðum, tá ið arvastýrið varð fingið í lag (Bøggild-Andersen 1936: 441).

Hetta bræv fekk kongur eftir at Sehested doyði í september 1666, men eingi tíðindi ganga um, at tað hevði nakra ávirkan.

Tá ið Fríðrikur III doyði í 1670, varð kongslógin almannakunngjørd. Hon varð fyrst lisin upp í loyniráðnum og síðan í kirkjuni, tá Kristian V varð salvaður (Ellehøj 1983: 9). Lítið fekk Gabel tó burturúr tí lóg, hann hevði fingið í lag, tí nýggi kongurin hevði aðrar vinir, og Gabel varð feldur. Hann hevði hugsað sær at enda sínar dagar í Niðurlondum, men tá kravt varð av honum, at hann skuldi greiða frá, hvar ið fleiri milliónir av niðurlendskum studningsdálarum voru farnir (Bøggild-Andersen 1936: 288), valdi hann heldur at sleppa sær til sínar harragarðar á Fjóni, har hann drakk seg í hel eftir trimum árum.

Hertogadømið Holstein feldi einvaldsskipanina

Eins og einvaldsskipanin var komin í lag av tí sambandi, sum kongsríkið Danmørk hevði við hertogadømimi Slesvík og Holstein, so var tað eisini hetta samband, sum gav henni mönustingin.

Eftir napoleonskríggini voru í 1815 friðarsamráðingar í Wien. Har varð ein nýggjur felagsskapur av øllum tyskum ríkjum settur á stovn. Eitt av hesum ríkjum var Holstein. Reglurnar fyri nýggja felagsskapin áløgdu ríkjunum, at tey skuldu hava stættating. DANSKI kongurin slapp tí ikki undan at hava stættating í Holstein og helt, at hann tí eisini noyddist at hava eitt í Slesvík, og so helt hann tað vera óhóskandi ikki at hava stættating í kongsríkinum Danmørk eisini. Hervið fingu danir aftur stættating – í 1835! Í 1848 kom ein tjóðfundur saman fyri alt Danmarkar ríki at gera ta *recess* (stjórnarskrá), sum lyfti varð givið um tann 14. oktober 1660. Burtur úr hesum kom stjórnarskráin fyri Danmarkar ríki tann 5. juni 1849.

Stjórnarskrá ikki gjord fyrir hin deilstatin

Sum tað stendur í tí brævi, sum Hannibal Sehested skrivaði til Fríðriks III í 1666, roknaði hann við, at stjórnarskráir skuldu gerast fyrir ríkini bæði, t.e. ikki bara ein *recess* fyrir Danmarkar ríki, men eisini ein samsvarandi *recess* fyrir Noregs ríki, og hann hevur hildið samtyktina av *sanctio pragmática* í Akursborg, Kópavági og Tinganesi vera fyrstu stigini á hesari leið.

Tá Danmørk fekk sína *recess* í 1849 vóru Grønland, Føroyar og Ísland framvegis ein deilstatur í uniúnini við Danmørk. Men fyrir hendar deilstat varð eingin tjóðfundur kallaður saman at gera nakra *recess* ella stjórnarskrá (grundlög). Sum nevnt, fór Ísland burtur úr hesum deilstati í 1918, og hetta vil siga, at tað eru tey, sum nú búgva í Grønlandi og Føroyum, sum ikki hava fangið ta stjórnarskrá, sum tey fingu lyfti um í 1660/62.

Niðurstøða

Endamálið við hesari kanning var at finna fram til týdningin av tí stjórnarskrá, sum í 1661/62 varð samtykt í norska ríkinum.

Ein nágrenilig gjøgnungongd av tí, sum tá fór fram, víslir, at tað, sum tá varð samtykt, bara er arvakongsríkið. Tá varð lyfti givið um at fáa í lag eina fullfiggjaða stjórnarskrá við borgaraluttøku í löggevandi, útinnandi og dømandi valdinum, men hetta varð útsett og kom ikki í lag í Danmørk fyrr enn í 1849, og er ikki enn sett í verk í Grønlandi og Føroyum, tí deilstati, Danmørk er í unión við.

Stýrinum í Grønlandi og Føroyum vantar tí legitimitet.

Í 1995 vendu yvir 3000 borgarar í hesum deilstati sær til drotningina og heittu á hana um at skipa fyrir vali av einum tjóðfundi, sum kundi gera uppskot til eina nýggja demokratiska stjórnarskrá fyrir hendar deilstat.

Svarið, henda áheitan fekk frá stjórn drotningarinnar, var nei.

Í felögum kann koma fyrir, at felagsnevndin ikki heldur aðalfund til ta tíð, sum ásett er í viðtökunum. Fær nevndin síðan áheitan um at halda aðalfund og sýtir fyrir hesum, kunnu nakrir limir sambært vanligum felagsrætti (Meyer 1950 53 f.; Hasselbach 1983: 111) sjálvir kalla inn til aðalfundar í felagnum. Hesin fundur er fult viðtökuførur, og tann nevnd, sum verður vald á einum slískum fundi, kann frameftir umboða felagið.

Støðan hjá borgarunum í Grønlandi og Føroyum líkist rættiliga nögv støðuni í einum slískum felag.

Sum nú er, er tí valla nakað til hindurs fyri, at borgararnir í Grónlandi og Føroyum sjálvir skipa fyri vali av umboðum til ein tjóðfund, sum kann gera eina stjórnarskrá fyri tann deilstat, teir búgva í.

Bókmentir

Bøggild-Andersen 1936: C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660. Kritiske studier over kilder og tradition, „Vor allem fragt sich, wem von so Vielen eine originale Kenntniss beiwohnt, von wem wir wahrhaft belehrt werden können.,, Leopold Ranke: Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber. 2. oplag med et tillæg. Udgivet af Jysk Selskab for Historie. Universitetsforlaget i Aarhus 1971. Denne Afhandling er af det filosofiske Fakultet antaget til offentlig at forsvarer for den filosofiske Doktorgrad. København, den 11. Februar 1936. O. E. Ravn, h. a. dec. ISBN 87 504 0259 5.

Bøggild-Andersen 1946: C. O. Bøggild-Andersen Hannibal Sehested: En dansk Statsmand I. Manden og Tiden 1609-1666. Indsats i dansk-norsk Politik 1636-1660. H. Hirschsprungs Forlag. København MCMXLVI.

Bøggild-Andersen 1970: C. O. Bøggild-Andersen (+): Hannibal Sehested. En dansk Statsmand II. Danmark-Norges Rigsskatmester 1660-1666. Indsats i dansk-norsk ydrepolitik 1636-1660. Udgivet af Jysk Selskab for Historie ved Ole Degen. Universitetsforlaget i Aarhus 1970.

Brasch 1879: Om Robert Molesworth's Skrift „An account of Denmark as it was in the year 1692,,. Af Chr. H. Brasch. Kjøbenhavn. Hos C. A. Reitzel. Thieles Bogtrykkeri. 1879.

Debes 1673 A: Lucas Debes Færøernes beskrivelse. Udgivet for Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier af Jørgen Richel. I Faksimileudgave, Munksgaard. København 1963. **Færoæ Et Færoa reserata** Det er: Færøernis Oc Færøeske Indbyggeris Beskrifvelse / udi hvilken føris til Liuset adskillige Naturens Hemeligheder / oc nogle **Antiqviteter**, sum her til Dags udi Mørcket hafve været indelugte / oc nu her opladis / Alle **curieuse** til Velbehagelighed / Sammenskrefven oc forklaret Aff Lucas Jacobsøn **Debes. Cum Grat[ia] & Priv[ilegio] S[erenissimæ] R[egiae] M[ajestatis] ad decennium.** Kiøbenhavn / Tryckt aff Matthias Jørgensen / Aar 1673. Paa **Autoris** egen Bekostning / oc findis til kiøbs hos Christian Geertssøn ved Høibroe.

Debes 1673 B: Lucas Debes: Kongelig Majestæt ved Propheten Jeremiam Affmaled aff Guds/ Naturens/ og alle Menniskers Low forklaret Hvor ved Alle Enfoldige Undersatter undervisis Om Kongelig Majestæts Værdighed/ Barmhertighed/ Myndighed/ Besværlighed/ Nyttelighed/ oc Skrøbelighed. Oc der imod igien Undersatternis mod deris Kongelig Majestæt Pligt skyldigste/ oc Allerunderdanigste Ærbødighed/ Kierlighed/ Lydagtighed/ Tienstvillighed/ Skatskyldighed oc Taalmodighed. Tilsammenskreffven Aff Lucas Jacobsøn Debes. **Cum Grat[ia] & Priv[ilegio] S[erenissimæ] R[egiae] M[ajestatis]**

- ad decennium.* Prentet i Kiøbenhaffn aff Christian Jensøn Wering Universit. Bogtr. *Anno* 1673. paa *Autoris* egen bekostning/ oc findis tilkiøbs hos Christian Giertsøn Bogfører boendis ved Høybro.
- Ellehøj 1983: Svend Ellehøj: Danske Lov og Kongeloven, pp. 1 – 17 í Danske og Norske Lov i 300 år. Festskriften er udgivet i anledning af 300 året for udstedelsen af Christian V's Danske Lov. Redigeret af Ditlev Tamm. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1983, ISBN 87-574-3290-2.
- Fabricius 1920: Knud Fabricius: Kongeloven. Dens Tilblivelse og Plads i Samtidens natur- og arveretlige Udvikling. En historisk Undersøgelse. Med 5 Plancher i Fotolitografi eller Ætsning. H. Hagerups Forlag, København. Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær) 1920.
- Hasselbach 1983: Ole Hasselbach: Foreningsret. Jurist- og økonomforbundets Forlag, København 1983.
- Himmelstrup & Møller 1958: Danske forfatningslove 1665-1953. Udgivet med indledning af Jens Himmelstrup, dr. jur. & phil, Jens Møller, fh. folketingssekretær. Anden ændrede udgave. J. H. Schultz Forlag, København 1958.
- Hylding 1650: Isslandsdske Oc Ferøesche Hylding/ Befattet udi: En kort Historiske NARRATION Hvorledis Kong. Mayt. Konnig FREDRICH den Tredie / ved sine djd Afferdigde Commissarier, lod tage Huldkab oc Troskabs Eed af Indbyggerne / paa forbemelte Insuler / Herligen oc Magnific; tilgangen / som med følgende Acta ydermeer oc vijtløftiger udvjsr. Alle Isslandske oc Ferøes Nationer / til en Ewig berømmelse / aff Fornemme Hænder Communicered / oc til en Ewig Amindelse oc Ihukommelse / effter mange her udi Riget deris Begiæring / publicered oc til Trycken forfærdiget. Prentet i Kiøbenhavn / Aar MDCL.
- Johnsen 1906: O[scar] A[lbert] Johnsen: De norske stender. Bidrag til oplysning om folkets deltagelse i statsanliggender fra reformationen til enevælden (1537-1661). Videnskabs-Selskabets skrifter II, historisk-filosofisk klasse nr. 5; Christiania 1906.
- Jón og Einar 1909: Jón Porkelsson og Einar Arnórsson. Ríkisrettindi Íslands. Skjöl og skrif. Reykjavík 1909.
- Meyer 1950: Poul Meyer: Dansk foreningsret. Nyt nordisk Forlag. Arnold Busck. Kjøbenhavn 1950.
- Molesworth 1694: An Account of Denmark as it was in the Year 1692, Rosenkilde and Bagger, Copenhagen 1976. Printed in Germany by Strauss & Cramer, Leutershausen. An Account of Denmark, as It was in the Year 1692. *Pauci prudentia, honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt; plures aliorum eventis docentur.* Tacit. lib. 4 Ann. *Vincit amor patriæ*---Virg. London: Printed in the Year 1694.
- Helgi 2004: Helgi Þorláksson, pp. 150 – 155 í Saga Íslands VII. Samin að tilhlutan Þjóðhátiðarnefndar 1974. Ritsjóri Sigurður Líndal. Aðstoðarritstjórar

- Magnús Lyngdal Magnússon, Pétur Hrafn Árnason. Hið íslenzka bókmenntafélag. Søgufélag. Reykjavík 2004.
- Rigsarkiv 1870: Meddelser fra det norske Rigsarkiv I, Christiania 1870
- Storm 1895: Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele, forfattede i Norge i det 16de Aarhundrede. Udgivne for det norske historiske Kildeskriftfond ved Dr. Gustav Storm. Christiania. A. W. Brøggers Bogtrykkeri 1895.
- Wang 1999: Føroyar á vegamóti, Stiðin, Hoyvík 1999, ISBN 99918-42-24-1.
- Wang 2002: Zakarias Wang: Ríkisrættarstóða Grønlands og Føroya. 2 FLR (Føroyskt Lógar Rit 2002) pp. 101 – 130; The Constitutional Status of Greenland and Faroe. 3 FLR (Faroe Law Review 2002) pp. 159 – 190, ISSN 1601-0809, Tórshavn 2002.
- Wolff 1651: Norrigia Illustrata, Eller Norriges med sine underliggende Lande oc Øer / kort oc sandfærdige Beskriffvelse: Hvor udj loffvis oc berømmis det Riges Herlighed: fremfarne Kongers Mact: Stridbarhed oc Mandelighed; Adel oc Kæmpers Dristighed; Sande Religion oc Gudfryctighed; Kircker oc Biscops-Sticter; Gaffmildhed; Vjssdom oc Retfærdighed; Bygning oc Konster; Fructsommelighed med Fiskerj / Sølf / Kobber oc Jernbierge; **Priveligier** oc Kiøbmandsskaff: Item høye Klipper / underlige Fiske oc Bæster; Field oc Fiorder; Hauffner oc Næs / Viger / Øer oc Elver; Holmer oc Skiær / oc andet som er værd om dette Nordske Rige at vide oc læse: **Colligeret** oc sammenskreven Aff Jens Lauritssøn Wolff Bogfører. Prentet i Kiøbenhavn aff Georg Lamprecht Paa Christian Cassubens Bekostning / 1651.

Rætting til FLR, Vol. 4, No. 3, mars 2005

Sum nevnt í oddagreinini komu vit í seinasta riti, FLR, Vol. 4, No. 3, mars 2005, at gera eitt mistak í sambandi við greinina hjá Katrinu Mariu Johannessen, „Offentlige fonde på Færøerne“. Prentsmiðjan kom av misgáum at strika endan á greinini, soleiðis at niðurstøðan og seinastu fýra reglubrotini áðrenn niðurstøðuna ikki komu við í prentaðu greinina.

Endin á greinini kemur her:

„Det kan i denne forbindelse diskuteres, hvorfor det anses for hensigtsmæssigt at anvende fondsbetegnelsen, når det ikke anses hensigtsmæssigt at anvende betegnelsen „selvejende institution“ for offentlige institutioner. Fondsbetegnelsen er blevet brugt i lang tid, både om offentlige fonde og for selvejende institutioner. Dog synes selve ordlyden af begrebet „selvejende institution“ at tale imod at anvende denne betegnelse på institutioner, der ikke ejer sig selv, i hvert tilfælde ikke på samme måde som en privat institution ejer sig selv.

For at de offentlige fonde ikke skal blive forvekslede med almindelige fonde, anses det for hensigtsmæssigt i § 1 at betegne „fonden“ som en offentlig fond eller landsfond. Det er i sig selv ikke afgørende for den retlige stilling, hvorvidt navnet fond bliver brugt, men det offentlige organ må have en særlig betegnelse, såfremt organet skal genkendes som en offentlig fond eller landsfond.

Selv om det ikke anses for hensigtsmæssigt at anvende betegnelsen „selvejende institution“ i forbindelse med offentlige fonde, anses det, såfremt der skal være nogen mening i at anvende en offentlig fondsform, at denne, så længe fonden er virksom og ikke opløst, skal fungere på samme måde som en selvejende institution. For at forebygge at Lagtinget i forbindelse med en sådan offentlig fond overfører kapital til landskassen, mens fonden endnu er virksom, må loven udformes på en sådan måde, at lovgiver, hverken nu eller i fremtiden, er i tvivl om, hvilken retlig status en sådan offentlig fond har, så længe den er virksom og virker i overensstemmelse med sit formål.

Det anses for væsentligt, at lovgiver i forbindelse med oprettelse af institutionen tager stilling til, hvorvidt denne skal have juridisk personlighed. Såfremt denne skal have juridisk personlighed, skal det fremgå af lovgivningen, hvorvidt institutionen/fonden har selvstændig retsevne, handleevne, partsevne og procesevne. Har fonden ikke opnået juridisk personlighed, må institutionen betragtes som en del af den øvrige offentlige forvaltnings juridiske personlighed.

8. Konklusion

Retsgrundlaget for fonde på Færøerne er uskrevne fondsretlige retsregler, hvor kravet vedrørende de fondsretlige hovedkarakteristika om formål, uafhængig ledelse og en kapital, der ikke må kunne gå tilbage til stifteren eller denne nærmestående, skal være opfyldt. De to offentlige fonde på Færøerne, der er undersøgt i denne fremstilling, opfylder ikke de fondsretlige kriterier. Det er især kriteriet vedrørende formuens hjemfaldsret til landet, der ikke er i overensstemmelse med fondsretten.

Færøerne har lovgivnings- og myndighedskompetence vedrørende de offentlige fonde, der oprettes ved lagtingslov indenfor de områder, der er overtaget som færøske særligender.

Begrebet „selvejende institution“ har ikke en klar retlig betydning. Når begrebet anvendes for offentlige fonde i konkrete love, må betydningen af begrebet findes ved konkret fortolkning af lovens indhold. Offentlige institutioner eller fonde kan betragtes som juridiske personer, såfremt det konkrete lovgrundlag tillægger institutionen eller fonden en sådan særlig status i forhold til den øvrige offentlige forvaltning.

Begrebet offentlige institutioner i § 45, stk. 4 i lagtingslov om Færøernes styresesordning kan ud fra den undersøgte danske retspraksis afgrænses således, at institutioner, der oprettes på særligt lovgrundlag, hvor institutionernes virksomhed ønskes udsondret fra den offentlige forvaltning, i en eller anden udstrækning må betragtes som offentlige, i hvert tilfælde, såfremt der ikke klart og udtrykkeligt er sket en endelig overdragelse af institutionens aktiver til institutionen.

Det må konkluderes, at der er meget, der taler for, at der er behov for en fondsform sui generis for de offentlige fonde på Færøerne. Det anses for hensigtsmæssigt, at en sådan offentlig fondsform opfylder de fondsretlige kriterier om formål, kapital og uafhængig ledelse, ligesom det bør fremgå af den særlige lovgivning, hvad der skal ske med fondens formue i forbindelse med fondens opløsning.“

